

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ ॥

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ
ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ

ਸੰਪਾਦਕ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ
ਦੀ 300 ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ ॥

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ
ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ

"ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸੰਵਾਦ" ਸਮੇਤ

ਸੰਪਾਦਕ
ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ
ਦੀ 300 ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:- ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ : ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅਕੈਡਮੀ
ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਦਿਆ ਕੇਂਦਰ
ਸੈਕਟਰ 28, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਭੇਟਾ : ੫੦ ਰੁਪਏ

ਟਾਇਪ ਸੈਂਟੀਗ ਅਤੇ ਛਾਪਕ :-

ਏਸ ਗਰਾਫਿਕਸ

ਐਸ.ਸੀ.ਓ.2443-44, ਸੈਕਟਰ 22-ਸੀ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਫੋਨ:(0172) 706589, 604432

ਤੱਤਕਰਾ

ਅਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

'ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ' ਦੇ ਮੋਢੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ਆਪਜੀ ਨੇ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਵਖਿਆਨਾ ਰਾਹੀਂ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਕੇ , ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾ ਕੇ ਜੋ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਤਕ ਜਦੋਂ ਜਦੋਂ ਭੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਨਾਮ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ 'ਕਪੂਰ'ਦੇ ਨਾਮ ਭੀ ਚਿਤਾਰਨ ਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲਈ ਘਾਲਣਾ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਪੂਰ ਦੀ ਸਕੱਤਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੰਮੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ , ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਜਿੰਨੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਨੀਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਜੋ ਸਾਰੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦਾ ਬੋਝ ਚੁਕੀ ਖੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਪਰਲੇ ਬਨੇਰਿਆਂ ਤੇ ਮੁਨਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਏਹੋ ਹਾਲ ਕੌਮੀ ਉਸਰਈਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਸਮੇਂ ਬੜਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ,ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ, ਉਚੇਚੀ ਰਕਮ ਫੰਡ ਲਈ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ, ਹਰ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਕ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਲਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਫਾਈਲ ਅਸੀਂ ਦੇਖੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਵਿਉਂਤ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਦਾ ਖਾਕਾ ਭੀ ਸੀ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਹ ਬਿਲਡਿੰਗ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਭੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲਈ ਏਨ੍ਹਾਂ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ ਸੀ । ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਸ. ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ, ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਇਸ ਪਾਸੇਂ ਲੋੜੀਦੀਆਂ ਧਾਰਮਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖਾਂ ਉਤੇ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਨਮਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ।

ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਹਿਬ ਵਿੱਦਿਆ ਕੇਂਦਰ ਏਨ੍ਹਾਂ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਨਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਉਂਤਦੀ ਅਤੇ ਚਲਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਕੁਝ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਾ, ਕਨੇਡਾ ਅਤੇ ਯੌਰਪ ਦੇ ਕੁਝ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਖੋਜ ਨਿਬੰਧ ਛਾਪੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਹ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੰਤ ਮਤ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸਰੂਪ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕੀਤਾ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਹੀ ਖੁਲਾਸਾ ਹੈ। ਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ 'ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ', ਕੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ?

ਪਾਖਾਨ ਗਢਿ ਕੈ ਮੂਰਤਿ ਕੀਨੀ ਦੇ ਕੈ ਛਾਤੀ ਪਾਉ॥
ਜੇ ਇਹ ਮੂਰਤਿ ਸਾਚੀ ਹੈ ਤਉ ਗੜ੍ਹਣਹਾਰੇ ਖਾਉ॥

ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਪਾਵਨ ਅਤੇ ਸਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਹੈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਗੁਰਮਤ ਤੋਂ ਅਣਭਿੱਜ ਲਿਖਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਸਿੱਖੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮਹਾਰਥੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ : ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਭੀ ਨਵਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਅਜੇਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਅਲਪਗਤਾ ਉਤੇ ਤਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਅਖੌਤੀ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇਖ ਕੇ ਸ਼ਰਮ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਵੱਖਰਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦਿਆਂ, ਜਿਥੇ ਸਿਖੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਸਮਝ ਪੈਂਦੀਆ ਹਨ, ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁਖਦਾਈ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪਣੀਆਂ ਸਾਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਸਮਰਥਾ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਜੁੜੇਗਾ ਤਾਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਜੋ ਕੁਝ ਸਰਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਲਿਖਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸੰਚਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਿਚ "ਪੰਡਤ ਦਯਾਨੰਦ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸੰਬਾਦ" ਖਾਸ ਹੈ । ਕੁਝ ਉਹ ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਯਾਦਗਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਹੈ।

"ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸੰਬਾਦ" ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ :

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਅਤਿਅੰਤ ਮਨੋਰੰਜਕ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਹਾਲਾਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਮੁਕੰਮਲ ਲਿਖ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਕਿਤਨਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ? ਬੜੇ ਅਹਿਮ ਵਾਕਿਆਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਤੇ ਦਾਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਕਈ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਨੁਕਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣੇ ਸਨ।

ਦੂਜਾ ਮਹਾਨ ਪਹਿਲੂ ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਲ, ਨਿਰਭੈਤਾ ਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਹਸ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ 'ਮਹਾਨ ਸੰਬਾਦੀ' ਪੰਡਿਤ ਦਯਾ ਨੰਦ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਨਿੱਤ ਦੇ ਬਹਿਸ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਆਲਿਮਾਂ, ਫ਼ਾਜ਼ਿਲਾਂ ,ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਨ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੈਅ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਏਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਵਿਚ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਉਠਾਉਣੀ ਪਈ । ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਜੋ ਨੁਕਤੇ ਉਠਾਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਸਾਧੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਅਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸਦੀਵੀ ਚੈਲਿੰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿਤਾ

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨੇ ਉਹ ਪ੍ਰਚੰਡ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ ਉਨੇ ਹਾਜ਼ਰ-ਜੁਆਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮਸਲੇ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੇ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਂਤੜੇ ਖੇਲਣ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਤਕੀ

ਉਖੇੜਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਜੋ ਨੁਕਤੇ ਉਠਾਏ ਸਨ, ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਸਹੀ ਪੱਖ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੀ ? ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਕਈ ਸੱਜਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਸਤੀ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਮੰਤਣ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਬਿਠਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵੀ। ਪੰਡਤ ਦਯਾ ਨੰਦ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ' ਨਾਮੀ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਧਰਮ ਆਗੂਆਂ, ਮਹਾਂ-ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਾੜ ਨਿੰਦਾ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਦੇ ਪੱਥਰ ਵਰ੍ਹਾਏ ਹਨ, ਉਹ ਆਪੂੰ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਉਚੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਨਿਪੁੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ? ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਗ੍ਰੰਥ, 'ਦੰਭ ਵਿਦਾਰਨ' ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਰਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਪੁਰਬ ਸਮੇਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਨਵ-ਜਾਗਰਤੀ ਦੇ ਅਲੰਬਰ ਦਾਰ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਭੇਟਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੜੀ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਪੰਥ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਘਲਣਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਸਕਣ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਬਾਦ ਛਪਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਇਤਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਲਪਿਤ ਹੈ। "ਕਿਥੇ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਜੀ ਮਹਾਂ ਰਿਸ਼ੀ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਕਿਥੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀ?" ਇਸ ਸੱਜਣ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਕੋਈ ਚਰਚਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਗੱਪ ਹੀ ਹੈ।

ਉਤਰ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਚੇਲਿਆਂ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗਰੀਬ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹੋਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਲਗਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ 'ਮੇਰਾ ਤੇ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਦਾ ਸੰਬਾਦ' ਅਤੇ 'ਦੰਭ ਵਿਦਾਰਨ' ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹਰ ਨਿਰਪੱਖ ਪਾਠਕ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ

ਕਿਤਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਚੇਤੰਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਾਪਣ ਵੇਲੇ ਮੁੜ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਗਲਤ ਗੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਧਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਝੂਠੀ ਤੇ ਘੋਰ ਨਿੰਦਾ ਕਈ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਉਸ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸੈਕੂਲਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ? ਸਿਖ ਧਰਮ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਉਹ ਉਕਾ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਹਵਾਲੇ ਨਿਰਾਧਾਰ, ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਘੜ ਘੜ ਕੇ, ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸੱਤ' ਆਖ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਕਥਨ ਵਾਕਿਆਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੱਚ ਹੈ, ਨਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਂ ਤੇ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਤੁਕਾਂ ਜੋ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਧਾ ਇਕੋ ਹੈ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉਪਰ ਸਕੂਲ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਧਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਮਜੋਲੀ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਘਟ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦ ਦਾ ਸਫਾਨ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਘਟਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਗੱਲ ਜੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰਾਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਧੂ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ, ਜਾਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀਆਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਗਲਤ ਹੈ। ਚਰਚਾ ਦੇ ਸਬੂਤ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਪਾਸੇ 'ਦਿਗ-ਵਿਜੈ ਹੀ ਦੱਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਹਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਜਿੱਤਾਂ ਦੇ ਵਰਨਣ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਹੋ ਢੰਗ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦਬਵੀਂ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਭੀ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 'ਜੀਵਨ ਲੇਖਕ' ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨਾਲ ਤੀਜਾ ਸੰਬਾਦ, ਜੋ 'ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ', ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਨਿਰੁੱਤਰ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪੰਡਤ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਬਣੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਤਾਂ ਸੁਝ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਐਵੇਂ ਟਾਲਾ ਮਾਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਅਤੇ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹੋਰ ਵਾਕ ਵੀ ਕਹੇ।

ਇਸ ਤੇ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਗੱਲ ਟਾਲਣੀ ਚਾਹੀ, ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਜੋ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਪਲੱਥੇ ਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸਨ, ਗੱਲ ਤਾੜ ਲਈ ਕਿ ਸਾਧੂ ਜੀ ਏਸ ਬਹਾਨੇ ਅਸਲ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਜਾਣ ਲਈ ਪੈਂਤੜਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਧੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਫੇਰ ਗੱਲ ਕਰ ਲੈਣੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਾਂ ਚਲ ਰਹੀ ਚਰਚਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲਈਏ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਅਸਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

"ਇਤਨੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਤ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਿਵ ਨਾਰਾਇਣ ਸੀ ਅਰ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸੱਤਯਾ ਨੰਦ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਸੱਦਦੇ ਹਨ, ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ, ਬੋਲੇ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਕੇਵਲ ਟਾਲਾ ਮਾਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਹਟਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਝਗੜ ਪਏ, ਅਰ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਯਾ ਖਬਰ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਕਿਆ ਆਖਯਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਰ ਉਸ ਦਾ ਆਪ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਆਪ ਦਾ ਉਤਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਪਰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਏ ਅਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦਸੋ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਕਯਾ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਕਿਆ ਉਤਰ ਦੀਆ ਹੈ ।

"ਜਦ ਇਹ ਝਗੜਾ ਹੋਰ ਵੀ ਛਿੜ ਪਿਆ ਤਦ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਝਗੜੋ ਕਿਉਂਕਿ ਉਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੋ ਆਪ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਸੋ ਮੈਨੂੰ ਆਖੋ, ਜਿਸ ਪਰ ਬੋਲੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਆਖਣਾ ਸੀ ਸੋ ਆਖ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਕੁਝ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਅਰ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ।

"ਇਤਨੇ ਝਗੜੇ ਪਰ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਤਾਲੀਆਂ ਵੱਜ ਪਈਆਂ ਅਰ

ਸਭ ਬੋਲ ਉਠੇ ਕਿ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਉਤਰ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਪਰ ਸੰਧਯਾ ਪੈ ਗਈ ਅਰ ਸਭ ਖਲਕਤ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਭੀ ਵੱਡੇ ਆਨੰਦ ਪੂਰਬਕ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਪਰ ਗਏ।"

ਇਸ ਵਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਬਦਲਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲੇਖਕਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਅਸੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ੰਕਾ ਗ੍ਰਸਤ ਸੱਜਣ ਆਰਯਾ ਸਮਾਜ, ਨਯਾ ਬਾਂਸ, ਦਿੱਲੀ ੬ ਦਾ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਗ੍ਰੰਥ "ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ ਕਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ" ਪੰਡਤ ਲੇਖ ਰਾਮ ਦਵਾਰਾ ਲਿਖਤ, ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਸਫਾ ੩੪੭ ਤੇ ੩੪੮ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਏਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ :

"ਏਕ ਦਿਨ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਸੇ ਵੇਦਾਂਤ ਮਤ ਪਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰ ਰਹੇ ਥੇ ਔਰ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਜੀ ਭੀ ਉਸ ਸਮਯ ਵਹਾਂ ਉਪਸਥਿਤ ਥੇ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕੇ ਬੀਚ ਮੇਂ ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵ ਨਾਰਾਇਣ ਜੀ ਬੋਲ ਉਠੇ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਕੋ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਔਰ ਵੋਹ ਹਾਰ ਗਏ ਹੈਂ। ਇਸ ਪਰ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਸੇ ਪੂਛਾ ਕਿ ਭਲਾ ਆਪ ਬਤਾਈਏ ਕਿ ਹਮ ਨੇ ਕਿਆ ਕਹਾ?

ਪੰਡਤ ਜੀ ਕੁਛ ਭੀ ਨਹੀਂ ਬਤਾ ਸਕੇ।

ਤਬ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇ ਪੂਛਾ ਕਿ ਕਿਉਂ ਕਿਆ ਹਮ ਨੇ ਯਹੀ ਕਹਾ ਥਾ ?

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਹਾ, "ਨਹੀਂ, ਆਪ ਨੇ ਯਹ ਨਹੀਂ ਕਹਾ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੁਨਾ।"

ਫਿਰ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਸੇ ਪੂਛਾ, ਭਲਾ ਬਤਾਈਏ ਤੋਂ ਸਹੀ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਆ ਕਹਾ ਥਾ ?

ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਨੇ ਕੁਛ ਬਤਾਯਾ ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਯਹ ਮੈਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਥਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵ ਨਾਰਾਇਣ ਸੇ ਕਹਾ ਕਿ ਆਪ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਸੰਮਤੀ ਦੇ ਦੇਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਪਰ ਪੰਡਤ ਜੀ ਕਰੋਧਤ ਹੋ ਗਏ (ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਇਸ ਵਕਤਵਯ ਕੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀ)।

(ਜੀਵਨ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਜੀ ੩੪੭ ਪੰਨਾ)

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਬਾਦ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਚਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਛਿੱਥੇ ਪੈ ਕੇ ਹਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਪਰੋੜਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਹ ਆ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਉਲਝਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਲਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਭਾਵੇਂ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਹਾਰ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਉਤਰ ਦਾ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰ ਕੇ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਆਪ ਹਾਰ ਗਏ ਹੋ। ਇਸੇ ਜਿੱਤ ਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ "ਮੇਰਾ ਤੇ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਦਾ ਸੰਬਾਦ" ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀਆਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਸਬੂਤ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹਿਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ।

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬਾਦ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤ ਸਮੂਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਨ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖਤ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤ ਬਖਸ਼ਣਗੇ। ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਹਾਲਾਂ ਛਾਪੇ ਦਾ ਜਾਮਾ ਵੀ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
੧੫ ਸਤੰਬਰ,੧੯੯੮

(ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ 'ਗਿਆਨੀ')

ਸਿਖੀ ਦੀ ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਦਾ ਮੋਢੀ
ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ
(ਇਕ ਜੀਵਨ ਝਾਤ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਸਨ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ (ਅਧਿਆਪਕ) ਸਨ। ਕਵਿ-ਰਾਜ ਸਨ । ਸਰਬਾਂਗੀ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਾਰੀ ਸਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਸਨ। ਭਾਸ਼ਣ ਕਲਾ ਦੇ ਕਮਾਲ ਸਨ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਥੀ ਅਖਾੜਿਆਂ ਦੇ ਜੇਤੂ ਪਹਿਲਵਾਨੜੇ ਸਨ। ਦਲੀਲ ਅਤੇ ਮੰਤਕ ਦੀ ਸ਼ਫੂਰਤੀ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ ਸਨ। ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਨ, ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਸ਼ੁਧ ਸਰੂਪ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਸਨ, ਸਮਾਜਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸੁਧਾਰਕ ਸਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਖੂਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲੀ ਗੁਣਵੰਤ ਹਸਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਇਕ ਐਸੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਸਨ, ਜੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਇਕ (ਸਿੰਘ ਸਭਾ) ਲਹਿਰ ਬਣ ਗਈ। ਜਿਸ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸੇਧਾਂ, ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸੋਚਾਂ, ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਭਰੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਛਾਨਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਜਗਾਈ।

ਅਨੇਕਾਂ ਅਣ-ਪਛਾਤੀਆਂ ਝੀਤਾਂ ਤੇ ਅੰਧੇਰੇ ਕੋਨਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਪਾਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਭਾਰੀਆਂ। ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੇ ਉਜਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾ ਉਤੇ ਇਕ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜੰਮ ਰਹੇ ਅਨਮਤੀ ਘੱਟੇ ਦੀਆਂ ਗੂੜ੍ਹੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਝੰਬੀਆਂ । ਜੰਮੀ ਹੋਈ ਜਿਲ੍ਹਬ ਖਰੋਚ ਖਰੋਚ ਕੇ ਕਲਮ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਚੱਟ ਚੱਟ ਕੇ ਲਾਹੀ। ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਉਤੋਂ ਜੰਗਾਲ ਲਾਹ ਕੇ ਇਕ ਇੱਕ ਅੰਗ ਨੂੰ ਸਾਣ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਜਿਲ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੁੜ ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ। ਅਮਰਵੇਲ ਵਾਂਗ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਹਰਿਅਲੀ ਚੂਸ ਰਹੀਆਂ ਦੰਭੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਤੰਦੂਏ ਜਿਹੀਆਂ ਪਕੜਾਂ ਨੂੰ ਧੂਹ ਧੂਹ ਕੇ ਸਿਖੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦੇ ਗਲੋਂ ਲਾਹਿਆ ਬੀਤੇ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਗੁਰਮਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਜਥੇਬੰਦਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਸੰਗਠਨ, ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਦੇਣ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਉਸਰੱਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ

ਨਾਮ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਅੱਜ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ, ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਹਿਲੂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਦੇ ਕੰਮ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਰਾਹਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਆਏ ਹਨ । ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਸਿੱਖੀ ਲਹਿਰ ਉਤੇ ਜਹਾਲਤ ਭਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਦ ਅਤੇ ਗੁਝੇ ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਦਾ ਕਾਲਾ ਤੇ ਪਿਛਾਂਹ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਫਿਰ ਮੰਡਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ।

ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਸਰਈਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਕਦੇ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਦੇ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦੂਜੇ ਉਤੇ। ਸ੍ਰ: ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਮਹਾਨ ਹੈ । ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਉਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸੇਵਾ, ਤੀਖਣ ਯੋਗਤਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ, ਦਿੱਤੀਆਂ ਦੇਣਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਉਤੇ ਹੀ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਕੀ ਏਨੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਗੁਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ? ਹਾਂ ਇਕ ਵੱਡਾ ਔਗੁਣ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਜਮਾਂਦਰੂ ਔਗੁਣ, ਔਗਣ ਇਹ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟ ਸਵਰਨ ਜਾਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਅਜੇਹੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਅਛੂਤ ਤੇ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਉਹ ਕਦਰ ਨਾ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕੀ ਜਿਸਦੇ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਸਨ। ਜਾਤੀਵਾਦ ਤੇ ਵਰਣ ਦੇ ਵੰਡ ਗ੍ਰਸੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹੀਣ ਭਾਵ ਵਿਚੋਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਵੀ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹੀ ਪਛਾੜੀ ਹੋਈ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ, ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪਲਟਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵਿਰਲਾ ਸੂਰਮਾ ਹੀ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਕੇ ਅਗੇ ਵਧਦਾ ਜਾਵੇ । ਮੋਹਰਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਦੇਵੇ। ਅਗੇ ਵਧਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਰੂਹ ਅਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ਾਤੀ ਵਿਚ ਭਰੇ । ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂ ਹਨ, ਇਕ ਇਕ ਪਹਿਲੂ ਜਾਂ ਅੰਗ ਉਤੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕਾਰਨਾਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋਈਆਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਮਾਸਕ ਪੱਤਰਾਂ ਤੇ ਪੈਂਫਲਿਟਾਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ। ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਤਾਜ਼ੇ ਤਾਜ਼ੇ ਦਰਸਾਏ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਰੀਸੇ ਇਹ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ । ਉਹ 'ਖਾਲਸਾ ਗਜ਼ਟ ' ਅਖਬਾਰ,

ਤੇ ਰਸਾਲਾ ਸੁਧਾਰਕ ਕੱਢਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ, ੧੮੮੦ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ 'ਖਾਲਸਾ', ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹੌਰ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ । ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਉਰਦੂ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾ ਵਾਂਗ ਕਤਾਬਤ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਛਾਪੇ ਰਾਹੀਂ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਕੁਝ ਕੁ ਪਰਚਿਆਂ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ(ਸੰਗਰੂਰ) ਸਨ। ਉਹ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤਦੇ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਛੇਤੀ ਛੁੱਟੀ ਕਰ ਲਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ,ਉਥੋਂ ਫਰੀਦਕੋਟ ਚਲੇ ਗਏ । ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਕਰ ਲਈ, ਇਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਬਾਰ ਵੀ ਕੱਢਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਉਤੇ 'ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਮਹਾਰਾਜਾ ਫਰੀਦਕੋਟ' ਛਪਦਾ ਸੀ । ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਿੰਟ ਲਾਈਨ ਤੇ ਐਡੀਟਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਡੀ. ਐਸ. ਗਿਆਨੀ ਨਾਮ ਛਪਣ ਲਗਿਆ । ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਲਗਿਆ । ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਛਹਿਬਰ ਲਗਾ ਛੱਡੀ। ਜਿੰਨੇ ਮਜਮੂਨ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦੇ ਉਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੀਤੀ ਬਚਨ ਤੇ ਵਾਰਤਾਵਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਤੇ ਵਾਰਤਾਵਾਂ ਚਲਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਉਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ, ਗਿਆਨ ਭਰੇ ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ, ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਉਤੇ ਕਟਾਖਸ਼, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਉਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਉਤਰ ਦੇਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਝਰੋਖੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ, ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉਤਰ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ ਤੇ ਲੋੜੀਦੀਆਂ ਟਿਪਣੀਆਂ ਦੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ । ਏਨੇ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਭੂਸ਼ਤ 'ਹਫਤਾਵਰੀ ਅਖਬਾਰ' ਜਿਸਦੀ ਓਦੋਂ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਸਧਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਤਬਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਦਮ ਛਾ ਗਿਆ। ਪਰਚੇ ਦਾ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ, ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਸੁਆਗਤ ਹੋਇਆ।

ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰੈਸ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ੭੦੦ ਰੁਪਿਆ ਦਿੱਤਾ। ਹੋਰ ਰਈਸਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਭੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ, ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਸਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ, ਚਲਦੇ ਮਸਲਿਆਂ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ,

ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ, ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ, ਭਰਮਨਾਸ਼ਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਜਾਕੇ ਗ੍ਰੰਥ ਬਣੇ, ਬੀਰਤਾ ਭਰੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ, ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਆੜਾ, ਗੁੱਗਾ ਗਪੌੜਾ, ਪੰਮਾ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਨਕਲੀ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਅਜੇਹੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਡਾ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹੋ ਸਟਾਈਲ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਦਾ ਰਖਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਗ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਜਿੰਦਾ ਛਨ। ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਸਫਲਤਾ ਹਾਸਲ ਸੀ, ਦਵੱਈਆ ਛੰਦ ਤਾਂ ਇੰਝ ਵਰਤਦੇ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਵਾਰਤਕ ਬੋਲ ਜਾਂ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹੋਣ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਬੋਲੀ ਜਨਸਧਾਰਨ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਈ ਟੱਪੇ ਅਜੇਹੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਪੜ੍ਹਤ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਜ਼ਬਾਨ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਿਛੋਂ ਤੱਕ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹੇ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੋ ਨਕਸ਼ਾ ਖਿਚਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਰਲ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਕਰਾਰੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਤੇ ਕਟਾਖਸ਼ਾਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਹੈ

"ਕੁਝ ਅੰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਧੰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਰੰਨ ਦੇ।
ਢੋਲ ਢਮੱਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿਰਵਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ।

ਇਹ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਮੰਗਤੇ ਨੇ, ਇਕ ਖੁਰਾਂਟ ਬੁਢੀ ਨੂੰ ਜੁਆਬ ਦਿੰਦੀਆਂ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਖੁਆਜਾ ਪੀਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਹਾਂ, ਫਕੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਮਾਈ ਸਾਡੀ ਬਗਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਜੇਬ ਉਸ ਪੀਰ ਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਤੇਰੀ ਖੈਰ ਖੁਆਜਾ ਪੀਰ ਦੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਾਤਪਾਤ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਨਕਲੀ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਬੋਧ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸਰਲ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰੀ ਬਣਾਕੇ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਪਾਜ ਇੰਜ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ:-

"ਕੌਣ ਸਿੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਭਾਈ? ਜੀ ਮੈਂ ਅਰੋੜਾ ਇਹ ਹੈ ਨਾਈ।
ਤੇਰੀ ਸਿੰਘਾ ਕੀ ਹੈ ਜਾਤ! ਨਾਮੀ ਵੰਸੀ ਮੈਂ ਹਾਂ ਭਰਾਤ।
ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਦੇ ਘਰ ਦਾ। ਮੈਂ ਜੀ ਮਹਿਰਾ ਪਾਣੀ ਭਰਦਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਤੀਵਾਦ ਨੂੰ ਹਾਸੋ ਹੀਣਾ ਦਰਸਾਇਆ ਅਤੇ

ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯ ਵਾਕ ਪਾਏ ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਤੇ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਤਿਥਾਵਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਰੂਪ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸੰਤ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਰੀ ਪਿੰਡ ਝੱਲੀਆਂ ਰੋਪੜ ਤਹਿਸੀਲ ਸੀ। ਸੰਤ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੰਦਪੁਰ ਕਲੌੜ ਦੇ ਵਾਸੀ ਬਣੇ। ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ੧੮੫੦ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਰਾਮ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਨਾਮ ਰਖਿਆ ਦਿੱਤ ਰਾਮ, ਕੁਝ ਦੇ ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਕ ਰਾਮ ਦਿੱਤਾ।

ਪਿਤਾ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ, ਰਸਮ ਰੀਤਾਂ, ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੇ ਭਰਮ ਜਾਲ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅੜਿੱਕੇ ਸਮਝਕੇ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਿਤ ਰਾਮ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੀ ਅਭੈ ਸੀ, ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਇਹ ਪਿੰਡ ਤਿਊੜ (ਨਜ਼ਦੀਕ ਖਰੜ) ਦੇ ਅਭੈ ਪੁਰ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਬਾਣਾ ਧਾਰ ਕੇ ਡੇਰਾ ਬਣਾ ਬੈਠਾ ।

ਦੂਜਾ ਮੱਤ ਹੈ, ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਧੂ ਚੰਬਾ ਦਾਸ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਡੇਰੇ ਆਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਖਰੜ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਭਾਤ, ਬਲੌਲਪੁਰ, ਮੁੰਧੋ ਚਨਾਲੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਪਿੰਡ ਤਿਊੜ ਆ ਕੇ ਟਿਕੇ ਚੰਬਾ ਦਾਸ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਕੌਲ ਦਾਸ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ । ਕੌਲ ਦਾਸ ਪਿਤਾ ਦੀ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣਨ ਲਈ ਹਰਦੁਆਰ ਤੋਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਪੁਜਿਆ, ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹੀ । ਪਿਤਾ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ, ਵਾਪਸ ਪਿੰਡ ਤਿਊੜ ਆ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ (ਚੱਕਰਵਰਤੀ) ਵੀ ਆ ਟਿਕੇ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੀ ਅਰੰਭੀ।

੧੮੭੨ ਵਿਚ, ਸੰਤ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਧੂ ਦਿੱਤ ਰਾਮ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਣਕੇ ਭਾਈ ਚਾਰੇ ਤੋਂ ਬੇ ਬਾਹਰਾ ਹੋਕੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਬਿਸ਼ਨਦੇਈ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਤ ਕੌਲ ਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਮੈਨ ਦੁਆਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਆਪ ਨਗਰ ਪਿੰਡ ਚੱਠੇ (ਲਾਹੌਰ) ਚਲੇ ਗਏ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਰੰਭਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਹਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖੇ ਹਨ:-

ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਪੁਰਖ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਸੰਤਾਂ ਦੇ

ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ ਔਰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਅੱਜਕੱਲ ਮੈਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ ਮੈਣ ਦੁਆਬਾ ਦੇ ਨਗਰ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਹ ਲੋਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਬੰਧ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਵਿਚ ਲਿਖਾਂਗਾ । ਇਹ ਲੇਖ ਜੋ ਮੇਰੇ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਜ਼ਰੂਰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟ ਜਾਣਕੇ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਗਏ, ਕਿੰਤੂ ਵੈਸੀ ਪ੍ਰੀਤ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਤੇ ਰਜਬ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਬਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ

'ਜਬ ਸਾਧ ਸਰਾਹੇ ਸੋ ਸਤੀ ਜਤੀ ਜੋ ਤ੍ਰਿਯਾ ਜਾਣ।
ਰਜਬ ਸਾਚੇ ਸੂਰ ਕਾ ਵੈਰੀ ਕਰੇ ਬਖਾਨ।।

ਸਤ ਵਾਲਾ ਉਹ ਪੁਰਖ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਾਖੀ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇਣ, ਜਤੀ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਕਰਨ । ਬਹਾਦਰ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਉਸਦੇ ਮੁਖਾਲਿਫ ਦੇਣ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਕ ਪੁਣੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਦਯਾਨੰਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਕੇ ਕਿਤੇ ਅਸ਼ਟਧਯਾਈ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਣਗੇ ਤੱਦ ਮੈਂ ਸੰਤ ਹੋ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਅੱਠ ਨੌ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਔਰ ਜਿਸ ਨਗਰ ਜਾਂਦਾ ਓਥੇ ਹੀ ਮੜ੍ਹੀ, ਮਸਾਣੀ, ਭੈਰੋਂ, ਦੇਵੀ ਦੇ ਵਤੇ ਪੂਜਣੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦੇਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ । ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਗੁਣੀ ਪੰਡਤ ਜਾਂ ਸਾਧੂ ਦੇਖਦਾ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਰਹਿਕੇ ਵਿਦਿਯਾ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਜਿਸ ਪਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਥ ਕਰਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਖੇ ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨੋ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।" ਚਠਿਆਂ ਵਾਲੇ ਡੇਰੇ ਪੜ੍ਹਣ ਅਤੇ ਓਸੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਬਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਇੰਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

'ਉਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਜਦ ਮੈਂ ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋੜਦਾ ਹੋਇਆ ਚੱਠਿਆਂ ਵਾਲੇ ਡੇਰੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਦ ਮੈਂ ਸੰਤ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ, ਜੋ ਵੱਡੇ ਵਿਦਿਯਾਵਾਨ ਔਰ ਸਭ ਗੁਣ ਸੰਪਨੰ ਸਨ, ਕਈ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੇ ਔਰ ਉਹ ਸੰਤ ਜੀ ਰਾਇ ਬਹਾਦਰ ਰਾਇ ਹੇਤੂ ਰਾਮ ਸਾਹਿਬ

ਸੀ. ਆਈ. ਈ. ਸਾਬਕ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਏਜੰਟ ਬਲੋਚਸਤਾਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਟਾ ਹਨ ਅਤੇ ਏਸੇ ਕਾਰਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਯੁਤ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੇਰੇ ਸਦਾ ਤੋਂ ਹੀ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਮੈਂ ਚੁਪ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਾਂ, ਕਿੰਤੂ ਮਾਝੇ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਲਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਨਗਰ ਭਰਮ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਅਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਯਾ ਕੋਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਲ ਨਾਲ ਭਿੱਗੇ ਹੋਏ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੋਹਿੰਦਾ ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਸ-ਭਰਮ ਹੋਏ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਅਗਿਯਾਨ ਦੇ ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ ਪੋਹਿੰਦੇ, ਅਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ ਸ਼ਰਾਧ ਅਤੇ ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣੀ ਆਦਿ ਦਾ ਬੂਟਾ ਪੁਟਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾ, ਜਿਸ ਤੇ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।"

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿੰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਦੇ ਸੰਬਾਦ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਜੇਹੇ ਅੰਸ਼ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਇਕ 'ਨਿੰਦਿਆ ਪੱਤਰ' ਧਾਰਮਕ ਚੇਹਰੇ ਜਮੀਮਾਂ ਸ਼ੁਧੀ ਪੱਤਰ ਦੇ ਹੇਠ ਛਾਪਕੇ ਵੰਡਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨਿੰਦਿਆ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਮਈਆਂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਨਿੱਕਾ ਸਿੰਘ , ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਚੀਫ ਸੈਕਟਰੀ ਬਣੇ ਸਨ, ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੋਸਤ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ, ਸ਼ੁਧੀ ਸਭਾ ਦੇ ਮੁਖੀ, ਡਾ: ਜੈ ਸਿੰਘ ,ਘਨਯਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਪਮਾਂ ਹੈ। ਸ਼ੁਧੀ ਸਭਾ ਪਹਿਲੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦਾ ਹੀ ਅੰਗ ਸੀ । ਮੱਤ ਭੇਦ ਮੋਨਿਆ ਦੇ ਸ਼ੁਧੀਕਰਣ ਤੇ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਸ਼ੁਧੀ ਸਭਾ ਦਾ ਅਰੰਭ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਰ ਕਥਤ ਅਛੂਤ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਧੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਰੀਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਕੇਸਾ ਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ, ਸ਼ੁਧੀ ਸਭਾ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਜੁਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸ ਕਾਰਨ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧੀ ਸਭਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਰੀਆਂ

ਸਮਾਜੀਆਂ ਨੇ ਚੁੱਕ ਕੇ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿੰਦਿਆ ਪੱਤਰ ਕਢਾਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਏਨ੍ਹਾਂ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਦਯਾ ਨੰਦ ਦੇ ਸੰਬਾਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣ ਲਈ ਖ਼ੂਬ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਉਸ ਨਿੰਦਿਆਂ ਪੱਤਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, 'ਚੱਠੇ ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਹਰਦਿੱਤ ਰਾਮ ਜੋ ਹੁਣ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ, ੧੬-੧੭ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ ਸਮੇਤ ਪਿੰਡ ਚੱਠੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦਾ ਮਤ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਮੱਥੇ ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਫਿਰਿਆ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਬਹਿਸ ਦੀ ਚੰਗੀ ਲਿਆਕਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਕ ਬਣਾਇਆ। ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ :

"ਚੱਠੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿਰਦ ਨਿਵਾਹ ਵਿਚ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਐਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ ਜੋ ਕੋਈ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦੇ ਮਤ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਘਟਾ ਲੈਣ ਲਈ ਏਨੇ ਤਕੜੇ ਹਨ, ਉਸੀ ਮੱਤ ਵੱਲ ਘੇਰ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪ ਫਕੀਰੀ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਭਰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਏ, ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਾਰਯਾਰੀ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜੀਦਾਰ ਬਣੇ। ਫਕੀਰੀ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮਕਾਨ ਕਿਰਾਏ ਉਤੇ ਲੈ ਲੀਤਾ। ਪਿਛੋਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ।"

"ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭੀ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪੰਜ ਸੱਤ ਬਰਸ ਲੈਕਚਰ ਵਿਖਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਾਨਨੀਯ ਪੁਰਸ਼ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਸੰਨ 1888 ਦੇ ਲਗਭਗ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਿਚ ਆਏ।" ਧਰਮੀ ਚੇਹਰੇ ਨਾਮੀ ਸ਼ੁਧੀ ਪੱਤਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਉਤੇ 'ਕ੍ਰਿਪਾ-ਕਟਾਖਸ਼' ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਹਾਲਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖੇ ਹਨ:-

ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਏ ਮਤਿ ਫਕੀਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚਿਰ ਕਾਲ ਤੱਕ ਅਭੈ ਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਖਰੜ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਚ ਕੁਟੀਆ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬਗੀਚਾ ਬਣਾ ਕਰ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਲਾਂਭੇ ਚਾਂਭੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁਜਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਾਰੂ ਨੰਬਰਦਾਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਕੇਸ ਹਨ, ਸਮੁੰਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਕੇਸ ਨਹੀਂ, ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੇਲੇ ਰਹੇ ਹਨ।"

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਜੋ ਪ੍ਰਤਿੱਗਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਸਰੀਰ ਨੇ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਤੇ ਅਨਿਨ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਭਾਈ ਤਖਤ ਸਿੰਘ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ, ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦਾ ਉਦਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੀਬੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ (ਸੁਪਤਨੀ ਭਾਈ ਤਖਤ ਸਿੰਘ) ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਪੰਥਕ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਵਿਰਤਾਂਤ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਢਕਾਨਸੂ ਤੋਂ ਸੁਣੇ ਸਨ। ਸ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਢਕਾਨਸੂ ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸੇਵਕ ਸਨ, ਰਾਜਪੁਰੇ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸੀ । ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਯੰਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਸ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲਾ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਖਾਂ ਸੁਖਾਂ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਗਿ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਓਥੇ ਹੀ ਮਿਲਿਆ। ਦੋ ਕੁ ਵਾਰੀ ਰਾਜਪੁਰੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਪੁਜਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਸਨ ਸੇਵਕ ਵੀ ਚਲਾਣੇ ਸਮੇਂ ਕੋਲ ਸਨ । ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਬਝਵਾਂ ਕੋਈ ਰਿਕਾਰਡ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਹਾਲਾਤ ਸਬੰਧਤ ਏਧਰੋਂ-ਉਧਰੋਂ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤਿਥਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆ ਵੀ ਕੀ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਵਧੇਰੇ ਅਰਥ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਘਟਾਂ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਿਰ ਉਤੇ ਮੰਡਲਾ ਉਠਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੀ ਫੁਹਾਰ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੋਝੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ੁਧੀ ਪੱਤਰ ਜ਼ਮੀਮਾਂ ਵਾਲਿਆ ਗੱਲ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਲਈ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਕਲਮੀ ਚੇਹਰਾ ਸਾਹਮਣੇ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਛੇੜ-ਛਾੜ ਕਰਕੇ, ਕੁਝ ਹਾਲ ਆਪ ਲਿਖ

ਦਿੱਤੇ, ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ, ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੰਵਾਦ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ । ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ। ੧੯੭੩ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬਣੀ, ਏਸੇ ਵਰ੍ਹੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸਮਾਗਮ ਹੋਇਆ। ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅੱਧੀ ਕੀਮਤ ਉਤੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪਕੇ ਸਸਤੇ ਭਾਉ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੁੜ ਛਾਪਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ, 'ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸੰਵਾਦ' ਪੁਸਤਕ ਛਾਪ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵਿਚ ਵੀ ਛਾਪੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਇਕ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਸੱਜਣ ਨੇ ਖੰਨਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਤੋਂ , ਐਡੀਟਰ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਇਹ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤਾਲਬ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਥੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਕਿਥੇ ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਦਯਾ ਨੰਦ। ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਵੀ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਸੱਜਣ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਪੰਡਿਤ ਲੇਖ ਰਾਮ ਲਿਖਤ, ਜੀਵਨ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਵਿਚੋਂ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਹਵਾਲਾ ਲੱਭ ਕੇ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਪਤਾ ਚਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਉਸ ਵਿਚ ਨਿਰੁਤਰ ਭੀ ਹੋਏ ਸਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਇਕ ਸੰਬੰਧਤ ਟੂਕ ਹੈ:-

'ਇਤਨੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਤ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਉਸ ਸਮਯ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਸੀ, ਔਰ ਅੱਜ ਕੱਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਤਯਾ ਨੰਦ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਬੋਲੇ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਕੇਵਲ ਟਾਲਾ ਮਾਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਹਟਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਝਗੜ ਪਏ, ਅਰ ਗੁੱਸੇ ਹੋਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਯਾ ਖਬਰ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਕਯਾ ਆਖਯਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਆ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਰ ਉਸ ਦਾ ਆਪ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿੰਤੂ ਆਪ ਦਾ ਉਤਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਪਰ ਬਹੁਤ ਗੁਸੇ ਹੋ ਗਏ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਕਯਾ ਕਹਾ ਹੈ ਅਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਕਿਯਾ ਉਤਰ ਦੀਆ ਹੈ ।

'ਜਦ ਇਹ ਝਗੜਾ ਹੋਰ ਵੀ ਛਿੜ ਪਿਆ ਤਦ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਵਾਮੀ

ਜੀ, ਆਪ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਝਗੜੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਅਰ ਆਪ ਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਜੋ ਆਪ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਸੋ ਮੈਨੂੰ ਆਖੋ ਜਿਸ ਪਰ ਐਸਾ ਬੋਲੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਆਖਣਾ ਸੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਕੁਝ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਅਰ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵੇਦ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਤਨੇ ਕਹਿਣੇ ਪਰ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਤਾਲੀਆਂ ਵਜ ਪਈਆਂ ਅਰ ਸਭ ਬੋਲ ਉਠੇ ਕਿ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਉਤਰ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ । ਜਿਸ ਪਰ ਸੋਧਯਾ ਪੈ ਗਈ ਅਰ ਸਭ ਖਲਕਤ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਭੀ ਵੱਡੇ ਆਨੰਦ ਪੂਰਬਕ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਪਰ ਆ ਗਏ। (ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੰਬਾਦ ਸਫਾ ੧੯)

ਇਸੇ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਕੁਝ ਬਦਲਵੇਂ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਪੰਡਤ ਲੇਖ ਰਾਮ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਕਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:-

'ਏਕ ਦਿਨ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਔਰ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਵੇਦਾਂਤ ਮਤ ਪਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰ ਰਹੇ ਸੇ ਔਰ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਜੀ ਉਸ ਸਮਯ ਵਹਾਂ ਉਪਸਥਿਤ ਥੇ । ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਥ ਕੇ ਬੀਚ ਮੇਂ ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਜੀ ਬੋਲ ਉਠੇ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਕੋ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਵੋਹ ਹਾਰ ਗਏ ਹਨ । ਇਸ ਪਰ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਸੇ ਪੂਛਾ ਕਿ ਬਤਾਓ ਮੈਨੇ ਕਿਆ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਪੰਡਤ ਜੀ ਕੁਛ ਭੀ ਨਹੀਂ ਬਤਾ ਸਕੇ।

ਤਬ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇ ਪੂਛਾ ਕਿ ਕਿਆ ਹਮ ਨੇ ਯਹੀ ਕਹਾ ਥਾ? ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਕਹਾ, 'ਨਹੀਂ, ਆਪ ਨੇ ਯਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾ' ਫਿਰ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਸੇ ਪੂਛਾ, ਭਲਾ ਬਤਾਈਏ ਤੋ ਸਹੀ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਆ ਕਹਾ ਥਾ ?

ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਨ ਨੇ ਕੁਛ ਬਤਾਯਾ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਯਹ ਮੈਨੇ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਥਾ । ਉਸ ਸਮਯ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਸੇ ਕਹਾ ਕਿ ਆਪ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਸੰਮਤੀ ਦੇ ਦੇਤੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਕਰੋਧਿਤ ਹੋ ਗਏ । (ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਕਤੱਵਯ ਕੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀ)

(੩੪੭, ਜੀਵਨ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ, ਲੇਖਕ ਲੇਖ ਰਾਮ)

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਜਾਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਰਥ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਸਵਾਮੀ ਸ਼ਰਧਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ

ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਜੀ ਅਗਨੀਹੋਤਰੀ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਿਮ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੰਸਥਾਪਕ ਬਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਜਦੋਂ ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਨੇ ਇਕ ਪੈਂਫਲਿਟ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:- ਸਵਾਮੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨੰਦ ਜੀ ਨੇ, ਅਗਨੀਹੋਤਰੀ ਜੀ ਦੇ ਗੁਸੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਕ ਉਸ ਝਾੜ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਜੋ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨਾਲ ਹੋਈ ਚਰਚਾ ਸਮੇਂ, ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਅਗਨੀਹੋਤਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਈ:-

'ਮੈਂ ਸਮਝਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਅਵਸਰ ਥਾ ਜਬ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਜੀ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਵੈਸ਼ ਅਗਨੀ ਭੜਕ ਉਠੀ। ਯਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰ (ਏਕ ਬਾਰ ਸਾਮਦੇਵ ਮੇਂ ਕਹਾਨਿਓਂ ਕਾ ਦਾਵਾ ਕਰਕੇ ਨਾ ਨਿਕਾਲ ਸਕਨੇ ਪਰ, ਔਰ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ-ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਕਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਾ ਸਮਝ ਕਰ ਸ੍ਰੀ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਕੇ ਤਾਹਨਾ ਦੇਣ ਪਰ ਝਾੜ ਖਾਣੇ ਕਾਰਨ, ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਕੇ ਮਨ ਮੇਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਉਠਾ।'

(ਕਲਿਆਣ ਮਾਰਗ ਕਾ ਪਥਕ-ਸਫਾ ੧੩੨)

ਸ਼ਿਵ ਨਰਾਇਣ ਦਾ ਇਹ ਉਹੋ ਤਾਹਨਾ ਸੀ, ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਦਇਆ ਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਰਥ ਵਿਚ ਨਿਰੁਤਰ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ, ਆਪ ਹਾਰ ਗਏ ਹੋਂ । ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਸੰਬਾਦ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਸ਼ਰਧਾ ਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ (ਕਲਿਆਣ ਮਾਰਗ ਕਾ ਪਥਕ ਸਫਾ ੭੮) ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ (ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ) ਲਾਹੌਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁਜੇ ਇਸ ਸਮੇਂ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਠਹਿਰੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਸਰਵ ਹਿਤਕਾਰੀ ਸਭਾ ਦਾ ਦਫਤਰ ਸੀ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ:

'ਯਹਾਂ ਮੈਨੇ ਮਕਾਨ ਕਿਰਾਏ ਪਰ ਲੀਆ, ਪਾਸ ਹੀ ਇਕ ਚੋਬਾਰੇ ਮੇਂ 'ਸਰਵ ਹਿਤਕਾਰੀ ਸਭਾ ਖੁਲ੍ਹੀ ਹੋਈ ਥੀ, ਵਹਾਂ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਔਰ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇ ਭੇਂਟ ਹੁਈ। ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰੀ, ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਮਾਨਨੀਯ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਥੇ।'

(ਕਲਿਆਣ ਮਾਰਗ ਕਾ ਪਥਕ)

ਜਿਵੇਂ ਸੁਧੀ ਪੱਤਰ ਜ਼ਮੀਮੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ, ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਇਕੱਠੇ ਆਕੇ

ਲਾਹੌਰ ਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਕਾਰਨ ਮਾਨਨੀਆ ਪਦਾਂ ਉਤੇ ਸੁਭਾਏਮਾਨ ਹੋਏ । ਜਿੰਨੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਆਣ ਜਾਣ ਵਧੇਰੇ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਮਿੱਤਰ ਸ: ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਉਤੇ ਲੱਗ ਗਏ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ 'ਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਮਹੀਨੇ'ਚ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਵਾਰ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜਦੇ ਅਤੇ ਵਖੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਉਤੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਦੇ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦੇ। ਲਾਲਾ ਰੇਡੂ ਰਾਮ ਹਕੀਮ ਜੀ, ਮੀਆਂ ਖਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਬਹੁਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਟਿਕਦੇ, ਕਦੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕੋਲ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ, ਨਿਰਮਲੇ, ਭਾਈ ਬ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ (ਸੰਤ) ਨਿਰਮਲੇ, ਮੰਡਲੀ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਡਲੀਆਂ ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਡੇਰਾ :-

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚਠਿਆਂ ਵਾਲੇ ਡੇਰੇ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪੜਾਅ ਉਤੋਂ ਦੀ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੰਘਕੇ ਸਿੱਖੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਚਠਿਆਂ ਵਾਲੇ ਡੇਰੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਥਾਪਕ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦਾ ਇਕ ਅਜੀਬ ਵਿਰਤਾਂਤ ਹੈ । ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਵੇਂ ਵੇਦਾਂਤੀ ਹੋਇਆ, ਫਿਰ ਨਾਸਤਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਖੁਲ ਖੁਲਾਸੇ ਜਿਹੇ ਮੱਤ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਿਆ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਿਗੜੀਆਂ ਤਿਗੜੀਆਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਕਹਾਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗੱਦੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

ਪਿੰਡ ਰਟੋਲ ਤਹਿਸੀਲ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਇਕ ਜੱਟ ਸਿੱਖ, ਮਾਤਾ ਦੇਸੋ ਤੇ ਪਿਤਾ ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ੧੮੬੬ ਸੰਬਤ, ਸੰਨ ੧੮੦੯ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ। ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪੋਹੂ ਵਿੰਡੀਏ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਧੂੰਏ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮ ਦਾਸ ਨਾਮੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣਕੇ, ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਦਾਸ ਬਣ ਗਿਆ। ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਧਨੌਲੇ ਦੇ ਸੰਤ ਦਿਆਲ ਦਾਸ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ, ਜਿਥੋਂ ਕਾਵਿ

ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹੇ। ਇਕ ਖਾਕੀ ਸ਼ਾਹ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਿਆ। ਸਾਧੂ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ (ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੇਦਾਂਤ ਤੇ ਨਿਆਇ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹੇ, ਵੇਦਾਂਤੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਮਜ਼ਹਬੀ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਸਮੋ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ ਸਿੱਧੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਦੁਆਰਕਾ ਪੁਜਿਆ। ਏਥੋਂ ਦੀ ਇਕ ਰੰਡੀ (ਗਨਕਾ) ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਉਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਧਨ ਮਾਲ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਟੁਰ ਪਈ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਸਬਾਬ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਵਾਹਵਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਚਲਾਈ।

ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਦੇਖਕੇ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਦੀ 'ਪੀਰੋ' ਨਾਮੀ ਰੰਡੀ ਜੋ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਈਸਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਪਰ ਡੁਲ੍ਹ ਗਈ। ਪੀਰੋ ਉਤੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਰਨੈਲ, ਇਲਾਹੀ ਬਖਸ਼, ਜੋ ਆਪਣਾ ਖਾਸ ਅਧਿਕਾਰ ਜਿਤਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਖਿਝ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੀਰੋ ਗੁਜਾਰਾਂਵਾਲੇ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਭਿਜਵਾਕੇ ਮੰਗਾ ਲਈ। ਜਰਨੈਲ ਇਲਾਹੀ ਬਖਸ਼ ਨੇ ਮੀਰਾਂ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਕੋਲ ਫਿਰ ਆ ਫੜੀ। ਝਗੜਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਪੁਜਿਆ। ਫੈਸਲੇ ਪਿਛੋਂ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਪੀਰੋ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਲਾਹੌਰ ਛੱਡਕੇ ਓਥੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਚੱਠਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਵਸਿਆ। ਕਿਲੇ ਜਿਹਾ ਡੇਰਾ ਬਣਾਇਆ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਚਲਾਈ ਪੀਰੋ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਰਚਦੇ ਰਹੇ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਸਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲਈ ਸਿੱਖ ਫੌਜੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਪਾਸ ਧਨ ਮਾਲ ਰੱਖ ਗਏ । ਕੁਝ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਏ । ਧਨ ਮਾਲ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਡੇਰਾ ਹੋਰ ਮਾਲਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਪਿਛੋਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਇਸ ਪਾਸ ਪੁਜਣ ਲੱਗੇ।

ਫਿਰ ਲਾਹੌਰ ਕਾ ਘਰ ਜਬ ਟੁਟਿਓ ਸਿਖ ਤਿਸ ਢਿਗ ਬਹੁ ਆਏ।
ਪਰਚਾ ਗਿਆਨ ਮਹਾਨ ਸੀਖ ਕੇ ਚੇਲੇ ਤਿਸੇ ਸਦਾਏ।
ਹੋਕੇ ਅਧਕ ਖੁਸ਼ਕ ਬੇਦਾਂਤੀ ਨਾਸਤਕ ਬਨੇ ਬਿਸਾਲੇ।
ਧਰਮਦ ਨਾਮ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਕੇ ਲੋਕਨ ਚਲੇ ਕੁਚਾਲੇ।

ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦੇ ਕੋਈ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸਨੇ ਇਕ ਘੁਮਾਰਾਂ ਦਾ

ਲੜਕਾ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾਇਆ:-

ਯਦੀ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਕੇ ਚੇਲੇ ਕਾਇਮ ਥੇ ਸਭ ਭਾਂਤੇ।
ਪਰ ਉਨ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਘੁਮਾਰ ਕਾ ਸੁਤ ਲੈ ਕਰ ਬਖਿਆਤੇ।
ਹਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਧਰ ਨਾਮ ਤਾਹਿ ਕਾ ਜੱਟਾਂ ਕੇ ਘਰ ਬਿਆਹਯ।
ਉਸੀ ਕੋ ਨਿਜ ਗਾਦੀ ਦੀਨੀ ਮਹੰਤ ਉਹ ਆਹਿਓ।
(ਅੰਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੜਕੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਰਖਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ (ਜਾਂ ਸਾਧੂ ਦਿੱਤ ਰਾਮ) ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ 'ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਚਣੇ ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਛੜੱਪ' ਕੁਝ ਚੇਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿਘ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਓਸਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਏ ਸੀ। ਮਨਸੂਰ ਪੁਰੇ ਦੇ ਮੱਝੀ ਸ਼ਾਹ, ਰਮੇਸ਼ਰ ਪੁਰੀ ਦੇ ਮਾਨਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤੋਂ ਖਿਝਕੇ, ਫੂਲਕੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਉਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣੀ ਪਈ। ਕੁਝ ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਏ ਵੇਦਾਂਤੀ ਰਹੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਪਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸੰਤ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਸ. ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਬਡਾਲਾ, ਸੰਤ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਸਾਧੂ ਦਿੱਤ ਰਾਮ ਉਤੇ ਪਏ ਦਿੱਤ ਰਾਮ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਏ ਇਸਤਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ। ਦਿੱਤ ਰਾਮ ਨੇ ਅਬਲਾ ਨਿੰਦ 'ਇਸਤਰੀਆਂ' ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਕਰਮ ਦੀ ਬੜੀ ਵਚਿਤ੍ਰ ਹਾਲਤ ਸੀ, ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਰਾਜ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਧਰਮ ਦਾ ਤੇਜ ਘਟਦਾ ਰਿਹਾ। ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਉਤੇ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਕੁਝ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਆਦਰਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਰਹੇ। ਆਪਣੀ (ਪੰਥ ਦੀ) ਹਸਤੀ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁੱਖ ਕਰਤੱਬ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮਤੇ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਮੱਧਮ ਹੁੰਦੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਮਜਬੂਰੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਾ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਤਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਭਾਵੀ ਅਜੇਹੀ ਵਰਤੀ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਉਤੋਂ ਵੀ ਚੁਕਿਆ ਗਿਆ, ਕਈ ਮੱਤ ਅਜਿਹੇ ਖੜੇ ਹੋਏ ਜੋ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਜਾਪਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੈ ਸਨ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾ ਦੇ

ਵਿਰੋਧੀ, ਹੀਰਾ ਨੰਦੀਏ, ਕਾਹ੍ਰ ਕਟੀਏ, ਨਿਰੰਜਨੀਏ, ਗੰਗੂ ਸ਼ਾਹੀਏ ਕਈ ਮਨ ਮੌਜੀਆਂ ਦੇ 'ਪੰਥ' ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਸੰਪਰਦਾਵਾ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾ ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਏ ਇਕ ਨਵਾਂ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਮਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਉਪਰ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠਾਂ ਸਾਧੂ ਦਿੱਤ ਰਾਮ ਆਏ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਮਾਨਤਾ ਵੀ ਸੀ, ਉਹ ਪ੍ਰਚੰਡ ਬੁੱਧ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਜਾਲ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਨਾ ਨਿਕਲਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਬੀਜ ਨਾ ਪੁੰਗਰਦੇ। ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜਮਾਂਦਰੂ ਹੀ ਸਨ। ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਵੀ ਸਨ । ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਤੋੜ ਕੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟ ਪਦ ਮਾਣਦੇ ਹੋਏ ਸਿਖੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ। ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਵਿਅੱਕਤੀ ਕਿਸੇ ਦਾਇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਭਰਨ ਲਈ ਤੱਤ ਬਿਹਾਜਣ ਲਈ ਟੁੰਬਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਤੱਤ ਪਛਾਨਣ ਲਈ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਹੰਭਲੇ ਮਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੱਤ ਵਸਤੂ ਨਾ ਪਾ ਲਵੇ।

ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉਪਕਾਰ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ ਦੰਨੇ ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਪਹਾੜ ਸਾਧੂ ਦਿੱਤ ਰਾਮ ਨੂੰ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਘਾੜ ਕੇ ਸਿੱਖ ਮੰਚ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਏ ਸਨ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਸਰਈਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ।

ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ :-

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਸਾਧੂ ਦਯਾਨੰਦ ਸੰਬਾਦ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ੧੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੭ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਆਏ ਅਤੇ ਰਤਨ ਚੰਦ ਦਾਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਉਤਰੇ (ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਲਾਹੌਰ ੧੮੫੭ ਤੋਂ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ।) ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਲਈ ਮੁੜ ਪੁਰਾਣੇ ਵੈਦਕ ਧਰਮ, ਆਰੀਆ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਭਿੱਅਤਾ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਰਚਣਾ, ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਜਲੰਧਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮੁਖ ਕੇਂਦਰ ਬਣੇ। ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਮੁੱਖੀ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਕਈ ਉਘੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮੁਖੀਏ ਬਣਕੇ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਡੀ. ਏ.

ਵੀ. ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਕਾਲਜ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੈਕਟਰੀ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਪਖੰਡ-ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਣਕੇ ਸਿੱਖ ਮੁਖੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਸੱਦਣ ਵਿਚ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਕੰਵਰ ਬਿਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਾਰਥਕ ਹੋਈ।

ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੁਆਮੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਗਏ, ਰਬਾਬੀ ਭੈਰਵੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ।

ਉਤਰ ਗਿਆ ਮੇਰੇ ਮਨ ਕਾ ਸੰਸਾ ਜਬ ਤੇਰਾ ਦਰਸਨ ਪਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਹੋਰ ਹਾਲਾਤ ਇੰਜ ਲਿਖੇ ਹਨ: ਮੈਂ ਖਿਸਕ ਕਰ ਲਾਲਾ ਸਾਂਈ ਦਾਸ ਜੀ ਕੇ ਪਾਸ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸੇ ਮੇਰੀ ਪੀਠ ਪਰ ਹਾਥ ਫੇਰ ਕੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੀਆ ਉਸ ਸਮਯ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਬੜਾ ਰੌਚਕ ਭਾਸ਼ਣ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦੀਆ । ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਇਨ ਦਿਨੋਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਕੇ ਬੜੇ ਉਤਸਾਹੀ ਸਦਸਯ ਥੇ। ਔਰ ਹਰ ਆਦਿਤਅ ਵਾਰ ਕੋ ਵਖਿਆਨ ਦੀਆਂ ਕਰਤੇ ਥੇ । ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਖਿਆਨ ਕੀ ਸਮਾਪਤੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਮੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਕਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਸ਼ੁਰੂ ਸੇ ਆਪਣੀ ਤਥਾ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੰਤ੍ਰੀ ਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਬੰਧੋਂ ਕਾ ਵਰਨਣ ਕੀਆ । ਉਸਕੇ ਬਾਦ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਉਠੇ। ਵਹ ਲਾਹੌਰ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਕੇ ਮੰਤਰੀ ਥੇ । ਵਹ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਕੀ ਭੂਲ ਸੇ..... ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਕੇ ਪੂਰਵ ਗੁਰੂ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਚੰਦ ਜੀ ਕੇ ਨਿੰਦਕ ਬਣ ਗਏ ਥੇ।

ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਕਚਿਆਈਆਂ ਦਾ ਆਂਦਾ ਪੇਟਾ ਬੜੀ ਬੇਦਰਦੀ ਨਾਲ ਫਰੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਅਣਹੋਸ਼ੇ ਗੱਪਾਂ ਦੇ ਮਖੌਲ ਉਡਾਏ ਜਾਂਦੇ ਅਵਤਾਰਵਾਦ, ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਦੀਆਂ ਧੱਜੀਆਂ ਉਡਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਨੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਪੈਂਫਲਿਟਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਛਾਪੀਆਂ। ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਨ ਕਰਵਾਕੇ ਪੌਰਾਣਿਕ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਉਤੇ ਵਿਆਪਕ ਹਮਲਾ ਬੋਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਰੀਆ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਕਈ ਵਾਰ ਹੱਦਾਂ ਵੀ ਟੱਪ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੇ ਰਾਧਾ ਜੀ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਦੱਸਿਆ ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਪੁਰਾਤਨ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਆਦਿ ਕਾਲੀਨ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰੇਗਾ। ਪਖੰਡ ਅਤੇ ਭਰਮ ਜਾਲ, ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਚਾਏਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਨਾਲ ਪਰਖ ਨਿਖੇੜ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖਕੇ ਹੰਸ-ਚੋਗ ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਚੰਗਾ ਲਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਸਪਰ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਉਤੇ ਮੱਤਭੇਦ ਵੀ ਰਹੇ, ਇਹ ਹਾਲਾਤ ੧੮੭੭ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਤੱਕ ਚਲਦੇ ਰਹੇ । ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਬਾਦ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਠਹਿਰੇ । ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ (ਕਿਸ਼ਨਪੁਰਾ ਕਲਾ) ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਨਿਰੁਤਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਚਰਚਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸੀ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਕਿਰਤ ਹਨ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖਾ ਕ੍ਰਿਤ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਸੀ। ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂਦੇ ਇੱਕਠ ਸਾਹਮਣੇ ਭਰੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਨਿਰੁਤਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸਾਰੇ ਪਾਸੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਤਾਂ ਹੈ ਸਨ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਸਭੀਏ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਸੀ।

ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ :-

ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰੋਸ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੧੮੭੩ ਵਿਚ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁਖੀ ਸ: ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧਾਵਾਲੀਏ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਮਾ ਸਨ। ਸੰਧਾਵਾਲੀਏ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਵਲੈਤ ਜਾਣ ਤੋਂ, ਜਿਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਈ। ਸ: ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਇਲਾਕੇ, ਜੋ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ, ਪਾਂਡੀਚਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ ਪਿਆ। ਸੰਧਾਵਲੀਏ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਥਾਂ, ਬੇਦੀ ਖੇਮ ਸਿੰਘ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ, ਜੋ ਪੱਕੇ ਸਨਾਤਨੀ ਹਿੰਦੂ ਹੋਣ ਦਾ ਗੌਰਵ ਐਲਾਨਿਆਂ

ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਦੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕੰਵਰ ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰਥਲਾ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠਾਂ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਬਾਬਾ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੰਵਰ ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਮੁੱਖੀਆਂ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਕੰਵਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਾਲ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ੧੮੭੯ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚੀਫ਼ ਸੈਕਟਰੀ ਬਣੇ। ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜਥੇ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਓਧਰ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿਘ ਦੀ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨਾਲ ਹੋਈ ਚਰਚਾ ਦੀ ਧਾਂਕ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਉਤੇ ਸਨਾਤਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆ । ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭਰਵੀਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ, ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕਰ ਲੈਣ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਛਾਪ ਇੰਨੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਲਗਾਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ (੧੮੭੮ ਵਿਚ) ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਬਲਕਿ ਤੀਜੀ, ਇਕ 'ਸਰਵ ਲੋਕ ਹਿਤਕਾਰੀ ਸਭਾ' ਵਿਚ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੌਰਾਣਿਕ ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਧਰਮ ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਭਾਰੀ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰ ਸਭਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਲਈ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸੁਧਾਰਕ ਸਟੇਜ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਰਲਵੀਆਂ-ਮਿਲਵੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਦਯ ਨੰਦ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਕਣ ਵਾਂਗ ਰੜਕ ਰਹੇ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਆਣੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ,ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਂਈ ਦਾਸ ਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਭਰੋਸਾ ਦਿੰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੌੜੇ ਵਾਕ ਨਵੀਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ

ਜਾਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ, ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸੋਧਾਂ ਤੇ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਆਦਿ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸੀ ਉਹ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਸਿੱਖ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਹ ਨਿੰਦਨੀਯ ਲਿਖਤ ਸਮਾਜ ਵਾਲੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕਈ ਲਿਖਤਾਂ ਵਾਂਗ ਕੱਢ ਦੇਣਗੇ।

ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਪਾੜੇ ਦਾ ਕਾਰਣ :-

੨੫ ਨਵੰਬਰ ੧੮੮੮ ਨੂੰ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦਾ ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ ਸਮਾਗਮ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹਇਆ, ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੱਤ ਐਪਾਏ, ਜੋ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁੱਖ ਬੁਲਾਰਾ ਅਤੇ ਦਯਾ ਨੰਦ (ਡੀ. ਏ. ਵੀ.) ਕਾਲਜ ਦੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਸ਼ਿਪ ਦਾ ਉਮੀਦਵਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਉਤੇ, ਇਕ ਹੋਰ ਲਾਲਾ ਮੁਰਲੀਧਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਮੰਦੇ ਬੋਲ ਬੋਲੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝਾ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾ ਕੱਟ ਸੁਟੀਆਂ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਰੇ ਵਰਤੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਲੇਖ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਉਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਸਮੇਤ ਜਲਸੇ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਘਟਨਾ ਭਾਰੀ ਖਿਚਾਉ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀ।

੧੮੮੮ ਦੇ ੨ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਈਸ ਬਾਲ ਮੁਕੰਦ ਬਣਾਏ ਗਏ, ਉਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਤੇ ਦੁਖ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਵੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਜਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਿਹਾ:-

ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਨੇ ਇਹ ਪਾਲਸੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਜੇਹੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਕੇ ਕੀ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ ? ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਪਬਲਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨ ਉਪਰ ਕਿਉਂ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ?... ਨਿਆਂ ਸਾਥੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਗਿਆ ਦੇਈਏ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ

ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਨੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪਾਜ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਘਾੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ। ਇਉਂ ਸਿੱਖ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ।

ਜੋ ਲੋਕ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾੜਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਖਕੇ ਨਿੰਦਦੇ ਹਨ, ਕਈਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜਨ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਚਲਾਈ ਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਨੇ ਪਾੜਾ ਪਾਇਆ, ਉਹ ਦੇਖਣ ਕਿਸ ਘਟਨਾ ਅਤੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਸ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਫੁਟ ਦਾ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ ਇਜਲਾਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੱਤ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ, ਸੁਆਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਰੇ ਵਰਤੇ ਕੌੜੇ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਬਣੇ । ਸੁਆਮੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗਲਤੀ ਖੁਦ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ।

(ਦੇਖੋ ਕਲਿਆਣ ਮਾਰਗ ਕਾ ਪਥਕ ਪੰਨਾ ੨੧)

ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸੇਵਾ:

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਬਣ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਚਹੁਤਰਫ਼ੀ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

(ੳ) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜ ਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਵਿਰਸਾ ਪਛਾਨਣ ਦੀ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਦੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਭਾਰੂ ਸਨ, ਹਰ ਇਕ ਗੁਰੂ ਦਾ ਘਰਾਣਾ ਭਾਵ ਬੇਦੀ, ਸੋਢੀ ਗੁਰੂ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਗੱਦੀਦਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਿਖਰਾਂ ਪਾਰ ਕਰ ਗਈ ਸੀ, ਖਾਸਕਰ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਮਹਾਰਾਜ' ਕਹਾਉਣ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਰੂ, ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਏ । ਬੇਦੀਆਂ ਸੋਢੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਖਾਨਦਾਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਦੀ ਰੀਤ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁਝ ਚੱਲ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਖਾਲਸਾ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਹੋਰ 'ਗੁਰੂ' ਵੀ ਖੁੰਬਾਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਮਝਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਜਨੇਊ ਧਾਰਨਾ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸਨਾਤਨ ਰੀਤ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਓਹੋ ਜਨੇਊ, ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਹਈ

ਤਾਂ ਪਾਂਡੇ ਘਤਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਟਟ ਪੂੰਜੀਏ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਪੀਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੋਕੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਨਕਲੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਕੱਚੇ ਵਾਕਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਮੰਨਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਰੂਪ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਰੂਪਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਇਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨਾਮ ਦੀ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਗੁਰਧਾਮਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ, ਜੋ ਦੰਭੀ ਗੁਰੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਹਾਉਂਦੇ, ਸਾਰੀਆਂ ਪੌਰਾਣਿਕ ਰੀਤਾਂ ਨਿਭਾਉਣੀਆਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸੀ । ਮਰਨ ਜੰਮਣ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਭੁੱਲ ਕੇ, ਪੱਕੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਰਨਾਮੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗੱਦੀਆਂ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ, ਲੰਮਾਂ ਤੇ ਕਰੜਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

(ਅ) ਦੂਜਾ ਹਮਲਾ ਸਿੱਖੀ ਉਤੇ, ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ, ਬ੍ਰਹਿਮ ਸਮਾਜ, ਨਵੀਆਂ ਉਠੀਆਂ ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੀ । ਆਰੀਆਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਭਾਵੇਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਿੱਖ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਕਈ ਸਿੱਖ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਖਲਤ ਮਲਤ ਹੁੰਦੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਾਚਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਸਮਾਜੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਫੀ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸਨ । ਬ੍ਰਹਿਮ ਸਮਾਜ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਮਤ ਪੰਜਾਬ ਆਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਨਾਸਤਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਉਸਦੇ ਵੀ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਰਹੇ ਸਨ । ਕਈ ਸਿੱਖ ਘਰਾਣੇ ਇਸ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਵਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਰਈਸ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਬੇ ਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਮਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਰੁਪਏ ਨਾਲ ਹੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਅਖਬਾਰ, ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ, ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਆਦਿਕ ਅਦਾਰੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ। ਲੋੜ ਸੀ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੋ ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਅਮੀਰ, ਜੋ ਮੂਰਖਾਂ ਦਾ ਮੰਡਲ ਸਮਝਕੇ ਇਸਨੂੰ ਛੱਡ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਪ੍ਰਬੱਧਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਇਸ ਲਈ

ਗੁਰਮਤ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਚਲਾਈ ਗਈ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਮਾਜਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉਤੇ ਉਚੇਚੀ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਈਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਣ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਖਾਲਸਾ ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੀ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਉੱਚਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੇ ਗਏ, ਜੋ ਹੁਣ ਧੰਦਾ-ਵਿਦਿਆ, ਬਹੁਤੀ ਅੱਖਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤਕ ਰਹਿ ਖੜੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਲੜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਰਬਾਂਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਕੋਰਸ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਣ ਲੜੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ।

ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਾਜ਼ੇ ਤਾਜ਼ੇ ਨਿਖੜਨ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ, ਹੋਰ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਰਥਾਂ ਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਰਮ ਸੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਆਗੂ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਠਾਵਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਂ ਥਾਂ ਦਿੰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੁੱਧ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਵਿਜਈ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵੀਹ ਸਾਲ ਦਿਨ, ਰਾਤ ਜੂਝਦੇ ਰਹੇ। ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ 'ਕੌਮੀ ਯੋਧੇ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਇਸ ਯਥਾਰਥ ਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਉਪਮਾ ਹੀ ਹੈ।

(ੲ) ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਰੰਭਕ ਕਾਲ ਸਮੇਂ, ਸਿੱਖੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਹਮਲਾ ਸੀ, ਹਰ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ, ਦੂਜੇ ਚੌਥੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪੀਰਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਬੀਬੜੀਆਂ, ਦੇਵੀਆਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਉਤੇ ਲੋਕ ਵਹੀਰਾਂ ਲਾ ਕੇ ਪੁੱਜਦੇ ਅਤੇ ਪੀਰਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾਂ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਕਮਲ ਕੁਟਦੇ ਤੇ ਕਮਲ ਵਿਹਾਜਦੇ ਸਨ।

ਜਿਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸੀ ਜਥੇ ਬਣਾਕੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤਾ ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਾਰਨ ਪੈਦਲ ਚੱਲ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਅਖੇ ਪੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਉੱਨੇ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਸਰਧਾਲੂ ਦੁੱਖ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਸੰਗ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਦੇਵੀਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਗੁੱਗਿਆਂ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਧਾਮਾਂ ਵਲ ਏਧਰੋਂ ਉਧਰ ਵਹੀਰਾਂ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ:-

ਜਗ ਕੀ ਭੇਡ ਚਾਲ ਚਲਤੇ ਕੇ ਪੀਛੇ ਚਲੇ।

ਅਖਾਣ ਮੁਤਾਬਕ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ ਨੂੰ ਠੱਲਣਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਰੋਕਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਅਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਚ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਦੋ-ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣਾ ਰਾਹੀਂ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਤੇ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਰਮਾਂ ਤੇ ਵਹਿਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਕੱਟਣੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ । ਅਨੇਕਾਂ ਭਰਮ-ਤੋੜ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤੇ ਸੇਵਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ।

(ਸ) ਸਭ ਤੋਂ ਕਰੜਾ ਹਮਲਾ ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਏ ਈਸਾਈਆਂ ਵਲੋਂ ਇਕ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਦੂਜੇ ਪੱਛਮੀ ਢੰਗ ਦਾ ਸਲੀਕੇ ਭਰਿਆ ਵਰਤਾਵਾ, ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਤੇ ਜਥਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਰਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕ ਮੇਮਾਂ ਤੇ ਮਿਸਾਂ ਦੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਮੀਰ ਘਰਾਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀਆਂ ਪਿਛੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਕਰਮ ਤਿਆਗ ਰਹੇ ਸੀ।

ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਮੇਮਾਂ ਤੇ ਮਿਸਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ, ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਡੋਲ ਉਠਿਆ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਰਈਸ ਈਸਾਈ ਬਨਣ ਲੱਗੇ। ਨੌਜਵਾਨ ਈਸਾਈ ਮਤ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਉਤੇ ਉਤਰ ਆਏ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰਥਲਾ ਨੇ, ਕਪੂਰਥਲੇ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ (ਮਿਸ਼ਨ) ਖੁਲ੍ਹਾਏ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿਚੋਂ, ਤਕੜਾ ਹਿੱਸਾ ਵਲੈਤੋਂ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਭੇਜਦਾ ਸੀ ਤਾਕਿ ਉਸਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਅਸੱਭ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈਆਂ ਰਾਹੀ ਈਸਾਈ ਬਣ ਕੇ ਕੁਝ ਸਲੀਕਾ ਆ ਜਾਵੇ। ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਸਫਲਤਾ ਓਦੋਂ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗੀ ਜਦੋਂ ਖਾਲਸਾ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਵਾ ਕ੍ਰੋੜ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪਿਚਕ ਕੇ ਵੀਹ ਲੱਖ ਰਹਿ ਗਈ। ਜਾਪਦਾ ਇਉਂ ਸੀ ਕਿ ਬਸ ਆਖਰੀ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਨਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ਹੈ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਵੀਹ ਲੱਖ ਸਿੱਖ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਮੁਖ ਢੰਗ ਇਕੋ ਸੀ, ਸਿਖ ਅਮੀਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਦੇ ਪੁਜਦੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨੂੰ

ਈਸਾਈ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਅਤੇ ਬੁੰਗਿਆ'ਚ ਈਸਾਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਸਨ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦ ਲੈਣ ਦੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੁ ਇਸ ਥਾਂ ਗਿਰਜਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਵਧੇ ਹੋਏ ਹੋਸਲਿਆਂ ਨਾਲ ਈਸਾਈ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਉਤੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਐਡੀਟਰ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਉਘਾੜ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ। ਅਝੱਕ ਲੇਖ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਲਿਖਕੇ ਠੱਲ ਪਾਈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਰੁਧ ਲਿਖੇ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕਰੜਾ ਲੋਹਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਨਿਰਭੈ ਹੋਕੇ ਠੱਲਿਆ।

(ਹ) ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਖੰਡਨ-ਮੰਡਨ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਉਹ ਨਾਲ ਨਾਲ ਓਸਾਰੂ, ਗਿਆਨ ਭਰਿਆ ਸਾਹਿਤ ਨਾ ਰਚਦੇ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਪੌਰਾਣਿਕ ਗੱਪਾਂ ਦੇ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਵੈਦਕ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੱਸੇ, ਉਥੇ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਲੇ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੇਖ, ਭਾਸ਼ਣ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਵਹਿਮਾ ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ। ਸਿੰਘ ਸਭਾਂਵਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ 'ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ' ਪੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਥਾਂ ਥਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ੩੭ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਧੜਕਦੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੰਗ ਬਣੇ। ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ, ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਕੰਮ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰੂਹੇ-ਰਵਾਂ ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਵਲੋਂ, ਸਿੱਖ ਮਸਲੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾਉਣੇ ਅਤੇ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਲੋੜਾਂ ਥੁੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੁਟੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਪਰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਛੁਟੀਆਂ ਕਰਾਈਆਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਲਾਹੇਵੰਦੇ ਕੰਮ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਰਵਾਏ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬੱਧੀ ਸੈਕਟਰੀ ਬਣ ਕੇ ਕੌਮੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਯੱਗ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਅਹੂਤੀ ਪਾਈ। ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਕੇ

ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਤੇ ਉਭਾਰਨ, ਸੰਕਟਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਵਿਦਵਤਾ, ਕਠਨ ਘਾਲਣਾ, ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਦੀ ਲਗਨ ਦਿਨ ਦੂਣੀ ਸ਼ੋਹਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਈ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਵੀ ਆਈਆਂ, ਕਸ਼ਟਾਂ ਭਰੇ ਦਿਨ ਵੀ ਆਏ। ਗੱਦੀਦਾਰਾਂ, ਸਾਧਾਂ ਵਾਲੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸੁਖ ਸੁਆਦ ਮਾਨਣੇ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਇਕ ਕਠਨ ਘਾਲਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ, ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਥਾਨ ਜੇ ਸਰਵੋਤਮ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਤੀ ਉਤਮ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ।

ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ:

ਫਰੀਦਕੋਟ ਦਾ ਟੀਕਾ ਉਸ ਵੇਲੇ (ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ੧੯੩੪ ਤੋਂ ੧੯੪੦) ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਪਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਘਾਲਣਾ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁਦ ਵੀ ਇਕ ਟੀਕਾ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹੈਡਿੰਗ ਹੁੰਦਾ ਸੀ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼'। (ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਟੀਕੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਤ ਸਿੱਖ ਘਰਾਣੇ ਕੋਲ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਹੋਈਆ ਹਨ) ਮੈਕਾਲਫ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਵਿਚ ਟੀਕਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਮੈਕਾਲਫ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਸਿੱਖ ਰਿਲੀਜਨ' ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੰਜ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਮਝਣ ਤੇ ਟੀਕਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੁਝ ਟੀਕੇ ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਜੋ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਲਈ ਸਮਝਣੇ ਔਖੇ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਏਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਫਰੀਦਕੋਟ ਵਾਲੇ ਟੀਕੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸੰਪਾਦਕੀ ਨੋਟ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਆਣ ਕਰਕੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਸੋਧਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਘਟੀ, ਵਿਰੋਧੀ ਰਾਏ ਸੁਨਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਕੀਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੋਰ ਚੇਤੰਨ ਹੋ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਡਰੇ ਨਹੀਂ

ਸਗੋਂ ਨਹਿਲੇ ਤੇ ਦਹਿਲਾ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ। ਟਾਕਰੇ ਉਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠਾਂ (ਨਾਨਕ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਭਾ ਲਾਹੌਰ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ੧੮੮੭ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸਭਾ ਦੀ ਸਤਵੀਂ ਸਾਲ ਗ੍ਰਿਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਮਨਾਈ ਗਈ, ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਰੱਖੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਖੇੜਾ ਵਧਿਆ, ਦੋ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਖਿਚੋਤਾਨ ਹੋਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਰੀਦਕੋਟ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦਰ ਨਾਟਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਾਂਗ ਟੀਕਾਕਾਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕਲਪਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਟੀਕਾਕਾਰ ਮੰਡਲੀ ਉਤੇ ਇਹ ਕਾਵਿ ਕਟਾਖਸ਼ ਕੰਡਿਆਲੀ ਛਮਕ ਵਾਂਗ ਲਗਿਆ। ਲਗਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਹੋਰ ਰਾਜ ਪ੍ਰੋਬਧ ਨਾਟਕ ਵੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਹੋਰਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲਾਂ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਾਪੇ। ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪੇ ਦਾ ਬੇਦੀ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਐਡੀਟਰ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਉਤੇ (੧੮੮੭ ਸੰਨ) ਵਿਚ ਇਜ਼ਤ ਹਤਕ ਦਾ ਦਾਹਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦਾਹਵਾ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹਤਕ ਦਾ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖੁਰਸ਼ੀਦ ਖਾਲਸਾ (ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਹਨ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਗੁਰੂ ਹੀ ਹਨ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, ਅਖਬਾਰ ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਪੁਜਾਰੀ ਧੜਾ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸਹਿਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬੇਦੀ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ। ਬਾਬਾ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਈ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਸੁਧਾਰਕ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਘੋਰ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਬੇਦੀ ਜੀ ਅਤੇ ਫਰਦੀਕੋਟੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਡੱਟਕੇ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਖੁਦ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, ਗਵਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਮੁਕਦੱਮੇ ਵਿਚ ਕਈ ਪੁਜਾਰੀ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਭੁਗਤੇ। ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਬੇਸ਼ਕ ਸ: ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਜੈਸੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਇਕੱਠਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਫੈਸਲਾ ਉਲਟ ਹੋਇਆ। ਮਿ. ਸੀ. ਪੀ. ਬਰਟ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ; ਜਿਸ ਨੇ ੩੦-੪-੧੮੮੮ ਵਿਚ ਐਡੀਟਰ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ਾ

ਤੋਂ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੁਰਮਾਨਾ ਭੀ ਵਾਪਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਝਗੜੇ ਸਮੇਂ ਸੱਤ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਮੁਖ ਜਥੇਬੰਦੀ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੱਡ ਕਰ ਲਿਆ, ਬਾਕੀ ੩੦ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾਹੌਰ ਨਾਲ ਰਹੀਆਂ। ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਖ ਸਕੱਤਰ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਡਟੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਵੀ।

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸਮੇਂ, ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਨ ,ਜਿਥੋਂ ਮਿਲਦੀ ਤਨਖਾਹ ਨਾਲ ਮਾਕੂਲ ਗੁਜਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਆਪੀ ਹੋਈ ਆਰਥਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਤੋਂ ਬਚ ਨਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਝਟਕਾ ਲਗਾਇਆ ਮੰਦੇ ਦਿਨ ਦੇਖਣੇ ਪੈ ਗਏ। ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਬੰਦ ਰਿਹਾ।

ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਦੂਜੀ ਵਾਰ :-

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਾਹੌਰ ਉਤੇ ਮੁੜ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਅਖਬਾਰ ਫਿਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਵੇ। ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਕਰੜੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਇਹ ਬੀੜਾ ਚੁਕ ਲਿਆ। ੧੮੯੩ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਮੁੜ ਛਾਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸਦਾ ਪੂਰਾ ਮੁੱਖ ਲੇਖ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਤੇ ਗੁਣ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਸਾਨੂੰ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਕੱਢੇ ਅਖਬਾਰ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਨੰਬਰ 9 ਦੇ ਮੁਖ ਲੇਖ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ:-

ਉਹ ਅਖਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦੇ ਐਡਿਟ ਕਰਨੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਭਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਯਥਾ ਬੁੱਧੀ ਐਡਿਟ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਕਈ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਬੰਦ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਨਾਲ ਆਪਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਤਦ ਮੈਂ ਸਭਾ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਖਬਾਰ ਫਿਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਸ ਪਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਾਹੌਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਜੋ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਭਾਰ ਇਕੱਲੇ ਪਰ ਹੀ ਆਣ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ 'ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ' ਖਾਲਸਾ

ਪੰਥ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇਸ ਵਿਚ ਉਤਨਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਮਕਾਨ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਕਾਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਹੈ। ਸੰਪਾਦਕੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, 'ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੀ ਆਸ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਪਰਚੇ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨਗੇ' (ਸਫਾ ੩ ਅਖਬਾਰ ਖਾਲਸਾ ਨੰ: ੧ ਜਿਲਦ ੧੯੫੦)

ਇਕ ਵਾਰ ਅਖਬਾਰ ਬੰਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਝਟਕਾ ਝੱਲਣ ਪਿਛੋਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸਾਹਸ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਸੇਵਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਰਾਹੀ. ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਾਥਾ ਹੈ, ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਉਸਾਰੀ ਲਈ, ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਸੋਚੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਯਤਨ ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੜੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਥੇ ਛੋਹਣਾ ਹੋਰ ਲੇਖ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲਈ ਉਦਮ :-

'ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ' ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਭਰਵੀਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਦਿੱਤੀ। ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਖੁਲੇ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਖੋਲਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਾਲਜ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਉੱਤਮ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਧਾਰਮਕ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਖੁਲ੍ਹਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਰਚਾ ਨੰਬਰ ੨੬ ਜਿਲਦ ਕੱਤਕ ੯. ਸੰਮਤ ੧੯੫੦, ੧੮੭੧ ਅਕਤੂਬਰ ੨੩ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਕ ਕੱਢਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਲਜ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਉਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆ ਢੁੱਕਵੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਕੱਲੇ ਉਸ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਮੂਹ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਹਨ। ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਰਾਏ ਉਤੇ ਹਾਲ ਗੇਟ ਕੋਲ ਬਿਲਡਿੰਗ ਲੈ ਕੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਇਉਂ ਕਾਲਜ ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਯਤਨ ਸਫਲ ਹੋਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ ਕਾਲਜ ਖੋਲਣ੍ਹ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਸਵਈਏ ਬੜੇ ਮਨਮੋਹਕ ਹਨ। ਨਮੂਨੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪੰਗਤੀਆਂ ਇਉਂ ਹਨ।:-

ਵੋਹ ਕੌਣ ਨਿਸ਼ੀ ਜਲ ਭੀਤਰ ਹੈ ਤਵ ਸੇਵ ਕਰੇ ਜਨ ਨਹਿ ਜੋ ਪਾਈ।
ਜਿਨ ਓਟ ਗਹੀ ਹਰ ਜੀ ਤੁਮਰੀ ਸੁਖ ਸੰਪਤੀ ਹੈ ਸਗਰੀ ਘਰ ਆਈ।
ਵਰ ਮਾਗਤ ਹੈ ਯਹਿ ਪੰਥ; ਪ੍ਰਭੁ ਕਰੋ ਕਾਲਜ ਮਾਹਿ ਸਹਾਈ।
(ਸਫਾ 2)

ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਅਸੀਸ ਦਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ :-

ਵਿਦਿਆ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਸਚਾ ਨਾਮ ਕੋ ਅਧਾਰ ਸੰਗ
ਪਰ ਉਪਕਾਰਤਾ ਦੁਆਰ ਖੜੀ ਰਹੇ।
ਗੁਰੂ ਕੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਕੌਮ ਖਾਲਸਾ ਜੁ ਖਾਲਸ
ਹੀ ਬਣੀ ਠਨੀ ਔਰ ਹਰੀ ਭਰੀ ਰਹੇ।

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਪਦ, ਧਾਰਮਕ, ਮੈਂਬਰ ਉਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੀਵਨ ਭਰ ਧਾਰਮਕ ਮੁਖੀ ਰਹੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਪਦਵੀ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਕਈ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਖਾਸ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੱਜਣ ਨੇ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਮਾਇਆ ਜਮਾਂ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੂਦ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਰਕਮ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ (੧੦੦) ਰੁਪਇਆ ਸਲਾਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹ ਰਕਮ ਇਨਾਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਇਨਾਮੀ ਨਿਬੰਧ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਪੜਤਾਲਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਟਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਤਰਨਤਾਰਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਰੀਖਕ ਹੁੰਦੇ । ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਬੰਧਤ ਫਾਇਲਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਨਾਮ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਕ ਸਨ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਜਸਟਿਸ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਪਿਛੋਂ ਆ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਇਹ ਸਕੀਮ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀਆਂ ਲੇਖ ਲੜੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਨੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਕੇ ਛਾਪਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ, ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਲੇਖ ਹਨ। ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝਾਕੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੇਵਾ

ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ.ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਉਠਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਟੀਕਾ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਖੰਡਨ ਮੰਡਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਤੇ ਸਾਡੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਉਪਾਉ ਵਿਚਾਰਨ ਯੋਗ ਚਿੱਤਰ ਹਨ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜੋ ਸਥਾਨ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਸਾਹਿਤ,ਨਵੇਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਪੜਚੋਲੀਆਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਰੱਦ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਕਿੱਸਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਤੁਕਬੰਦੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਟੀਸੀਆਂ ਤੇ ਬਠਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਖੇ! ਉਹ ਬੜੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਨ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੈ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੋਧਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਲ ਧਾਰਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਜੁੜੇ, ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਤ ਕਰਕੇ ਛਾਪਣ ਦੀ ਵੇਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ, ਸਾਡੀ ਏਸ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਹੇ ? ਸੁਖ ਰਹਿਣੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਾਚਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋਹੇ ਜ਼ੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੈ । ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਅੱਖ ਖੁਲਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਆਸ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਭਰਦੀ। ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਗਿਆਨ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਸਦਾਚਾਰਕ, ਸਾਰਥਕ ਰਹਿਣ ਵਲੋਂ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਭਰਪੂਰ ਵੀ ਹਨ। ਕਈ ਲੇਖ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਬਾਰੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਹੈ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸ ਵੀ। ਲੇਖ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸਮਝਕੇ ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰੀ ਵਿਸਥਾਰ' ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਲੇਖ ਕਿੱਕਰ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਵਾਨ ਦੀ ਕੁਸ਼ਤੀ ਦੇ ਅੱਖੀ ਡਿੱਠੇ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਅਦੁੱਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਸ਼ਤੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੰਗਾਮਾ ਖੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਇਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖ ਦੇਖ ਕੇ ਹਾਲਾਤ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਝੀ, ਸਿਖਰਾਂ ਉਤੇ ਪੁਜੀ ਹੋਈ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਦੇਸ਼, ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਕ ਸ਼ੈਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹੈ ਹੀ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਆਪਣੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੀਨ ਵਜੰਤਰੀ ਦੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਉਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਨ ਵਾਂਗ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਸਾਰੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਲੋੜ ਹੈ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਤ ਕਰਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਸੁਨਿਆਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ ਮਣਾਂ ਮੂੰਹ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਸੁਆਹ ਵਿਚੋਂ ਪੁਣਛਾਣ ਕੇ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਕਣੀਆਂ ਲੱਭਣ ਦਾ ਔਖਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

੧. ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ:ਏਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤਰ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਜਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ । ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ।

੨. ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਤੇ ਜੋਧਿਆਂ ਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਬੀਰਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ: ਇਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਉਘੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸਿੱਖ ਬਚੇ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੱਕ, ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ, ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਭਰੇ ਅੱਠ ਵਿਰਤਾਂਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹਨ।

੩. ਦੰਭ ਵਿਦਾਰਨੀ ਸਾਹਿਤ, ਇਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਦਯਾ ਨੰਦ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੰਬਾਦ, ਵਿਦਾਰਨ ਗ੍ਰੰਥ , ਗੁਗਾ ਗਪੌੜਾ, ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਆੜਾ, ਪੰਮਾ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਮੀਰਾ ਮੋਨੰਤ, ਸਵਪਨ ਨਾਟਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

੪. ਪਖੰਡ ਖੰਡਨ ਇਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਪੁਸਤਕ ਦੁਰਗਾ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਕਲੀ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਦਲੇਰ ਸਿੰਘ ਡਰਪੋਕ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹਨ। ਗੁਰਮਤ ਸਿਧਾਂਤ, ਲੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਬੋਧ , ਪੰਥ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਬੋਧ ਆਦਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

੫. ਫੁਟਕਲ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ-ਇਸ ਲੜੀ ਵਿਚ, ਕਿਸਾ ਸ਼ੀਰੀਂ ਫਰਹਾਦ, (ਸੰਨ ੧੮੭੨) ਅਬਲਾਨਿੰਦ (੧੮੭੬), ਸਮਸਿਆ ਪੂਰਤੀ, ਨੀਤੀ ਵਾਰਤਾ, ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੋਧ ਨਾਟਕ, ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਫੁਟਕਲ ਅਣ ਛਪੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਵਾਰਤਾ ਰਖਣਯੋਗ ਹਨ।

੬. ਭਾਂਤ ਸੁਭਾਂਤ ਲੇਖ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਲਦੇ ਮਸਲਿਆਂ

ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ, ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਹੋਰ ਵੀ ਸੰਭਾਲਣ ਯੋਗ ਹਨ।

ਧਾਰਮਕ ਸਮਾਜਕ ਪਹਿਲੂ, ਧਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸਮਾਜਕ ਦਸ਼ਾ ਦੇ ਕਈ ਪੱਖਾ ਉਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭਵੰਦ ਹੈ। ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਗ੍ਰੰਥਾਵਲੀਆਂ ਜਾਂ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂਵਲੀ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਛਾਪਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਘੱਟੋ ਘਟ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਣਾ ਪਿਆ। ਭੰਵਰ ਵਿਚ ਫਸੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਕੱਢਕੇ ਅਗੇ ਲਿਆਂਦੀ ਜਿਸ ਉਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪਿਤਰੀ ਰਿਣ ਚੁਕਾਏ ਜਿਸਦਾ ਜਿਥੇ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਤਾਂ ਪੰਥ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕਰਜ਼ਾ ਹੈ। ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ ਲੀਡਰ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੇਖਣ ਕਿਸ ਯੋਗਤਾ ਵਾਲੇ 'ਦਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੇ, ਸਾਡੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪੰਥ ਸੇਵਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੀ ਕੋਈ ਗੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਘਟਦਾ ਹੈ?

ਦੂਜਾ ਕਰਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਏਨ੍ਹੀ ਢੀਠਤਾ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਦੇਣ ਭੁਲਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਹੋਣ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਸ ਪੱਧਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਲਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਖਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਜਾਂ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਫਾਰਸੀ ਨਹੀਂ।

ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ (ਕੁਰਸੀਆਂ) ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਹਨ ਕਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹੇ ਵਿਖਆਨ ਕੀ ਕੋਈ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ?

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੈ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਮਰਜੀਵੜੇ ਯੋਧੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕਿਥੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਕੌਣ ਬਣਾਉਂਦਾ?

ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ :-

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਕਮੇਟੀ ਬਣੀ, ਉਸ ਨੇ ਵਿਉਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਉਹ ਵਿਉਤਾਂ ਕੁਝ ਅਧਵਾਟੇ ਰਹੀਆਂ ਕੁਝ ਬਣੀਆਂ ਅਤੇ ਅਗੇ ਨਾ ਚਲੀਆਂ। ਲੋੜ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਸਮੂਹ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ, ਅਜੇਹੀਆਂ ਭਾਸ਼ਣ ਲੜੀਆਂ ਚਲਾਉਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤ ਗੁਰਸਿਖੀ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਉਚੇਚੇ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰਾਏ ਜਾਣ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠਾਗਰ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾਵਾਂ ਕਰਾਈਆਂ ਜਾਣ।

ਹਰ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਵਿਚ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਮੈਂਬਰ ਇੰਚਾਰਜ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜੋ ਕੌਮੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਾਏ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ ਕੜੀ ਨਾਲ ਕੌਮੀ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਹਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਤੇ ਹੋਰ ਦੀਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਘਟੋ ਘੱਟ ਇਕ ਸਲਾਨਾ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਧਾਰਮਕ ਉਨਤੀ ਬਾਰੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਉਤਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰੀਆਂ ਜਾਇਆ ਕਰਨ।

ਸਬੰਧਤ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਭਾਗ ਏਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਬੰਧ ਤਿਆਰ ਕਰਾਉਣ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭੁਲੇ ਵਿਸਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਸਰੱਈਆਂ, ਅਤੇ ਪੰਥ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਰਨਾਮੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ।

ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾਂ ਬਲ, ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸੱਜਣ ਪੁਰਸ਼ ਬਖਸ਼ਣਗੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗੀ।

ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ

ਸਾਧੂ-ਦਯਾਨੰਦ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸੰਬਾਦ

ਦੋਹਿਰਾ-ਧਨੁਖ ਬਾਣ ਪੁਨ ਤਾਜ ਸਿਰ ਜਿਹ ਕਰ ਸ਼ੁਕਲੋ ਬਾਜ ।
ਸੋ ਮੇਰੀ ਰੱਖਯਾ ਕਰੇਂ ਕਲਗੀਧਰ ਮਹਾਰਾਜ॥੧॥
ਸੱਤ ਕਹਾਂ ਮੁਖ ਤੇ ਸਭੀ ਪੁਨ ਜੋ ਲਿਖਾਂ ਸੁ ਸੱਤ।
ਪਾਖੰਡ ਜਾਲ ਖੰਡਨ ਵਿਖੇ ਸਬਲ ਹੋਇ ਮਮ ਮੱਤ॥੨॥
ਦਿਆਨੰਦ ਸਾਧੂ ਸਹਿਤ ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਨੀ ਗਾਥ।
ਸੋ ਸਭ ਪਰਗਟ ਕਰ ਕਹਾਂ ਮਨ ਅਨੰਦ ਕੇ ਸਾਥ॥੩॥
ਅੱਜ ਕੱਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਨ ਪੁਰਖ ਅਦੂਤੀਯ ਮਹਾਨ।
ਮਹਾਂ ਰਿਖੀ ਵਿੱਦਯਾ ਧਨੀ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਬਖਾਨ॥੪॥
ਮਰੇ ਬਾਬੇ ਦੀ ਅੱਖੀਆਂ ਕਰਦੇ ਵੱਡੀਆਂ ਚਾਇ।
ਆਖਨ ਉਸ ਸਮ ਦੂਸਰਾ ਕੋਇ ਨ ਨਜ਼ਰੀ ਆਇ॥੫॥
ਦ੍ਵੈਯ-ਚੇਲੇ ਅਤੇ ਮੁਰੀਦਾ ਉਸਦਯਾਂ ਚਾ ਅਸਮਾਨ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।
ਕੱਚ ਚਮਕਦੇ ਨੂੰ ਕਰ ਲੈਕਰ ਹੀਰਾ ਚੁੱਕ ਬਨਾਇਆ॥
ਆਖਨ ਉਸ ਦੇ ਜੇਡਾ ਨਾ ਸੀ ਜਗ ਵਿੱਚ ਪੰਡਤ ਕੋਈ।
ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਦੀ ਗਤ ਮੁੜ ਕੇ ਓਸੇ ਕੋਲੋਂ ਹੋਈ॥੬॥
ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਸਾ ਕਿੱਥੇ ਰਹਣਾਂ ਤੁਰਤ ਈਸਾਈ ਹੁੰਦੇ।
ਈਸਾ ਮਤ ਦੇ ਜੋ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਸੋ ਸਭ ਸੁਆਮੀ ਮੁੰਦੇ॥
ਸਾਡੇ ਖਾਤਰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੇ ਸੀ ਉਸ ਤਾਈਂ ਘੱਲਿਆ।
ਓਹੋ ਵੈਦਕ ਧਰਮ ਜਿਸ ਨੇ ਜਾਂਦਾ ਮੁੜ ਕੇ ਠੱਲਿਆ॥੭॥
ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਮਾਰ ਗਪੌੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਇਆ।
ਦੇਖੋ ਦੇਖੀ ਫਸ ਗਏ ਕਿਤਨੇ ਭੇਡ ਚਾਲ ਦੇ ਸਾਇਆ॥
ਏਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਕੁਛ ਹੈ ਇਹ ਮੂਰਖਤਾਈ।
ਜਣੇ ਖਣੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਬਣਾਉਨ ਪੂਜਨ ਹੋਇ ਸਦਾਈ॥੮॥
ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨ ਆਖਨ ਨਾ ਅਵਤਾਰ ਬਣਾਉਨ।
ਭੇਜਿਆ ਰੱਬ ਅਸਾਡੇ ਕਾਰਨ ਇਤਨੀ ਗਲ ਸੁਣਾਉਨ।
ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਨਾਵੇ ਕੋਈ ਆਖੇ ਭਾਈ॥
ਅਜੇ ਤੀਕ ਉਸ ਤਾਈਂ ਪਦਵੀ ਹੱਥ ਨ ਇਨ ਕੇ ਆਈ॥ ੯॥
ਕੋਈ ਆਖੇ ਉਸ ਦਾ ਲਿਖਯਾ ਪੱਥਰ ਲੀਕ ਉਚਾਰੇ।
ਦੂਜਾ ਕਹੇ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮਿੱਥਯਾ ਸੋ ਸਭ ਤਿਆਗ ਵਿਚਾਰੇ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਯਾ ਝੰਬੇਲਾ ਭਾਰਾ॥
ਅਜੇ ਤੀਕ ਇਸ ਘੁੰਮਨ ਘੇਰੇ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਨਾਰਾ॥ ੧੦॥
ਅੱਜ ਕੱਲ ਜੋ ਉਸ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਮੰਨਨ ਸਾਡੇ ਪਯਾਰੇ।
ਅਰ ਜੋ ਲੇਖ ਓਸਦੇ ਮਗਰੋਂ ਪੰਚਮ ਬੇਦ ਉਚਾਰੇ
ਸੋ ਸਾਰਾ ਮੈਂ ਅੱਖੀ ਦੇਖਯਾ ਅਰ ਬੀਤਿਆ ਬਤਲਾਊਂ।
ਏਸ ਵਹਮ ਦੇ ਖਾਤੇ ਗਿਰਦਿਆਂ ਭੋਲੇ ਜਨਾਂ ਬਚਾਊਂ॥੧੧॥
ਦੋਹਿਰਾ -ਨਾਲ ਮੁਝ ਦੇ ਓਸ ਦਾ ਜੋ ਕੁਝ ਭਇਆ ਬਲਾਸ
ਸੋ ਸਾਰਾ ਮੈਂ ਦੱਸ ਸਾਂ ਪਰ ਮਨ ਅਧਿਕ ਹੁਲਾਸ॥੧੨॥

ਭਾਵ - ਪਿਆਰੇ ਦੇਸ ਵਾਸੀ ਸੱਜਨੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਕਥਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਜੈਸੀ ਵਸਤੂ ਹੈ ਓਹੀ ਕਹਨ ਦਾ ਮਾਦਾ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਗਯਾਨ ਦੀ ਅੰਧੇਰੀ ਨਸਲ ਦਰ ਨਸਲ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਾਉਂ ਅਤੇ ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਤ੍ਰ ਅਰ ਦੇਵਤੇ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਇਸੀ ਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਜੈਸੇ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਮਨੂੰ, ਬਸ਼ਿਸ਼ਟ, ਬਿਆਸ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਰ ਤੇ ਵਧਕੇ ਅਪਨਾ ਮਹਾਂ ਰਿਖੀ ਮੰਨਨਾਂ ਧਰਮ ਜਾਣ ਲੀਤਾ ਹੈ, ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸੇ ਦੇ ਲਿਖਨੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਭੀ 'ਦੰਭੀ' ਜਾਣਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਕਾਰੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਆਖਨ ਲੱਗ ਗਏ ਹਨ ਤਦ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੇ ਧੀਰਜ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਰ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਉਸਦਾ ਓਹ ਹਾਲ ਜੋ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰਦੇ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿਆਂ।

ਇਹ ਬਾਤ ਹੋਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਭਗਤ ਲੋਕ ਜੋ ਪੱਕੇ ਹਠੀ ਹਨ ਯਾ ਉਹ ਨੌਜੁਆਨ ਲੜਕੇ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੰਮੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਯਾ ਅਲਫ ਬੇ ਅਤੇ ਏ ਬੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ, ਮੇਰੀ ਸੱਚੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜੇ ਤਕ ਉਹ ਲੋਕ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਤੇ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਿਰ ਨਾਜ਼ਿਰ ਜਾਣਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਕਹਿਣਗੇ।

ਮੇਰੇ ਉੱਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਾਲ ਮੈਂ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਿਖ ਲੀਤਾ ਸਾ ਯਾ ਯਾਦ ਰਖਯਾ ਸੀ ਲਿਖਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ।

ਦੋਹਿਰਾ- ਇਸ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਹਾਲ ਮੈਂ ਅਪਨਾ ਦੱਸਾਂ ਕੁੱਝ।
ਜਿਸ ਤੇ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸੰਸਾ ਜਾਊ ਬੁੱਝ॥੨॥

ਜਨਮ ਲਿਆ ਮੈਂ ਸੰਤ ਘਰ ਜੋ ਕਰਦੇ ਉਪਦੇਸ਼।
ਜਿਸ ਤੇ ਬਾਲਕ ਉਮਰ ਮਹਿੰ ਮੈਂ ਭੀ ਹਰੇ ਕਲੇਸ਼॥੧੩॥

ਭਾਵ – ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਪੁਰਖ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਏਹੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ ਮੈਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ ਮੈਣ ਦੁਆਬਾ ਦੇ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤਕ ਉਹ ਲੋਕ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਬੰਧ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਵਿਚ ਲਿਖਾਂਗਾ॥

ਮੈਂ ਅੱਠ ਨੌ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਅਰ ਜਿਸ ਨੱਗਰ ਜਾਂਦਾ ਓਥੇ ਹੀ ਮੜ੍ਹੀ, ਮਸਾਣੀ, ਭੈਰੋਂ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਪੂਜਨੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਗੁਣੀ ਪੰਡਤ ਯਾ ਸਾਧੂ ਦੇਖਦਾ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਰਹਕੇ ਵਿੱਦਯਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਜਿਸ ਪਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਅੱਛਾ ਢੰਗ ਆ ਗਿਆ ਸਾ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਡਤਾਂ ਅਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਯ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਖੇ ਗਯਾਨੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨੋਂ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਉਸ ਸਮਯ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜੇਹਾ ਹਾਲ ਮੇਰੇ ਨਿੰਦਯਾ ਪੱਤ੍ਰ ਵਿਚ, ਜੋ ਮੋਨਾਂ ਸ਼ੁਧੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਹਟਾਉਣ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਪਰ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਅੰਨਮਤੀ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਹੀ ਭ੍ਰਾਈਆਂ ਤੇ ਛਪਵਾਕੇ "ਧਰਮ ਚਿਹਰੇ" ਨਾਮ ਰੱਖ ਕੇ ਵੰਡੇ ਸਨ, ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਏਥੇ ਇਤਨਾ ਆਖਣਾ ਭੀ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਆਰੀਯਾ ਸਮਾਜੀ ਸੱਜਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਸੁਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਅਤੇ ਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੇ ਤਦ ਉਸ ਨਾਲ ਨਿੰਦਯਾ ਅਤੇ ਬੁਰਾ ਜਾਣਕੇ ਨਫਰਤ ਕਰਨਗੇ :

ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਭੀ ਏਹੋ ਵਰਤਾਉ ਹੋਇਆ , ਅਤੇ ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਮੁਰਗ-ਬਾਜ਼ ਦੋ ਭਾਈ ਮੁਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਜਦ ਲੜਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਦ ਇਹ ਸਮਝਕੇ ਕਿ ਇਹ ਭਾਈ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਲੜਨਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਸਿਆਹੀ ਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਓਪਰਾ ਜਾਣਕੇ ਲੜਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਰਗਬਾਜ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਰੀਫ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਦੀ ਰੰਗਤ ਰੰਗ ਕੇ ਮੇਰਾ ਸ਼ੁੱਧੀ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਅਸੀਂ ਰੋਕਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਖੂਬ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਐਬ ਆਪਣੇ ਦੁਰਬਚਨਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਮਾਰਕੇ ਘਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਓਹੋ ਘਾਉ ਮੇਰੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗਵਾਹ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਕਯਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੈਸੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਸੀ, ਯਥਾ :-

ਜ਼ਮੀਮਾਂ ਸ਼ੁੱਧੀ ਪੱਤ੍ਰ ਦੇ ਚੇਹਰਿਆਂ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਸਫਾ ੧੬

"ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਲਾਬਦਾਸੀ ਮਤ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚਿਰ ਕਾਲ ਤਕ ਅਤੇ ਅਭੇ ਪਰੁ ਤਹਿਸੀਲ ਖਰੜ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਚ ਕੁਟੀਆ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਬਗੀਚਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਂਭੇ ਛਾਂਬੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਣਕਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹੋ ਲੋਕ ਹੁਣ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਅਤੇ ਭੇਟਾ ਪੂਜਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।"

ਇਹ ਲੇਖ ਜੋ ਮੇਰੀ ਨਿੰਦਯਾ ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਲਿਖਯਾ ਸੀ ਸੋ ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਜ਼ਰੂਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਲਕ ਪਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਐਸੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਜੋ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਜਾਣਕੇ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਗਏ ਕਿੰਤੂ ਵੈਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਈਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਤੇ ਰਜਬ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਬਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਯਥਾ, "ਸਾਧ ਸਰਾਹੇ ਸੋ ਸਤੀ, ਜਤੀ ਜੋਖਤਾ ਜਾਨ।। ਰਜਬ ਸਾਚੇ ਸੂਰ ਕਾ ਵੈਰੀ ਕਰੇ ਬਖਾਨ।।" ਅਰਥਾਤ ਸਤ ਵਾਲਾ ਓਹ ਪੁਰਖ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਸਾਖੀ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇਣ ਅਰ ਜਤੀ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਪਰਸੰਸਾ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਹਾਦੁਰ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਉਸਦੇ ਮੁਖਾਲਫ ਦੇਣ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮੁਖਾਲਫ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਇਸ ਗੁਵਾਹੀ ਨੇ ਦੱਸਯਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਕ ਪਣੇ ਵਿਚ ਜਦ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਵਿਦਾਯਾਰਥੀ ਹੋ ਕੇ ਕਿਤੇ ਅਸ਼ਟਾਧਯਾਈ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਣਗੇ ਤਦ ਮੈਂ ਸੰਤ ਹੋ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਜਦ ਮੈਂ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੰਦਨ ਤੋੜਦਾ ਹੋਇਆ ਚੱਠਿਆਂ ਵਾਲੇ ਡੇਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਦ ਮੈਂ ਸੰਤ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ, ਜੋ ਵੱਡੇ ਵਿਦਯਾਵਾਨ ਅਰ ਸੁਭ ਗੁਣ ਸੰਪਨ ਹਨ, ਕਈ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੇ ਅਰ ਉਹ ਸੰਤ ਰਾਇ ਬਹਾਦਰ ਰਾਇ ਹੇਤੂਰਾਮ

ਸਾਹਿਬ ਸੀ. ਆਈ. ਈ. ਸਾਬਕ ਅਸਿਸਟੰਟ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਏਜੰਟ ਬਲੋਚਸਤਾਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਟਾ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਯੁਤ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਚਪਨ ਤੇ ਹੀ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਭੀ ਮੈਂ ਚੁਪ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਾ ਕਿੰਤੂ ਮਾਝੇ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਦੇਸ ਹੈ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਲਗਯਾ ਜਿਸ ਤੇ ਨੱਗਰਾਂ ਦੇ ਨੱਗਰ ਭਰਮ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਅਰ ਅਜ ਤਕ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਯਾ ਕੋਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਲ ਨਾਲ ਭਿਗੇ ਹੋਏ ਕਾਗਤ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੋਹਿੰਦਾ ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰੈ-ਭਰਮ ਹੋਏ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਅਗਯਾਨ ਦੇ ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ ਪੋਹਿੰਦੇ, ਅਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ ਸਰਾਧ ਅਤੇ ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣੀ ਆਦਿਕ ਦਾ ਬੂਟਾ ਪੁੱਟਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਹੁਣ ਵਿਚਾਰ ਜੋਗ ਇਹ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮੈਂ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਉਪਦੇਸ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਅਰ ਉਹ ਸਮਯ ਵਿੱਚ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ (ਜਿਸ ਤੇ ਖਯਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਮੁਰਦੇ ਫਾੜਕੇ ਡਾਕਟਰੀ ਨੂੰ ਝੂਠੀ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਜੈਸੇ ਕਿ ਉਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸੰਬਾਦ ਕੋਈ ਗੱਪ ਸੀ॥

ਦੋਹਿਰਾ – ਹੁਣ ਸੁਣੀਏ ਉਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨਾਲ।
ਮੇਰੀ ਹੋਈ ਸੱਜਨੋ ਸੋਚੋ ਨਾਲ ਖਯਾਲ॥੧੩॥
ਅੱਜ ਤੀਕ ਓਹ ਲੋਕ ਹਨ ਜ਼ਿੰਦੇ ਏਸ ਜਹਾਨ।
ਸੱਚ ਝੂਠ ਜੋ ਮੁੱਝਦਾ ਆਪੇ ਲੈਣ ਪਛਾਨ ॥੧੪॥

ਭਾਵ – ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਚੱਠਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਚਰਚਾ ਵਾਰਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਚਾਉ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਮਹੀਨੇ ਯਾ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦਾ ਸਾਂ, ਅਰ ਲਾਲਾ ਰੋੜੂ ਰਾਮ ਜੀ ਹਕੀਮ ਨੂੰ, ਜੋ ਮੀਆਂ ਖਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਮਿਲਯਾ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਅਰ ਸੂਤ੍ਰਮੰਡੀ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤ੍ਰ ਸਰਦਾਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਸਵਾਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਇਕ ਸਾਧੂ ਪਾਸ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾ ਜਿਸਤੇ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਜੋ ਅਜੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਹੀ ਰੇਲਵੇ ਦਫਤ੍ਰ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਰੋੜੂ ਰਾਮ ਜੀ ਨਾਲ ਗਯਾਨ-ਗੋਸਟ

ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾ ਅਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਓਥੇ ਆ ਕੇ ਅਰਾਮ ਕਰਦਾ ਸਾਂ।

ਓਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਵਾਮੀ ਸੰਪਤ ਗਿਰੀ ਜੀ ਨਾਲ (ਜੋ ਕਿ ਉਪਨਿਖਧਾਂ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਅਤਯੰਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਡਤ ਅਰ ਸੰਨਯਾਸੀ ਸਾਧੂ ਸਨ, ਕਦੇ ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਮੰਡਲੀ ਸਮੇਤ ਆਕੇ ਮੰਗਲਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ) ਮੈਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਕੇ ਉੱਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ।

ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਭਾਈ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤ ਨਿਰਮਲੇ ਅਰ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪੰਡਤ ਸਨ ਅਰ ਉਹ ਕਦੇ ਕਦੇ ਲਾਹੌਰ ਆਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜ਼ਰੂਰ ਜਾ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਪੰਡਤ ਸਨ ਅਰ ਉਹ ਕਦੇ ਕਦੇ ਲਾਹੌਰ ਆਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜ਼ਰੂਰ ਜਾ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਪ੍ਰਕਰਣਾਂ ਪਰ ਉਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਾਂ, ਜਿਸ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੱਜਣ ਸਾਡੇ ਵਾਕਫ਼ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ॥

ਦੋਹਿਰਾ- ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਇਸ ਦੇਸ਼॥
ਲੁਦਿਹਾਨੇ ਤੇ ਜਿਨ ਕਰਾ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼॥੧੫॥

ਭਾਵ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ੧੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰ: ੧੮੭੭ ਈ: ਨੂੰ ਸਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ, ਅਰ ਆ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨਯ ਸੁਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਰਤਨ ਚੰਦ ਜੀ ਦਾਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਉਤਰੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਜ਼ੈਲਦਾਰ, ਕਿਸ਼ਨਪੁਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤਸੀਲ ਜ਼ੀਰਾ, ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਆਏ ਸੀ॥

ਤਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਪਰ ਚਰਚਾ ਸੁਨਿਆ ਕਿ ਇਕ ਪੰਡਤ ਆਯਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਗਯਾਨ ਗੋਸ਼ਟ ਲਈ ਬਹੁਤ ਤਕੜੇ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਮਰਾ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਿਧ ਭੀ ਸਨ ਕਿੰਤੂ ਫਿਰ ਭੀ ਬੋਲਨੇ ਸਮਯ ਉਕਤੀ ਯੁਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਕਰਦੇ ਸਨ॥

ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਅਰ ਇਸ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚਲੋ ਅੱਜ ਉਸ ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ ਅਰ ਦੇਖੀਏ ਜੋ ਉਹ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਤਦ ਅਸੀਂ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲਕੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਰੋਡੂਰਾਮ ਜੀ ਪਾਸ ਗਏ ਅਰ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚੱਲੋ ਉਸ ਸਾਧ ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਸੰਬਾਦ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਦੇਖੀਏ ਜੋ ਉਹ ਕਯਾ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਤ ਕਿਆ ਹੈ॥

ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸੰਧਯਾ ਦੇ ਪੰਜ ਕੁ ਬਜੇ ਪੰਡਤ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਗਏ ਅਰ ਜਾਕੇ ਕਯਾ ਦੇਖਯਾ ਜੋ ਇਕ ਵੱਡਾ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਸਾਧੂ ਨੰਗਾ ਤਕੀਆਂ ਲਗਾਕੇ ਗੁਦੇਲੇ ਪਰ ਬੈਠਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸਿਰ ਮੂੰਹ ਪਰ ਤਾਜ਼ੀ ਹਜਾਮਤ ਕਰਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਰ ਜਾਲੀ ਦਾਰ ਫ੍ਰੰਮਨ ਵਾਲੀ ਚਿੱਟੀ ਟੋਪੀ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਹੈ। ਉਸ ਸਮਯ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਉਸ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਉਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਪਰੰਤੂ ਪੰਡਤ ਜੀ ਜੈਸਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਫੁਰੇ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤ੍ਰ ਸਭ ਨੂੰ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਦ ਅਸੀਂ ਭੀ ਜਾ ਕੇ ਪਾਸ ਬੈਠ ਗਏ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੋਲਨ ਵਾਲਾ ਢੰਗ ਤਾੜਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਕਿਸ ਚਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ॥

ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਬੀਸ ਕੁ ਮਿੰਟ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ ਤਦ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਵਲ ਤਕ ਕੇ ਸੈਨਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੁਝ ਪੁਛ ਲੇਵੋ, ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਮੈਂ ਕੁਛ ਆਪ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਪੁਛੋ ਕਿਆ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੱਸੋ ਇਸ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੌਣ ਹੈ । ਇਸ ਮੇਰੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਅੱਗੋਂ ਇਹ ਉਤ੍ਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ 'ਈਸ਼ਵਰ ਹੈ'

ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਈਸ਼੍ਵਰ ਇਸ ਜਗਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਸਤੂ ਤੇ ?

ਇਸਦਾ ਉੱਤ੍ਰ ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਦਿਤਾ ਕਿ ਈਸ਼੍ਵਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚੋਂ ਕਿੱਥੋਂ ਕਰੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਚਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਫਿਰ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਓਹ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਗਤ ਰਚਦਾ ਹੈ॥

ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਬੋਲੇ ਕਿ ਇਹ ਤ੍ਰਿਸ ਰੇਣੂ ਜੋ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਮਿਲਾ ਦੁਅਣ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਅਣਕ ਬਣਾਕੇ ਜਗਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ॥

ਇਤਨਾ ਆਖਣ ਪਰ ਮੈਂ ਜਾਣ ਲੀਤਾ ਕਿ ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੈਯਾਇਕ ਮਤ ਪਰ ਚਲਨਗੇ,ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਮੈਂ ਏਹ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕਿਤਨੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਪੰਚ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਜਗਤ ਰਚਨਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਖੋਲ ਕੇ ਦੱਸੋ।

ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਪੰਡਤ ਜੀ ਆਖਨ ਲਗੇ ਕਿ "ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ ਅਤੇ ਵਾਯੂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਭਰਮਨ ਕਰਦੇ ਸਨ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਵਾਰੇ ਜੁਦੋ-2 ਮਿਲਾ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਫਿਰ ਯਥਾ ਕ੍ਰਮ ਇਹ ਸਥੂਲ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਉੱਤਪਤ ਹੋ ਗਿਆ । ਜੈਸਾ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ ਦਿਆਂ ਤੇ ਜਲ, ਅਗਨੀ ਦਿਆਂ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਤੋਂ ਅਗਨੀ ਅਤੇ ਵਾਯੂ ਦਿਆਂ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਤੇ ਵਾਯੂ ਹੋ ਗਈ । ਅੱਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੋਂ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ।

ਮੈਂ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਰਚਿਆ ਸੀ, ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਅਨਾਦੀ ਹਨ ਕਿ ਨਾਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਈਸ਼ਵਰ ਜਗਤ ਰਚਦਾ ਹੈ।

ਤਦ ਹਸ ਕੇ ਆਖਨ ਲਗੇ ਕਿ "ਈਸ਼ਵਰ ਕੋਈ ਸਕਾਰ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸਥੂਲ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਤਮਾਂ ਤੇ ਰਚਦਾ ਕਿੰਤੂ ਇਹ ਚਾਰੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਹਨ ਅਰ ਇਹ ਅਨਾਦੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਪਰ ਮਿਲਾਕੇ ਜਗ ਰਚਨਾ ਕਰ ਲੀਤੀ ਹੈ।।

ਇਸਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਹਸ ਪਯਾ ਅਰ ਆਖਯਾ ਕੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਕਥਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਇਕ ਕਾਰੀਗਰ ਰਾਜ ਵਾਂਗ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇੱਟਾਂ ਚੂਨਾ ਗਾਰਾ ਅਤੇ ਲੱਕੜੀ ਆਦਿਕ ਦਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਵਾਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇੱਕ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਭੀ ਹਾਲ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਸ ਢਾਂਚੇ ਪਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਪੰਜੇ ਤੱਤ ਅੱਗੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਵਿਧੀ ਪੂਰਬਕ ਨਹੀਂ ਸੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਥਾਕ੍ਰਮ ਇੱਕਠੇ ਕਰ ਕੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਇਹ ਨਦੀਆਂ ਪਹਾੜ ਬ੍ਰਿਖ ਆਦਿਕ ਰਚਨਾ ਬਣਾ ਦਿਤੀਆਂ ਜਿਸ ਪਰ ਸਾਰੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੋਣ ਲਗ ਗਏ।

ਆਪ ਦੇ ਕਥਨ ਤੇ ਤਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਇਕ ਬੁੱਢੀ ਵਰਗੀ ਬੁਧੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਟਾ ਚਾਵਲ ਦਾਲ ਸਾਗ ਪਾਤ ਆਦਿਕ ਜੋ ਅੱਗੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੌਂਕੇ ਵਿਚ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਫੁਲਕੇ ਅਰ ਪੁਲਾਉ ਬਣਾ ਧਰਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਭੀ ਇਹੋ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜਗਤ ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਗਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਭੀ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਤ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹਨ।

ਕਿੰਤੂ ਜੇ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਮੰਨ ਭੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਅਕਲ ਇਕ

ਰਸੋਈ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬੁੱਢੀ ਜਿਤਨੀ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ।

ਮੇਰੇ ਇਤਨੇ ਆਖਨ ਪਰ ਪੰਡਤ ਜੀ ਕੁਝ ਗੁੱਸੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੱਸ ਪਏ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਇਹ ਉਚਰੇ ਕਿ ਤੁਮ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਕੋ ਬੁੱਢੀ ਕੀ ਤੁਲਨਾ ਦੇਤੇ ਹੋ ਤੋ ਉਸ ਬੁੱਢੀ ਸੇ ਜਗਤ ਕੀ ਕੁਛ ਤੋ ਰਚਨਾ ਕਰਾਦੋ ਜਿਸ ਸੇ ਤੁਮ੍ਹਾਰਾ ਪੱਖ ਸਿੱਧ ਹੋ॥

ਮੈਂ ਆਖਯਾ ਕਿ ਆਪ ਜੋ ਬੁੱਢੀ ਤੋ ਜਗਤ ਬਣਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਆਪਣੇ ਈਸ਼ਵਰ ਪਾਸੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜੇਹਾ ਆਲੂਆਂ ਦਾ ਸਲੂਣਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਠਾ ਪੁਲਾਉ ਤਾਂ ਬਣਵਾ ਦਿਓ।

ਇਸ ਦਾ ਉੱਤ੍ਰ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾਂ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਕਯਾ ਈਸ਼ਵਰ ਸਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਰਸੋਈ ਬਣਾਏ?" ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਯਾ ਬੁੱਢੀ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਆਪਦੇ ਕਥਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਗਤ ਬਣਾਏ ? ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਭੀ ਵਿਚਾਰੀ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਹੀਰਿਆਂ ਵਰਗੇ ਬੱਚੇ ਜਣਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵੱਡੇ ੨ ਸੂਰਬੀਰ ਪੰਡਤ ਅਤੇ ਹਠੀ, ਤਪੀ, ਜਤੀ ਸਤੀ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਪਰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਸੂਰਜ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਕਯਾ ਈਸ਼ਵਰ ਇਕ ਦੇਗਚੀ ਦਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਰਿੰਨ ਸਕਦਾ ਅਰ ਉਸ ਬੁੱਢੀ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਕੰਮ ਕਾਰ ਵਿਚ ਗਿਰ ਗਿਆ ਹੈ ?"

ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੱਸ ਪਏ ਅਰ ਆਖਨ ਲੱਗੇ ਕਿ "ਭਾਈ ਹਮਾਰੇ ਈਸ਼ਵਰ ਸੇ ਤੋ ਚਾਵਲ ਨਹੀਂ ਪਕਾਏ ਜਾਤੇ ਜਾਓ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਬੁੱਢੀਆ ਅੱਛੀ ਹੈ। "

ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਕਿ ਹੁਣ ਪੰਡਤ ਜੀ ਟਿਚਕਰਾਂ ਪਰ ਆ ਚਲੇ ਹਨ ਆਖਯਾ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਪਹਾੜ ਤਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਪਰ ਬੁੱਢੀਆ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦੋ ਛਟਾਕਾਂ ਦਾ ਫੁਲਕਾ ਨਹੀਂ ਪਕਾ ਸਕਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ ਕਿਯਾ ਯੁਕਤੀ ਹੈ?"

ਇਤਨੀ ਸੁਣਕੇ ਕੁਛ ਕੁ ਘਬਰਾਏ ਅਰ ਇਹ ਦਾਓ ਖੇਲਯਾ ਜੋ ਮੁੜਕੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਨ ਲੱਗੇ ਕਿ "ਭਾਈ ਤੁਮ੍ਹਾਰਾ ਅਸਲੀ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਕਯਾ ਹੈ ਉਸ ਕੋ ਬਤਾਓ ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਓਹੋਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੌਣ ਹੈ?

ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਮੁੜ ਕੇ ਫੇਰ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਏਹੋ ਦਿਤਾ ਕਿ "ਹਮਨੇ ਤੋ ਪਹਿਲੇ ਬਤਾ ਦੀਆ ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਹੈ ਫਿਰ ਕਯਾ ਪੂਛਤੇ ਹੋ?"

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਇਸ ਪਰ ਜੋ ਮੈਂ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਆਪ

ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਆਪ ਦੇ ਕਥਨ ਤੇ ਇਹੋ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜਲ ਆਦਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਮਨੁੱਖ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ, ਚਿੜੀਆ,ਬਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਕਿਆ ਇਹ ਵੀ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਮਾਣੂ ਨਿੱਤ ਹਨ ਯਾ ਅਨਿੱਤ ? ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਿੱਤ, ਤਦ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦਿਸ਼ਾ, ਕਾਲ ਅਤੇ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨਿੱਤ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਯਾ ਅਨਿੱਤ, ਇਸ ਦਾ ਉੱਤ੍ਰ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਹੋ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਵਸਤੂਆਂ ਨਿੱਤ ਹਨ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਇਹ ਭੀ ਅਨਾਦੀ ਅਤੇ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹਨ ਫਿਰ ਈਸ਼ਵਰ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਪਰਤੰਤਰ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਆਪਦੇ ਕਥਨ ਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਨਾਮ ਸਿਰਫ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਖੀਆਂ ਅਰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਆਦਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਇਸ ਤੇ ਅਗੇ ਭੀ ਜੇ ਵਧ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰ, ਪਹਾੜ ਚੰਦ, ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਤਾਰਾ ਗਣ ਅਰ ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੱਦਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਪਰੰਤੂ ਪਰਮਾਣੂ ਅਕਾਸ਼ ਆਦਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਈਸ਼ਵਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜਗਤ ਨਹੀਂ ਸੱਦੇ ਜਾਣਗੇ ਅਰ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਜਗਤ ਆਖੋਗੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੰਨਨਾ ਪਏਗਾ। ਜਿਸ ਤੇ ਜਗਤ ਕਰਤਾ ਕਹਿਆ ਜਾਏ, ਆਪ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੋਚ ਕੇ ਦੇਵੋ ਅਰ ਸੋਚ ਕਿ ਮੈਂ ਕਯਾ ਆਖਯਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਨਦਿਆਂ ਕੁਛ ਤੰਗ ਜੇਹੇ ਹੋਕੇ ਬੋਲੇ ਕਿ 'ਹਮਤੋ ਯਹੀ ਜਾਣਤੇ ਹੈਂ।'

ਮੈਂ ਕਹਿਆ ਕਿ ਇਹ ਆਖਨਾ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਫਿਰ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਆਖਨ ਲੱਗੇ ਕਿ 'ਜਾਓ ਤੁਮ ਕਹਿ ਦੇਵੋ ਕਿ ਹਮ ਜੀਤ ਗਏ ਔਰ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਹਾਰ ਗਏ।'

ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਆਖਯਾ ਕਿ ਕਹਣਾ ਕਯਾ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ "ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਿਖਾਵਤ ਹੈ ਧਾਨ ਕਾ ਖੇਤ ਪਰਾਲੀ ਸੇ ਜਾਨੋ" ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਜਦ ਖਿਝ ਖਿਝਾਓ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਯਾ ਤਦ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਕਿਸ਼ਨਪੁਰਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੁਪ ਕਰਾ ਦਿਤਾ ਅਰ ਸੰਧਯਾ ਪੈ ਗਈ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਤੁਰਕੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਆ ਗਏ।।

ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਧੂ ਭਾਵੇਂ ਵਿੱਦਿਆਂ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਸਿਰਫ ਲੀਕੋ ਲੀਕ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਦੇ ਇਸ ਨਾਲ ਫਿਰ ਟਾਕਰਾ ਕਰੇਂਗੇ,

ਦੂਸਰਾ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ

ਦੋਹਿਰਾ-ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਕਰਣਾਂ ਨਿਧੀ ਖਲ ਖੰਡਨ ਜਗਰਾਜ।
ਸੋ ਸਦ ਹੀ ਨਿਜ ਹਾਥ ਦੇ ਰਾਖੇ ਬਿਰਦ ਕੀ ਲਾਜ॥੧॥
ਨਾਲ ਸਾਧ ਦੇ ਦੂਸਰਾ ਜੋ ਮੇਰਾ ਤਕਰਾਰ।
ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਸੱਜਨੋਂ ਸੁਨੀਏ ਨਾਲ ਪਯਾਰ॥੨॥
ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਵਾਕ।
ਉਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ਮੈਂ ਕਰਿਆ ਖੋਲ੍ਹ ਭਰਮ ਦੇ ਤਾਕ॥੩॥

ਭਾਵ - ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਉਸ ਬਾਗ ਵਿਚੋਂ ਡਾਕਟਰ ਰਹੀਮ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਆ ਗਏ, ਅਰ ਉਹ ਕੋਠੀ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸੀ ਜਿਥੇ ਅੱਜਕੱਲ "ਵੈਟਰੇਨਰੀ ਕਾਲਜ" ਅਰਥਾਤ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦਾ ਮਦਰੱਸਾ ਸੀ॥

ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਵੱਖਯਾਨ ਦਿਆ ਕਰਾਂਗੇ, ਅਰ ਚੌਥਾ ਦਿਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਰੱਖਯਾ ਜਾਏਗਾ, ਪਰੰਤੂ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਇਹ ਬਾਤ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪਰ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਵੱਖਯਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸ ਤੇ ਉਲੰਘ ਕੇ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕੇਗਾ।

ਇਤਨੀ ਪ੍ਰਤੱਗਯਾ ਕਰਕੇ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਖਯਾਨ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਈਸ਼ਵਰੀਆ ਹੋਣ ਪਰ ਦੇਨਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ, ਅਰ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਵੇਦ ਪੌਰਖੇਯ ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਈਸ਼ਵਰ ਰਚਤ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਮਝ ਕੇ ਮੰਨਣਾਂ ਜੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੇ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਯੁਕਤੀ ਕਥਨ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੇ ਕਿ ਵੇਦ ਮਨੁਖ ਰਚਤ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਤੇ ਕਹਿਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਆਦਿਕਾਲ ਵਿਚ ਚਾਰ ਰਿਖੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਗਨੀ, ਵਾਯੂ, ਆਦਿਤ ਅਤੇ ਅੰਗਰਾ ਨਾਮ ਸਨ, ਅਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚਾਰ ਰਿਖੀਆਂ ਦੁਆਰੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਰਚਯਾ ਹੈ, ਚਾਰੇ ਰਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਉਤਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੋਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਇਹ ਚਾਰੋਂ ਵੇਦ ਬਣ ਗਏ।

ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂ

ਕਿ ਮਨੂੰ ਸਿੰਮ੍ਰਤੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਯਾਇ ਵਿਚ ਮਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਏਹੋ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਮਨੂੰਸਿੰਮ੍ਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਇਤਨਾ ਵਿਰੋਧ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਜੋ ਮਨੂੰਜੀ ਤਿੰਨ ਵੇਦ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਧੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਨਵਾਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਸਮਯ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਤਨਾ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸਾ ਜੇਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਕਲ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਯਾਲ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸਾ। ਜਿਸ ਤੇ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਵੇਖੋ ਜੀ ਸੁਆਮੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੈਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ ਜੋ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਇਲਹਾਮ ਚਾਰ ਰਿਖੀਆ ਪਰ ਉਤਰਿਆ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤਕ ਸਭ ਲੋਕ ਭੁਲੇ ਹੋਏ ਸੇ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਵਰਨਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਦੋਹਿਰਾ-**ਜਿਵੇਂ ਭੜੋਲਾ ਚੌਧਰੀ ਉੱਜੜ ਖੇੜੇ ਵਿਚ।**

ਤਿਉ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਹੀਨ ਨਰ ਲਏ ਸੁਆਮੀ ਖਿੱਚ॥ ੪॥
ਵਾਹਿ ਵਾਹਿ ਸਭ ਕਹਿ ਰਹੇ ਅਰ ਕਰਕੇ ਵਿਸਵਾਸ।
ਆਖਨ ਉਤਰੇ ਵੇਦ ਸਨ ਚਾਰੇ ਰਿਖੀਆਂ ਪਾਸ॥੫॥
ਦਿਵਸ ਤਿੰਨ ਪੂਰੇ ਭਏ ਦਿੰਦਯਾ ਜਦ ਵਖਯਾਨ।
ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲੱਗੇ ਏਹ ਸੁਣਾਨ॥੬॥
ਚੌਪਾਈ-ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੁਨਾਇ।

ਜਿਸ ਕੱਲ ਨੂੰ ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਆ ਕੇ ਕਰ ਸਕਦਾ.ਹੈ। ਇਤਨਾ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸੱਜਨਾਂ ਸਮੇਤ ਡੇਰੇ ਆਇਆ।

ਉਹ ਸਮਯ ਬੈਠਕੇ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਿਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਮੈਨੂੰ ਆਖਯਾ ਕਿ ਅੱਛਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੱਖ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਖਯਾ ਕਿ ਕਲ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਕਰਾਂਗਾ ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਹੀ ਸੁਨੋ ਮੀਤ ਮਨ ਲਾਇ।
ਨਾਲ ਸਾਧ ਦੇ ਬੋਲਨਾ ਸੌਖੀ ਬਾਤ ਨ ਕਾਇ॥੮॥

ਭਾਵ - ਭਾਵ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਕਰਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਆਖਯਾ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਬੋਲਣ ਕਰਕੇ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਅਭਿਯਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਨਾ ਲੈ ਆਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲਨੇ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਓ ਪੇਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦੋਹਿਰਾ- ਭਾਵ ਮੈਂ ਹਸ ਕੇ ਆਖਯਾ ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਨਾ ਕੁੱਝ।
ਸਾਰੀ ਘੁੰਡੀ ਓਸ ਦੀ ਲੀਤੀ ਹੈ ਮੈਂ ਬੁੱਝ॥੯॥

ਭਾਵ - ਮੈਨੂੰ ਰਤਨ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਬਾਗ ਵਾਲਾ ਝਗੜਾ ਅਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾ ਦਾ ਇਹ ਵੱਖਯਾਨ ਸੁਣਕੇ ਇਤਨਾ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਖੇੜਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤਿ ਪੱਖੀ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਨਾਲ ਚੱਕ੍ਰਤ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖਯਾ ਕਿ ਆਪ ਉਸ ਵੇਲੇ ਖੁਦ ਦੇਖੋਗੇ ਜੋ ਕਯਾ ਰੰਗ ਖਿਲੇਗਾ, ਅਰ ਮੈਂ ਆਸ਼ਾ ਰਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਨਗੇ। ਇਤਨਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਾਂ ਪਰ ਪਧਾਰ ਗਏ।

ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਬੈਠਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਘੜਨ ਲੱਗਾ ਅਰ ਜੋ ਉਸ ਸਮਯ ਵਿਚ ਯਾਦ ਆਏ ਸੋ ਕਾਗਤ ਪਰ ਨੰਬਰਵਾਰ ਲਿਖ ਲਿਤੇ ਅਤੇ ਸੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਪ੍ਰਾਤ ਕਾਲ ਉਠਕੇ ਸਾਰੇ ਖਯਾਲ ਜੋ ਪੁੱਛਨੇ ਸਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖ ਲੀਤੇ ਅਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੀਤਾ॥

ਜਦ ਸੰਧਯਾ ਪਈ ਤਦ ਪੂਰੇ ਵਕਤ ਪਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚੇ ਅਰ ਅੱਗੇ ਕਯਾ ਦੇਖਯਾ ਜੋ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਦਰੀਆਂ ਵਿਛੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਮੇਜ਼ ਅਰ ਉਸਦੇ ਆਮੋ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਦੋ ਕੁਰਸੀਆਂ ਡਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖਾਲੀ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਆ ਕੇ ਦਰੀਆਂ ਪਰ ਬੈਠਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ: ਜਿਸਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪੰਡਤ ਜੀ ਕਦੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਸਾਧ ਜੀ ਆ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਲੀਆਂ ਬਜਾਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਆਕੇ ਕੁਰਸੀ ਪਰ ਬੈਠ ਗਏ, ਅਤੇ ਬੈਠਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੇ ਇਹ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਖਯਾਨ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸੰਸਯ ਹੈ ਸੋ ਉਠਕੇ ਕੁਰਸੀ ਪਰ ਬੈਠ ਜਾਏ ਅਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਜੋ ਹਾਰ ਜਾਏਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਣਾ ਪਵੇਗਾ॥

ਦੋਹਿਰਾ ਏਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਕੰਬ ਗਏ ਸਭ ਲੋਕ।
ਕੁਰਸੀ ਉੱਤੋਂ ਹਾਰਕੇ ਗਿਰਨਾ ਜਾਨ ਅਜੋਗ॥੧੦॥
ਥਿਰਤ ਥਿਰਤ ਸਨ ਦੇਖਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਵੱਲ।
ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਸਾਧ ਦੇ ਕਰੇ ਨ ਕੋਈ ਗੱਲ॥੧੧॥
ਪਰ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ ਪੜ੍ਹਿਯਾ ਖੂਬ ਕੁਰਾਨ।

ਤਿਨ ਇਲਹਾਮੀ ਵੇਦ ਪਰ ਚਾਹੀ ਤਰਕ ਉਠਾਨ॥੧੨॥
ਚੌਪਈ-ਇਤਵਲ ਸੁਆਮੀ ਮੋਟਾ ਭਾਰਾ।
ਉਤ ਓਹ ਪਤਲਾ ਮੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾ॥
ਜਦ ਕੁਰਸੀ ਪਰ ਬੈਠਾ ਆਕੇ। ਕੰਬਣ ਲੱਗਾ ਅਤਿ ਡਰ ਖਾਕੇ॥
ਕੁਰਸੀ ਪਰ ਬੈਠਨ ਦੇ ਵੇਲੇ। ਕੰਬਿਆਂ ਪੌਣ ਨਾਲ ਜਿਉਂ ਕੇਲੇ।
ਹੇਠਾਂ ਲੱਤਾਂ ਥਰ ਥਰ ਡਰਸਨ। ਉਪਰ ਹੱਥ ਨਿਰਤ ਸੀ ਕਰਸਨ॥
ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਧੁੰਦ ਮਚਾਈ। ਐਸੀ ਉਸਨੂੰ ਦਹਸ਼ਤ ਆਈ।
ਏਧਰ ਸੁਆਮੀ ਉਚ ਪੁਕਾਰੇ। ਕਿਉਂ ਕਾਂਪਤ ਹੋ ਬਨੋ ਕਰਾਰੇ॥
ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਕਰ ਮੁਖ ਬੋਲੋ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਪੜਦਾ ਖੋਲੋ।
ਕਯਾ ਸ਼ੰਕਾ ਤੁਮਾਰੀ ਹੈ ਭਾਖੋ। ਗੋਪ ਨ ਹਮਰੇ ਆਗੇ ਰਾਖੋ॥॥੧੩॥
ਦੋਹਿਰਾ-ਕਹੀ ਮੌਲਵੀ ਡਰਦਿਆਂ ਵੇਦ ਨਹੀਂ ਇਲਹਾਮ।
ਜਿਸ ਤੇ ਰਚਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹੇ ਪੁਰਖ ਕੋ ਕਾਮ॥੧੪॥

ਭਾਵ - ਉਸ ਮੌਲਵੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਐਸਾ ਭੈ ਬੈਠ ਗਿਆ ਜੋ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਰ ਓੜਕ ਨੂੰ ਜਦ ਬੋਲਯਾ ਤਦ ਇਹੋ ਆਖੀ ਕਿ ਵੇਦ ਇਲਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ॥

ਦੋਹਿਰਾ-ਬਾਤ ਮੌਲਵੀ ਦੀ ਸੁਨੀ ਜਦੋਂ ਸਾਧ ਨੇ ਏਹ।
ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਉਡਾਇਆ ਕੰਬੀ ਜਿਸਦੀ ਦੇਹ॥ ੧੫॥

ਭਾਵ - ਜਦ ਉਸ ਮੌਲਵੀ ਦੀ ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਸੁਣੀ ਤਦ ਸਾਧੂ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਛਿਆ ਜਿਸਤੇ ਉਹ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਕੰਬਨ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਯਥਾ-

ਸਾਧੂ - ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਮਤ ਮੇਂ ਜਗਤ ਕੋ ਕੌਨ ਬਣਾਤਾ ਹੈ?

ਮੌਲਵੀ - ਹਮਾਰੀ ਦੀਨੀ ਕਤਾਬ ਮੇਂ ਸਭ ਕਾ ਪੈਦਾ ਕਰਤਾ ਖੁਦਾ ਬਤਲਾਇਆ ਹੈ॥

ਸਾਧ - ਤੁਮਕੋ ਇਸੇ ਦੁਨੀਆਂ ਮੇਂ ਕਿਸਨੇ ਉਤਪੰਨ ਕੀਆ?

ਮੌਲਵੀ -ਖੁਦਾ ਨੇ ?

ਸਾਧੂ - ਤੁਮਰੇ ਸਰੀਰ ਕੋ ਸੁਖ ਵ ਦੁਖ ਕੌਨ ਦੇਤਾ ਹੈ?

ਮੌਲਵੀ - ਖੁਦਾ?

ਸਾਧੂ - ਤੁਮਕੋ ਖਿਲਾਤਾ ਪਿਲਾਤਾ ਕੌਨ ਹੈ?

ਮੌਲਵੀ - ਖੁਦਾ

ਸਾਧੂ - ਫਿਰ ਬੁਰੇ ਕਾਮੋਂ ਕਾ ਕਰਾਨੇ ਵਾਲਾ ਤੋ ਖੁਦਾ ਨਾ ਹੂਆ ਜਿਸਤੇ ਤੁਮਾਰਾ ਯਹ ਕਹਿਨਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਆਗਯਾ ਸੇ ਬਿਨਾਂ ਏਕ ਜ਼ਰਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹਿਲਤਾ ਸੋ ਮਿੱਥਯਾ ਹੂਆ ?

ਮੌਲਵੀ - ਘਬਰਾ ਕਰ ਕਹਨੇ ਲਗਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਹਮ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਸੋ ਖੁਦਾ ਹੀ ਹਮ ਸੇ ਕਰਾਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧੂ - ਯਹ ਤੋਂ ਵਹੀਂ ਬਾਤ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਮ ਦੁਰਜਨ ਤੋਸ਼ ਨਯਾਇ ਸੇ ਜੇ ਮਾਨ ਭੀ ਲੈਂ ਤੋ ਭੀ ਹਮ ਕੋ ਬਤਾਓ ਜੋ ਤੁਮ ਕੋ ਚਲਾਤਾ ਫਿਰਾਤਾ ਕੌਨ ਹੈ ?

ਮੌਲਵੀ - ਖੁਦਾ॥

ਸਾਧੂ - ਤਮ ਕੋ ਖਿਲਾਤਾ ਪਿਲਾਤਾ ਕੌਨ ਹੈ?

ਮੌਲਵੀ - ਖੁਦਾ॥

ਸਾਧੂ - ਮਾਲੂਮ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦਾ ਤੁਮ ਕੋ ਏਕ ਖਿਦਮਤਗਾਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਦਮਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਖ਼ੈਰ ਤੁਮ ਯਹ ਤੋ ਬਤਾਓ ਜੋ ਤੁਮ ਕੋ ਕਪੜੇ ਕੌਨ ਪਹਰਾਤਾ ਹੈ?

ਮੌਲਵੀ - ਖੁਦਾ॥

ਸਾਧੂ - ਤਮ ਕੋ ਹਗਾਤਾ ਕੌਨ ਹੈ?

ਮੌਲਵੀ - ਚੁਪ॥

ਸਾਧੂ - ਕਹ ਦੋ ਕਿ ਖੁਦਾ॥

ਦੋਹਿਰਾ - ਜਦ ਇਹ ਆਖੀ ਸਾਧ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੂਬ ਸੁਣਾਇ।
ਸੁਣਨੇ ਹਾਰੇ ਸਰਬ ਹੀ ਹੱਸੇ ਹਿੜ ਹਿੜਰਾਇ॥੧੬॥

ਭਾਵ - ਜਦ ਇਸ ਮਖੌਲ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਤਦ ਸਾਰੇ ਖਿੜ ਖਿੜ ਹੱਸ ਪਏ ਅਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਉਸ ਦੀ ਵਲ ਤੱਕ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਕਹਿ ਦੋ ਖੁਦਾ" ਇਸ ਪਰ ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਲੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਅਰ ਉਹ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਆਖਯਾ ਕਿ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਹੇਠ ਉਤਰ ਜਾਓ ਤੁਮ ਕੋ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਤਦ ਉਹ ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋ ਕੇ ਦਰੀ ਪਰ ਹੋ ਬੈਠਾ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਖਾਲੀ ਕੁਰਸੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿਹਾ ਸਾਧੂ ਨੇ ਫੇਰ।
ਆਓ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁਣ ਮਨ ਵਿਚ ਹੋਇ ਦਲੇਰ॥੧੭॥

ਭਾਵ - ਜਦ ਉਹ ਸ਼ਰਮ ਖਾਕੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਾ ਤਦ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਹਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਠੇ, ਜਿਸ ਪਰ ਇਕ ਲਹੌਰੀ

ਪੰਡਤ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਟਿੱਕੇ ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਉਠਯਾ ਅਰ ਬੈਠ ਕੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਨੂੰਸਾਧੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕੋਗੇ, ਇਸ ਲੀਏ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਬੋਲੋ, ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਪਰ ਭੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਰ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਇਸ ਪਰ ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਲੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ॥

ਦੋਹਿਰਾ-ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਤੀਸਰੀ ਆਇ ਗਈ ਫਿਰ ਮੀਤ।
ਸੁਣ ਲਓ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਜੋਇ ਪਰੀਤ॥ ੧੯॥

ਭਾਵ - ਜਦ ਸਾਧੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਜੀ ਵੇਰ ਫਿਰ ਆਖਯਾ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਠੇ ਤਦ ਮੈਂ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਰ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਬੋਲਯਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਹੇ ਜੋ ਮੇਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇਹਾ ਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਆਪ ਨੂੰ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਯਾਲ ਰਹੇ ਕਿ ਅੱਜ ਇਕ ਥੋਂ ਇਕ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਅਰ ਮੇਰਾ ਪੱਖ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਖੰਡਨ ਪਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਤੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰੀਯ ਸਾਬਤ ਕਰੇ। ਮੇਰੀ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਸਭ ਲੋਕ ਚੁਪ ਚਾਪ ਹੋ ਗਏ ਅਰ ਸਾਡੇ ਦੋਨਾ ਵਲ ਤੱਕਨ ਲੱਗੇ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਸੁਣਕੇ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਧ।
ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਦੀ ਲੱਥੀ ਆਨ ਉਪਾਧ॥੧੯॥
ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਬੋਲੇ ਨਾਲ ਗਰੂਰ।
ਕਹੋ ਕਹੋ ਤੁਮ ਬਾਤ ਅਬ ਜੋ ਕੁਛ ਅਹੇ ਜ਼ਰੂਰ॥੨੦॥

ਭਾਵ - ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਸਾਧੂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੁਝ ਗੁੱਸਾ ਜੇਹਾ ਆਯਾ ਅਰ ਉੱਚੇ ਦੇਖ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਸੋ ਬੈਠ ਕੇ ਆਖੋ, ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਝੱਟ ਕੁਰਸੀ ਪਰ ਬੈਠ ਗਿਆ ਅਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ, ਯਥਾ:-

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ੪

ਦੋਹਿਰਾ-ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦੇ ਕਰਕੇ ਵੱਖਯਾਨ।
ਵੇਦ ਕਹੇ ਹਨ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸੋ ਨਹਿੰ ਸੱਤ ਪਛਾਣ॥੨੧॥
ਨਿਰਾਕਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਅਹੇ ਜਿਸ ਕੇ ਮੁਖ ਨਹਿੰ ਦਾਂਤ।
ਵੇਦ ਚਾਰ ਹੈਂ ਸ਼ਬਦ ਸੋ ਪਦ ਅੱਖਰ ਏਕਾਂਤ॥੨੨॥

ਭਾਵ - ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਵੱਖਯਾਨ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਪੱਖ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਕ੍ਰਿਤ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ

ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪੀ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਣੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਾ, ਦੂਜੀ ਪਸੰਤੀ, ਤੀਜੀ ਮੱਧਮਾਂ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਬੈਖਰੀ ਸਦਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾ ਬਾਣੀ ਓਹ ਹੈ ਜੋ ਅਨਉਦ ਭੂਤ ਸੰਸਕਾਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਰਿਦੇ ਦੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਤਾਂ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੈਸਾ ਕਈ ਬਾਤਾਂ ਸਾਡੇ ਯਾਦ ਹਨ ਕਿੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਅਨ ਹੋਈਆਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾ. ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਯਾਨ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਹੋਏ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਯਾ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤੇ ਇਹ ਬਾਤ ਸਭ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਗਯਾਨ ਇਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲੀ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਅਤੀ ਗੁਪਤ ਹੈ ਅਰ ਉਸ ਦਾ ਗਯਾਨ ਉਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਨੂੰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਦੂਸਰੀ ਬਾਣੀ ਜੋ ਪਸੰਤੀ ਹੈ ਉਹ ਉਦਭਵ ਸੰਸਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਤਾਤ ਪ੍ਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕਿਸੀ ਨਮਿੱਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਯਾ ਸੁਭਾਵਕ ਕੋਈ ਖਯਾਲ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਉਤਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪਸੰਤੀ ਬਾਣੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਹਰ ਇਕ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਤਿ ਅਨੁਭਵ ਸਿੱਧ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਹ ਇਕਾਂਤ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਅਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਬਾਣੀ ਹੋਣ ਤੇ ਪਸੰਤੀ ਕਰਕੇ ਸੱਦਦੇ ਹਨ।।

ਤੀਸਰੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮੱਧਮਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਵਿਚਕਾਰ ਵਾਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਪਸੰਤੀ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਦੁਵਾਰੇ ਅਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ ਤਦ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਠ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਓਸੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੱਧਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸੱਦਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆਖਦਾ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਫਲਾਨੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਸਾ ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੰਠ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਾ ਅਤੇ ਪਸੰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਕੇ ਕੰਠ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੱਧਮਾ ਕਰਕੇ ਆਖਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।।

ਚੌਥੀ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਓਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮੁਖ ਦੁਆਰੇ ਬੋਲ ਕੇ ਸਭ ਪਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਇਹ ਅਖਯਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪੁਰਖ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਬਾਣੀ

ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇਗਾ ਤਦ ਇਹ ਬਾਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਓਹ ਅੱਖਰ ਬੋਲਦਾ ਚਲਯਾ ਜਾਏਗਾ, ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਅੱਖਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਪਦ ਬਣਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਰ ਓਹੋ ਪਦ ਅੱਗੇ ਵਾਕ ਬਣਦੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਇਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸੂਰਤ ਬਣ ਜਾਏਗੀ॥

ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਇ ਪਦ ਹੈ ਅਤੇ ਪਦ ਦੇ ਸਮੁਦਾਇ ਨੂੰ ਵਾਕਯ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਰ ਵਾਕ ਹੀ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸੂਰਤ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਖ ਇਕ ਰੇਖਾ ਦੇ ਢੰਗ ਪਰ ਲਿਆਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਪਰ ਲਿਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਸੋਈ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਯਾ ਗ੍ਰੰਥ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਦ ਇਕ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਜੋ ਅੱਖਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਵਿਖਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਓਹ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਮੰਤਰ ਬੁਵੰਜਾ ਅੱਖਰਾਂ ਦੁਆਰੇ ਬੋਲੇ ਗਏ ਹਨ ਅਰ ਉਹ ਅੱਖਰ ਮਿਲ ਕੇ ਪਦ ਅਤੇ ਪਦ ਹੀ ਮਿਲ ਕੇ ਵਾਕ ਯਾ ਮੰਤਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਪਾ. ਪਸੰਤੀ ਅਤੇ ਮੱਧਮਾ ਬਾਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਕਿੰਤੂ ਕੇਵਲ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ॥

ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਕਿ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਅੱਖਰ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਉਤਨਾਂ ਚਿਰ ਕੋਈ ਪਦ ਯਾ ਵਾਕ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵੇਦ ਜੋ ਇਕ ਅੱਖਰ ਪਦ ਵਾਕ ਰੂਪ ਹੈ ਇਸੀ ਤੇ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਦੀ ਹੈ। ਤਾਂਤੇ ਇਸ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਲਈ ਅਵੱਸ਼ ਕਿਸੇ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗੀ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਅੱਖਰ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਕਈ ਕਈ ਹੋਠਾਂ ਨਾਲ, ਕਈ ਕੰਠ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕਈ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਚਾਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲਵੀ, ਕੰਠੀਯ, ਓਸ਼ਟੀ, ਅਤੇ ਦੰਤੀ ਆਦਿਕ ਕਰ ਕੇ ਸੱਦਦੇ ਹਨ।

ਜਦ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਅੱਖਰ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਜੋਗ ਹੋਵੇ ਸੋ ਓਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਬਾਤ ਮੰਨਣੀ ਪਏਗੀ ਕਿ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਐਸਾ ਪੁਰਸ਼ ਸਾ ਜਿਸ ਦੇ ਕੰਠ, ਤਾਲੂ ਆਦਿਕ ਅੰਗ ਸਨ, ਸੋ ਐਸਾ ਕੇਵਲ ਕੋਈ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਪੁਰਖ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰਯ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਪੌਰਖੇਯ ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ, ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਹੈ॥

ਕਲਪਨਾਂ ਕਰੋ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਮੰਨਯਾ ਭੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਹੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਵਰਗਾ ਅਵੱਸ਼ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਨਾ ਮੰਨਯਾ ਜਾਏ ਤਦ ਤਕ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ ਅਰ ਜੇ ਅੱਖਰ ਨਾ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਤਦ ਵੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਚਾਂ ਜੋ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਬਣਨਗੀਆਂ ਅਤੇ ਜਦ ਇਹ ਨਾ ਬਣੀਆਂ ਤਦ ਇਹ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ॥

ਸਾਥ ਇਹ ਭੀ ਜਾਨਣਾ ਜੋਗ ਹੈ ਕਿ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜੋ ਚਾਰੇ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਯਾਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਤਨਾਂ ਚਿਰ ਉਹ ਅੱਖਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਨਾ ਵਿਖਰ ਜਾਣ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜੇ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾ ਯਾ ਮੱਧਮਾਂ ਬਾਣੀ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾਏ ਤਦ ਇਹ ਦਿਖ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਗਯਾਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਜੋ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਗਯਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਜੈਸਾ ਕਿ ਬਿਨ ਬੋਲੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਘਰ ਕੌਣ ਕੁਵਾਰਾ' ਕਥਨ ਹੈ॥

ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਰ ਮੰਨਣਗੇ ਅਰ ਵੇਦ ਨੂੰ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨਗੇ ਤਦ ਇਹ ਦੋਖ ਆਵੇਗਾ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਭੀ ਘਟ ਪਦ ਵਾਂਗ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਸੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਰ ਸ਼ਰੀਰ ਹੋਣ ਤੇ ਖਟ ਊਰਮੀ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੰਚ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਇਸ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਦੋਸ਼ ਇਹ ਆਵੇਗਾ ਕਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਮਾਨ ਸਭ ਨਾਸੀ ਹੋਣ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਭੀ ਨਾਸੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਜਿਸ ਤੇ ਨਿੱਤ, ਅਮਰ ਆਦਿਕ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ ਸੋ ਸਭ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਇਗੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਰਚਦਾ ਰਚਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਨਾਸ ਕਰ ਲਏਗਾ ਅਤੇ ਜੀਵ ਜੈਸੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰੇਗਾ।

ਜੇ ਇਸ ਦੋਸ਼ ਤੇ ਡਰਦਿਆਂ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ (ਅਕਾਇ) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਰਹਿਤ ਮੰਨੋਗੇ ਤਦ ਉਸ ਦੇ ਕੰਠ ਤਾਲੂ ਆਦਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ ਅਰ ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਹੋਏ ਤਦ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਉਚਰੇ ਜਾਣਗੇ, ਅਰ ਜੇ ਅੱਖਰ ਹੀ ਨਾ ਉਚਰੇ ਗਏ ਤਦ ਨਾ ਵੇਦ ਬਣਨਗੇ ਤੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਈਸ਼ਵਰ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦੋਨੋਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨਾ ਸਹਾਰਨ ਕਰਕੇ ਈਸ਼ਵਰ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਓੜਕ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨਹੀਂ ਹੈ॥

ਦੋਹਿਰਾ-ਉਭੈ ਪਾਸ ਰੱਜੂ ਅਹੇ ਪ੍ਰਤਿ ਵਾਦੀ ਗਲ ਮਾਹਿ।

ਜਾਂਤੇ ਦੋਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੇ ਵੇਦ ਸਿੱਧ ਹੁਇ ਨਾਹਿ॥੨੩॥

ਭਾਵ - ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਭੈ ਪਾਸ ਰਜੂ ਨਯਾਇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਦੋਨੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਠਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਰੀ ਮੰਨਣਗੇ ਤਦ ਓਹ ਅਨਿੱਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਅਤੇ ਜੋ ਅਸ਼ਰੀਰੀ ਆਖਣਗੇ ਤਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਅੱਖਯਰ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਸਥਾਨਾ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋਣ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵੇਦ ਮਨੁੱਖ ਰਚਤ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਮੀ ਹੀ ਪੁਸਤਕ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂਤੇ ਇਹ ਭੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਣ॥

ਦੋਹਿਰਾ- ਸੁਣਕੇ ਸਾਰਾ ਸਾਧ ਨੇ ਚੱਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਰ।
ਚੋਰਾਂ ਉਪਰ ਪਾਉਂਦਾ ਦੇਖੋ ਕੈਸੇ ਮੋਰ॥੨੪॥
ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਛਡਿਆ ਐਸੇ ਢੰਗ।
ਸੁਨਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ ਇਸ ਪਰ ਡਾਢੇ ਦੰਗ॥੨੫॥

ਭਾਵ - ਮੇਰੇ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਚੱਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਆਮ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸੋ ਜਿਸ ਤੇ ਸੁਣਨੇ ਵਾਲਯਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਯਾ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਜੀ ਉੱਤਰ ਕਿਸ ਦਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿੰਤੂ ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਬਾਤ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲੀਤਾ ਅਰ ਉਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਏ, ਅਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਮੁਢੋਂ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਮੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ-

ਉੱਤਰ - ਦੇਖੋ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਪਰਾ, ਪਸੰਤੀ ਅਤੇ ਮੱਧਮਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿੰਤੂ ਕੇਵਲ ਬੈਖਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਮੈਂ ਇਸਤੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਤੇਰੇ ਕਥਨਾਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ਅਰ ਜੇ ਇਹ ਕਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਤਾਂ "ਵੱਦਤੋ ਬਿਯਾਘਾਤ" ਅਰਥਾਤ "ਮਨਮੁਖ ਜੀਭ੍ਯਾ ਨਸਤੀ"ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਥਨ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮੁਖ ਵਿਚ ਜੀਭ ਨਹੀਂ ਤਦ ਉਸ ਪਰ ਏਹੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਸ ਨਾਲ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ ? ਤਾਂ ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਚਾਰੇ ਬਾਣੀਆ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਤਾਂ ਦਸਦਾ ਕਯੋਂ ਹੈ ਅਰ ਜੋ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਜੋ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਵਿਚਾਰੋ ਕਿ ਜੇ ਇਹ

ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀ ਜਾਣਦੇ ਅਰ ਜੇ ਇਹ ਕਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਇਸ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਸੱਪ ਹੈ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਐਸਾ ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਸੱਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ? ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ ਸੱਪ ਦੱਸਕੇ ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ "ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ" ਕਥਨ ਕਰਨਾ ਝੂਠਾ ਹੈ ਏਸੇ ਪਰਕਾਰ ਇਸ ਦਾ ਭੀ ਚਾਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੱਸਕੇ ਫਿਰ ਆਖਨਾ ਕਿ "ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ" ਕਥਨ ਝੂਠਾ ਹੈ, ਅਰ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਹੋਰ ਲੋਕ ਭੀ ਜਾਨਦੇ ਹਨ॥

ਦੋਹਿਰਾ-ਮਾਰੀ ਏਹ ਉਖੇੜ ਸੀ ਚੁੱਕ ਸਾਧ ਨੇ ਮੀਤ ।
ਪਰ ਇਹ ਗਯਾਨੀ ਜਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਪੇ ਮਹਾਂ ਅਨੀਤ॥੨੬॥
ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਮੈਂ ਕਰਿਆ ਓਹੋ ਉਨ ਸੇ ਹੱਥ।
ਰੋਕਿਆ ਨਾਲ ਦਲੀਲ ਦੇ ਵੱਡਾ ਯੁਵਤੀ ਗੱਥ॥੨੭॥

ਭਾਵ - ਜਦ ਸਾਧੂ ਜੀ ਅਪਨਾ ਸਾਰਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਚੁਕੇ ਤਦ ਮੈਂ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਏਹੋ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਆਖਯਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ "ਵੱਦਤੋ ਬਯਘਾਤ" ਦੋਖ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾ ਆਦਿਕ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਤੋਂ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਚਾਰ ਅਖਰ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਅਰ ਉਹ ਪਰਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਸੰਤੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਿੰਤੂ ਉਹ ਮਧਮਾਂ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੰਠ ਵਿਚ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਅਜੇ ਬੈਖਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰੇ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇਵਲ ਮੱਧਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਤੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਆ ਬਾਤ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਆਖਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ॥

ਦੋਹਿਰਾ-ਪਰ ਹੁਣ ਐਥੇ ਠਹਰੀਏ ਕਰਾਂ ਨਬੇੜਾ ਇੱਕ।
ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਪੁੱਛ ਸਾਂ ਸਮਝਨ ਕਿੱਥੋਂ ਤਿੱਕ॥

ਭਾਵ - ਫਿਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਹ ਆਖਯਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਗਯਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਚਾਰੇ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਆਪ ਦੇ ਕਥਨਾਨੁਸਾਰ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਇਤਨਾਂ ਆਖ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ

ਪਾਸੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਕਯਾ ਆਖਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੋ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਖਬਰ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਯਾ ਆਖੋਗੇ ?

ਇਸ ਤੋ ਮਗਰੋਂ ਫਿਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ । ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਇਹੋ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਿਆ ਜਿਸ ਪਰ ਸਭ ਲੋਕ ਹੱਸ ਪਏ ਅਰ ਆਖਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਯਾ ਖਬਰ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਿਯਾ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭਾਈਓ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਾਰ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੋਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਰ ਫਿਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਭੀ ਤਿੰਨਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਯਾਨ ਤੇ ਅਗਯਾਤ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਕਰੋ ਅਰ ਦਸੋਂ ਜੋ ਮੈਂ ਕਯਾ ਬੋਲਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਕੰਨਾਂ ਪਰ ਹੱਥ ਧਰ ਲਏ ਅਰ ਕੋਈ ਨਾ ਬੋਲਯਾ ਅਤੇ ਹੱਸਨ ਲੱਗ ਗਏ।

ਜਦ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਨਕਾਰੀ ਪਾਏ ਤਦ ਮੈਂ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਯਾ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਕਥਨ ਜੋ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਭਨਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਸੋ ਸੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਪੁੱਛਣੇ ਪਰ ਕੋਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਸਦਾ, ਜਿਸਤੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਬਿਲਕੁਲ ਝੂਠਾ ਹੈ ਅਰ ਮੇਰਾ ਖਯਾਲ ਸੱਚਾ ਹੈ।

ਦੋਹਿਰਾ–ਪਰ ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਭੁੱਲਯਾ ਇਹ ਆਖਨ ਵਿਚ ਕੁਝ॥
ਸ਼ਾਇਦ ਸੁਆਮੀ ਲੈਨਗੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਬੁੱਝ॥
ਨਹੀਂ ਗਯਾਤੇ ਵੇਦ ਦੇ ਇਹ ਸਭ ਲੋਕ ਅਜਾਨ।
ਜਿਸਤੇ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਦਾ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ॥
ਪਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਵੇਦ ਦੇ ਹਨ ਵੇਤੇ ਸਰਬੱਗ।
ਜਿਸਤੇ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਆਖਨ ਖੋਲ੍ਹ ਅੱਲਗ॥

ਭਾਵ – ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਭੁੱਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਸੋ ਵੇਦ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਅਰ ਨਾ ਓਹ ਸਰਬੱਗਯ ਹਨ, ਕਿੰਤੂ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਜੋ ਵੇਦ ਦੇ ਵੇਤਾ ਅਰ ਤੀਖਣ ਬੁਧਿ ਵਾਲੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਹਨ ਚਾਰੇ ਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਤੇ ਹੀ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ, ਅਰ ਸਾਰੇ ਸਭਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਖਯਾਲ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਯਾ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਅਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਇਸਦਾ ਕਯਾ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ॥

ਦੋਹਿਰਾ ਇਤਨਾ ਸਭ ਨੂੰ ਦੱਸਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸਾਧੂ ਫੇਰ।
ਦੱਸੋ ਖਾ ਹੁਣ ਸੰਤ ਜੀ ਕਯਾ ਮੈਂ ਆਖਾਂ ਟੇਰ॥੩੨॥
ਏਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਮੂੜ੍ਹ ਹਨ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਰੰਚ।
ਤੁਮ ਗਯਾਤੇ ਹੋ ਵੇਦ ਦੇ ਸਮਝੋ ਗਤਿ ਪ੍ਰਪੰਚ॥੩੩॥

ਭਾਵ - ਜਦ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਵੇਦ ਵਿੱਦਯਾ ਤੇ ਹੀਣ ਹੋਣੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੇਰੀ ਮੱਧਮਾਂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਹੀ ਦੱਸੋ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਤਾਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗਯਾਤੇ ਹੋ ਅਰ ਨਾਲੇ ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਤਿੱਗਯਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰੇ ਬਾਣੀਆ ਨੂੰ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਭਾਵੇਂ ਸਭ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਆਪ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਹੋ ਕਿ ਜੋ ਮੈਂ ਹੁਣ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ - ਭਾਈ ਤੁਮ ਕਹੋ ਤੋ ਸਹੀ ਜੋ ਤੁਮਾਰਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ ਜਿਸਕੋ ਹਮ ਸਮਝੇਂ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਜੇ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਦ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੁਰਖ ਸਮਝ ਜਾਣਗੇ ਫਿਰ ਆਪ ਵਿਚ ਅਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਯਾ ਭੇਦ ਰਹੇਗਾ? ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਦੇਰੀ ਨਾ ਕਰੋ ਛੇਤੀ ਦਸੋ ਜੋ ਮੈਂ ਕਯਾ ਆਖਣਾ ਹੈ॥

ਉੱਤਰ - ਤੁਮ ਬਤਾਓ ਜੋ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਮਨ ਮੇਂ ਹੈ। ਭਲਾ ਹਮਕੋ ਉਸ ਕੀ ਕਯਾ ਖਬਰ ਹੈ ਜਬ ਤਕ ਤੁਮ ਜ਼ਬਾਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਕਰੋਗੇ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਪ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਸੋ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਭੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਫਿਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਖਯਾ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਗਯਾਨ ਹੈ॥

ਇਸ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਲੀਆਂ ਬਜਾਈਆਂ ਅਰ ਸਭ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਏ, ਪਰੰਤੂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਭਗਤ ਜਨ ਸੇ ਸੋ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਮੁਰਝਾਇ ਗਏ ਅਰ ਸੋਚਣ ਲਗੇ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕੁਥਾਂਇ ਆਇ ਫਸੇ॥

ਉੱਤਰ - ਤੁਮ ਸਮਯ ਵਿਅਰਥ ਨਾ ਖੋਵੋ ਜੋ ਤਮਾਰੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਸੋ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੋ ਹਮ ਕੋਈ ਈਸ਼ਵਰ ਨਹੀਂ ਜੋ ਤੁਮਾਰੇ ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕੇਂ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਖੋ ਰਿਹਾ ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਹੀ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਯ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਯਾ ਤਾਂ ਉੱਤਰ ਦੇਓ ਨਹੀਂ ਆਖੋ ਕਿ ਤਿੰਨ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਅਰ ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਕਿਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉੱਤਰ - ਹਮ ਨਹੀਂ ਬਤਾ ਸਕਤੇ ਕਿ ਤੁਮਾਰੈ ਮਨ ਮੇਂ ਕਿਆ ਹੈ, ਜਬ ਬੋਲੋਂਗੇ ਤਬ ਹਮ ਉੱਤਰ ਦੇਂਗੇ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਪ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਸੇ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮੇਰੀ ਮਧਮਾ ਬਾਨੀ ਦੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਦੇ ਸਮੇਤ ਕੋਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਜੋ ਮੇਰੀ ਇਕ ਜੀਵ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਬੈਖਰੀ ਬਾਤ।
ਤੁਸੀਂ ਨ ਸਮਝੇ ਸਾਧ ਜੀ ਫਿਰ ਈਸ਼ਵਰ ਕਿਹ ਭਾਂਤ॥੩੪॥

ਭਾਵ - ਵੱਡੇ ਅਚਰਜ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮੇਰੀ ਤੁੱਛ ਜੀਵ ਦੀ ਜਿਸ ਦਾ ਅਲਪ ਗਯਾਨ ਅਤੇ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਹੈ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬੈਖਰੀ ਹੋਈ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਤਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਇਹ ਜੀਵ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ "ਆਪਣੇ ਮਨਹੀਨ ਸਵਾਮੀ" ਕਰ ਕੇ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣਾਦਿਕ ਦੇ ਓਹ ਰਹਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਉਸ ਦੀ ਸਥੂਲਤਾ ਖੰਡਨ ਵਿਚ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਹ ਭੀ ਆਖਯਾ ਹੈ ਕਿ "ਯਤੋ ਵਾਚਾ ਨਿਵਰਤੰਤੋ ਅਪ੍ਰਾਪ ਮਨਸਾ ਸਹਾ" ਅਰਥਾਤ ਬਾਣੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਮਨ ਤੇ ਭੀ ਅਗੋਚਰ ਹੈ, ਫਿਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਵੇਦ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਆਖੇ ਸੇ ?

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਦਾ ਕਥਨ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਰ ਜੋ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵੇਦ ਬੈਖਰੀ ਬਾਣੀ ਹਨ ਸੋ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਜਿਹਨਾਂ ਚਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਥੂਲ ਧਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂਹੋਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਣ, ਇਸ ਪਰ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਤਾਲੀਆਂ ਵੱਜੀਆਂ, ਅਰ ਸਭ ਆਨੰਦ ਹੋ ਗਏ।

ਦੋਹਿਰ-ਸੁਣ ਕੇ ਏਸ ਪ੍ਰੰਸਗ ਨੂੰ ਗਈ ਚੌਕੜੀ ਭੁੱਲ।
ਮਨ ਵਿਚ ਸਮਝਿਆ ਸਾਧ ਨੇ ਗਇਆ ਭੇਦ ਸਭ ਖੁੱਲ॥੩੫॥
ਜਿਸ ਪਰ ਨਾਲ ਖਯਾਲ ਦੇ ਲੱਗੇ ਉੱਤਰ ਦੈਨ।
ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੱਲ ਪਿਖ ਇਉਂ ਬੋਲੇ ਮੁਖ ਬੈਨ ॥੩੬॥
ਅਹੋ ਹਮਾਰੇ ਕਥਨ ਕੋ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਏਸ।

ਜੋ ਚਹੁ ਰਿਖੀਆਂ ਕੋ ਕਰਾ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼॥੩੭॥

ਭਾਵ - ਜਦ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੇਖਯਾ ਕਿ ਹੁਣ ਟਾਲਵਾਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਚਲਣਾ ਤਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੱਲ ਦੇਖਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਵੱਖਯਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਧ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਹੈ, ਅਰ ਗਯਾਨ ਅਗਨੀ, ਵਾਯੂ, ਆਦਿਤ ਅਤੇ ਅੰਗਰਾ ਚਾਰ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸਾ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਚਾਰੇ ਰਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਫਿਰ ਚਾਰੇ ਰਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਜਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਤਦ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਮੰਤਰ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਖਯਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਕਰ ਆਏ ਸੋ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ॥

ਦੋਹਿਰਾ-ਇਸ ਆਖਨ ਤੇ ਤੁਰਤ ਮੈਂ ਕਹੀ ਸੰਤ ਨੂੰ ਬਾਤ।
ਹੁਣ ਉੱਤਰ ਕੁਝ ਮਿਲੇਗਾ ਮੈਂ ਜਾਨੀਆਂ ਵੱਖਯਾਤ॥੩੮॥
ਪਰ ਇਸ ਮਹਿ ਇਕ ਸ਼ੰਕ ਹੈ ਉਪਜੀ ਮਨ ਦੇ ਮਾਹਿ।
ਜੋ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਈਸ ਕ੍ਰਿਤ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀ ਨਾਂਹਿ॥੩੯॥

ਭਾਵ - ਇਸ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਰਸਤਾ ਪਕੜ ਲੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਆਸ਼ਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਉੱਤਰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਦੇਣਗੇ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਕਥਨ ਪਰ ਭੀ ਮੇਰੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਹ ਉਤਪਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਗਯਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹੀ ਇਹ ਆਖ ਦਿਤਾ ਕਿ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿੰਤੂ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਹਨ, ਅਰ ਬਾਣੀ ਅਗਨੀ, ਵਾਯੂ ਆਦਿਤ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰਾ ਆਦਿਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਰਿਖੀਆਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਵੇਦ ਪੌਰਖਯ ਅਰਥਾਤ ਮਨੁਖ ਰਚਤ ਤਾਂ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪੁਸਤਕ ਚਾਰੇ ਰਿਖੀਆਂ ਨੇ ਬਣਾਏ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਹੁਣ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਗਯਾਨ ਦਾ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤ।
ਜਿਸ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ॥੪੦॥
ਕਹੋ ਗਯਾਨ ਉਹ ਨਿੱਤ ਹੈ ਯਾ ਹੈ ਸੋਇ ਅਨਿੱਤ।
ਪੁਨ ਈਸ਼ਵਰ ਹੈ ਸਦਾ ਹੀ ਹਤ ਗਯਾਨ ਜਿਹ ਚਿੱਤ॥੪੧॥

ਭਾਵ - ਦੂਸਰਾ ਪੱਖ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ

ਦਾ ਗਯਾਨ ਹੈ ਜੋ ਚਾਰਾਂ ਰਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸਾ ਇਸ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਗਯਾਨ ਜਦ ਚਾਰੇ ਰਿਖੀਆਂ ਪਰ ਹੋਇਆ ਸਾ ਤਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਭੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਨ ਯਾ ਓਹ ਚਾਰੇ ਹੀ ਆਦਮੀ ਸੇ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ॥

ਉੱਤਰ – ਹਾਂ ਔਰ ਆਦਮੀ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ – ਫਿਰ ਇਹ ਕਯਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਪਰ ਹੀ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਉਤਰਿਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਿਆਂ ਪਰ ਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ - ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਗਯਾਨ ਕਾ ਪ੍ਰਤਿ ਬਿੰਬ ਸ਼ੁੱਧ ਅੰਤਹਿ ਕਰਨ ਮੇਂ ਭਾਸਤਾ ਹੈ ਜੈਸਾ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਜਲ ਮੇਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿ ਬਿੰਬ ਭਾਸਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਲਨ ਜਲ ਮੇਂ ਸੂਰਜ ਕਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਨਹੀਂ ਭਾਸਤਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਲਨ ਅੰਤਹਿ ਕਰਨ ਮੇਂ ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੀਏ ਉਨ ਚਾਰੋਂ ਰਿਖੀਓਂ ਕੇ ਰਿਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਥੇ ਜਿਨ ਕੋ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਗਯਾਨ ਕਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਪੜ ਗਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਔਰ ਲੋਕੋਂ ਕੇ ਰਿਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਥੇ ਜਿਸ ਸੇ ਨਾ ਪੜਾ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ – ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੱਸਨ ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗਯਾਨ ਅਲਪੱਗਯ ਹੈ ਯਾ ਸਰਬੱਗਯ? ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਭੀ ਕਥਨ ਕਰਨ ਕਿ ਉਹ ਗਯਾਨ ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨਿੱਤ ਹਨ ਯਾ ਅਨਿੱਤ॥

ਉੱਤਰ – ਈਸ਼ਵਰ ਔਰ ਉਸ ਕਾ ਗਯਾਨ ਨਿੱਤ ਹੈ, ਅਨਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੁਹ ਈਸ਼ਵਰ ਭੀ ਨਿੱਤ ਹੈ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਫਿਰ ਜੋ ਉਸ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਗਯਾਨ ਦਾ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਂਗ ਬੁਧਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਦੀ ਨਯਾਈਂ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁਭਾਵਕ ਧਰਮ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਅੰਤਹਿ ਕਰਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਯੋਂ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤਹਿ ਕਰਣ ਵਿਚ ਕਯੋਂ ਹੋਇਆ? ਫਿਰ ਓਹ ਈਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗਯਾਨ ਇਸ ਵੇਲੇ ਭੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹਾਏ ਤੇ ਇਹ ਵੇਦ ਦੇ ਮੰਤਰ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਜਲ ਹੋਵੇਗਾ ਓਥੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਜ਼ਰੂਰ ਪਏਗਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਹੈ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਭੀ ਅਵੱਸ਼ ਹੋਣਾ ਜੋਗ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਏ ਤੇ ਵੇਦ ਆਇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਯੋਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ?

ਉੱਤਰ – ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਸ਼ੁੱਧ ਜਲ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਲਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ ਇਸੇ ਪਰਕਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ

ਬੁਧਿ ਰੂਪ ਜਲ ਸਤੋ ਗੁਣ ਆਦਿਕ ਸਦ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਵੇ ਉਸ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਗਯਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਮਲਨ ਜਲ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦਾ ਆਭਾਸ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਇਸੇ ਪਰਕਾਰ ਰਜੋ ਤਮੋ ਕਰਕੇ ਮਲਨ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦਾ ਜਿਸ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰਿਦੇ ਉਸ ਸਮਯ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਸੇ ਤਾਂਤੇ ਈਸ਼ਰ ਦੇ ਗਯਾਨ ਦਾ ਆਭਾਸ ਨਾ ਪਿਆ ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸਨ ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਜੋ ਵੇਦ ਹੈ ਸੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਭਲਾ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਪ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤਕ ਕੋਈ ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਂ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਵੇ। ਸਭ ਪੁਰਖ ਭਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧਿ ਹੀ ਚਲੇ ਆਏ ਹਨ।

ਉੱਤਰ - ਅਸੀਂ ਕਦ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮੰਦ ਬੁੱਧਿ ਚਲੇ ਆਏ ਹਨ। ਕਿੰਤੂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਾਤਮਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅਰ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਦੇ ਸਵਛ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਕਦੇ ਭੀ ਮੰਦ ਬੁੱਧਿ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਆਪ ਦੇ ਕਥਨ ਤੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਸਮਯ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਸੇ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਅੱਜ ਕੱਲ ਭੀ ਹਨ ਅਰ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਭੀ ਹੋਣਗੇ। ਤਾਂ ਇਸ ਪਰ ਮੈਂ ਏਹੋ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਅਰ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਭੀ ਹੋਣਗੇ। ਤਾਂ ਇਸ ਪਰ ਮੈਂ ਏਹੋ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਪੁਰਖ ਭੀ ਮਲਨ ਬੁੱਧਿ ਨਹੀਂ ਸੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਉਸ ਬਯਾਪਕ ਨਿੱਤ ਸਰੂਪ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਆਭਾਸ ਵੇਦ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਿਆ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਚਾਰੇ ਰਿਖੀਆ ਵਾਂਗੂ ਸ਼ੁੱਧ ਹਿਰਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹਾਏ ਤੇ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਕਿਉਂ ਨਾ ਆ ਗਏ ਅਰ ਅੱਜ ਕੱਲ ਭੀ ਉਹੋ ਨਿੱਤ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਆਭਾਸ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰਿਦੇ ਰੂਪੀ ਜਲ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਨਿੱਤ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਆਭਾਸ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰਿਦੇ ਰੂਪੀ ਜਲ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹ ਆਪੇ ਮੰਤਰ ਬੋਲਣ ਲਗ ਜਾਣ? ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲਿਨ ਜਲ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਆਭਾਸ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਭੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਅਰ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਤੋਰ ਪਰ ਭਾਸਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਅੱਜ ਕੱਲ ਮਲਣ ਬੁਧਿ ਵਾਲੇ ਭੀ ਹਨ ਉਨਾਂ ਦੇ ਰਿਦਯਾਂ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਗਯਾਨ ਦਾ ਆਭਾਸ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅਸ਼ੁੱਧ ਜੇਹੇ ਹੀ ਮੰਤਰ ਬੋਲਣ ਤੇ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕਣ ਪਰੰਤੂ ਬੋਲਣ ਤੇ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕਣ ਪਰੰਤੂ ਇਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬਿਨਾਂ

ਪੜ੍ਹਾਏ ਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਣ, ਅਰ ਜੋ ਲੋਕ ਨਿਰਮਲ ਬੁੱਧਿ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜੈਸੇ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹਾਏ ਤੇ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਆਪੇ ਆਉਣੇ ਜੋਗ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਹੈ ਓਥੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਗਯਾਨ ਭੇਦ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਜੋ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਇਸ ਤੇ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਈਸ਼ਵਰ ਰਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਇਹ ਚਾਰਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ।

ਤਾਂਤੇ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੇਦਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਰਚੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਚਾਰੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਨਾ ਉਹ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਨਾ ਇਹ ਗੱਲ ਅਨੁਭਵ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵੇਦ ਦੇ ਮੰਤਰ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਪਰ ਹਨ ਸੋ ਈਸ਼ਵਰ ਅਜੇਹੀ ਛੰਦਾ ਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਕਦੇ ਭੀ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤਾਂਤੇ ਇਹ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਚਤਰਾਈ ਹੈ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਮੇਰੇ ਇਤਨੇ ਕਹਿਨ ਤੇ ਗਏ ਸੰਤ ਘਬਰਾਇ।
ਏਧਰ ਓਧਰ ਝਾਕਦੇ ਉੱਤਰ ਬਣੈ ਨਾ ਕਾਇ।।੪੨।।
ਓੜਕ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਹੀ ਤੋਰਿਆ ਸਾ ਪ੍ਰਸੰਗ।
ਜਿਸ ਤੇ ਮੈਂ ਮਨ ਸਮਝਿਆ ਹੋਇ ਗਏ ਹਨ ਤੰਗ।।੪੩।।

ਭਾਵ – ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦਾ ਚਿੱਤ ਇਸ ਸਮਯ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸਾ ਅਰ ਕੋਈ ਅੱਛਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਾ ਜਿਸ ਪਰ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਹੀ ਰਸਤੇ ਪੈ ਗਏ। ਜੋ ਉਲਟ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚੁੱਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲੇ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਰਚਤ ਹੋਣੇ ਪਰ ਤਰਕ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਰ ਆਖਦੇ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਈਸ਼ਵਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਭੀ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਖੋਂਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਥੂਲ ਪਰਪੰਚ ਭੀ ਨਿਰਾਕਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਨਹੀ ਬਣਾ ਸਕੇਗਾ।

ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਜਦ ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਜਗਤ ਉਤਪਤੀ ਪਰ ਭੀ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਲੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਤਨਾ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਆਖਯਾ ਹੈ ਸੋ ਠੀਕ ਠੀਕ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਬਸ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਉੱਤਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਤਨੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਤ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਉਸ ਸਮਯ ਸਿਵਨਰਾਇਣ ਸੀ ਅਰ ਅਜ ਕਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਗ ਸੱਤਯਾਨੰਦ ਅਗਨੀ ਹੋਤਰੀ ਸੱਦਦੇ ਹਨ, ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਕੇਵਲ ਟਾਲ ਵਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਝਗੜ ਪਏ ਅਰ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਯਾ ਖਬਰ ਹੈ ਜੋ ਇਸਨੇ ਕਿਆ ਆਖਯਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਰ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਆਪਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਉਤਰ ਆਪ ਦਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਪਰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਏ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਦੱਸੋ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਕਯਾ ਕਹਿਆ ਹੈ ਅਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਕਿਆ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਝਗੜਾ ਹੋਰ ਹੀ ਛਿੜ ਪਿਆ ਤਦ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਝਗੜੋ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਅਰ ਆਪ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੋ ਆਪ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਸੋ ਮੈਨੂੰ ਆਖੋ, ਜਿਸ ਪਰ ਉਹ ਬੋਲੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਆਖਣਾ ਸਾ ਸੋ ਆਖ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਕੁਝ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਅਰ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਤਨੇ ਝਗੜੇ ਪਰ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਤਾਲੀਆਂ ਵਜ ਪਈਆਂ ਅਰ ਸਭ ਬੋਲ ਉਠੇ ਕਿ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਜਿਸ ਪਰ ਸੰਧਯਾ ਪੈ ਗਈ ਅਰ ਸਭ ਖਲਕਤ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਭੀ ਵਡੇ ਆਨੰਦ ਪੂਰਬਕ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਪਰ ਆਏ।

ਦੋਹਿਰਾ- ਇਹ ਦੂਜਾ ਹੈ ਮੁੱਝਦਾ ਜੋ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਸੰਗ।
ਸੁਣਨੇ ਹਾਰੇ ਲੋਕ ਸੇ ਹੋਏ ਮਨ ਵਿਚ ਦੰਗ॥੪੪॥
ਊਆ ਬਾਈ ਕਰ ਗਏ ਤਦੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਆਪ।
ਸੱਤ ਆਖਦਿਆਂ ਮੁੱਝ ਨੂੰ ਲਗੇ ਨਾ ਕੋਈ ਪਾਪ॥੪੫॥
ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਤਾਂ ਚਲੇ ਉਸ ਕੇਰ:
ਉੱਤਰ ਮੇਰੇ ਕਥਨ ਦਾ ਦੇਵਨ ਹੋਇ ਦਲੇਰ॥੪੬॥
ਜਿਸ ਤੇ ਸੱਚੀ ਹੋਇ ਜਗ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਪ।
ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਪਨੇ ਚੇਲੇ ਜਾਨ ਛੜੱਪ॥੪੭॥
ਪਰ ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਸਭ ਨੂੰ ਇਨ ਮਹਿ ਨਾਹੀਂ ਕੋਇ।
ਮੇਰੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰ ਹੈ ਜੋਇ॥੪੮॥

ਤੀਜੀ ਵੇਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤ੍ਰ

ਦੋਹਿਰਾ- ਹੁਣ ਤੀਜਾ ਭੀ ਸੁਣ ਲਵੋ ਜੋ ਹੋਇਆ ਵਿਰਤਾਂਤ।
ਮੁਕਤ ਪੱਖ ਪਰ ਪੁੱਛਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਇ ਇਕਾਂਤ।।੧।।

ਤੀਸਰੀ ਵੇਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਰਾਇ ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਾਲਾਬ ਉਪਰ ਉੱਤਰੇ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਖਬਰ ਹੋਈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹੀ ਮਹਾਤਮਾ ਫੇਰ ਆਏ ਹਨ ਮੈਂ ਓਥੇ ਹੀ ਪੁੱਜਾ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸਾਂ।

ਜਦ ਮੈਂ ਪਉੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿਆ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਗਲੀਚੇ ਪਰ ਤਕੀਆ ਲਗਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਬਾਬੂ ਬੰਗਾਲੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਅਰ ਦੋ ਤਿੰਨ ਰੇਲ ਦੇ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਬੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੁਛ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਓਹ ਸਭ ਸਤ ਬਚਨ ਹੀ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਕੁਝ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ।

ਮੇਰਾ ਅੱਗੇ ਦਾ ਹੀ ਡਰ ਲੱਥਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਜਾ ਬੈਠਾ ਅਰ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਆਪ ਅੱਛੇ ਹੈਂ ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਆਪ ਭੀ ਆਨੰਦ ਹੈਂ"।

ਦਸ,ਕੁ ਮਿੰਟ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਕਾਰਨ ਵਾਦ ਅਰ ਵੇਦ ਵਿਖਯ ਪਰ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਪੁੱਛਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਕਿਆ ਖਿਆਲ ਹੈ?

ਦੋਹਿਰਾ- ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੋਲੇ ਮਨ ਘਬਰਾਇ।
ਜਾਤਾ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਓਹੋ ਵੱਡੀ ਬਲਾਇ।।੨।।
"ਪੁੱਛ ਲਵੋ ਓਹ ਭੀ ਤੁਸੀਂ ਪਰ ਮੈਂ ਝਗੜੂੰ ਨਾਹਿ।
ਆਪਣੇ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਕਰੂੰ"ਪ੍ਰਗਟ ਸਭ ਕੇ ਮਾਂਹਿ"।।੩।।
ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕਹੀ ਕਿਆ ਝਗੜੇ ਕੀ ਬਾਤ।
ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸਦਾ ਤੇ ਬਿਨ ਬਾਤਨ ਪਰ ਆਤ ।।੪।।

ਭਾਵ - ਜਦ ਮੈਂ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪਰ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹਿਆ ਤਦ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗ ਦੀ ਡਰੀ ਟਟਿਆਨੇ ਤੇ ਡਰਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾਕਟਰ ਰਹੀਮ ਖਾਂ ਦੀ ਕੋਠੀ ਤੇ ਡਰੇ ਹੋਏ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਖਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ ਪਰ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਦੱਸਾਂਗਾ ਕਿ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਵਿਖਯ ਵਿਚ ਕਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਮੈਂ ਇਤਨਾਂ ਹੀ ਦਿਤਾ ਕਿ ਝਗੜੇ ਦੀ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਸੰਗਾਂ ਪਰ ਸਦਾ ਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ ਹਨ । ਸੋ ਮੈਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਪਰੰਤੂ ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਿਚ

ਜਿਥੇ ਆਪਣੀ ਬੁਧਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾ ਪਾਵਾਂਗਾ ਉਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਛਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਇਤਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਤ ਨੂੰ ਮੰਨ ਗਏ ਮੁਰਝਾਇ।
ਆਖਨ ਜੋ ਕੁਝ ਮੁੱਝ ਨੂੰ ਆਵੇ ਦਊਂ ਸੁਣਾਇ॥੫॥
ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ 'ਤੁਮਰੇ ਮਤ ਮਹਿ ਮੋਖ।
ਕਹੋ ਕਿਣ ਵਿਧ ਹੈ ਲਿਖੀ ਜੋ ਸਮਝੋ ਨਿਰਦੋਖ'।

ਭਾਵ - ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤਦ ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਕਿਆ ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਲੱਖਣ ਕਿਆ ਹੈ ?

ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤ੍ਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਛੁੱਟ ਜਾਣਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮੇਰਾ ਤਾਤ ਪਰਜ ਪੁਛਣ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਛੁੱਟਣਾ ਕਿਆ ਵਸਤੂ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਨ੍ਹਾ ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਛੁੱਟਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਛੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਜੀਵਾਤਮਾ ਹੈ ਅਰ ਛੁੱਟਣਾ ਦੇਹ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਜੀਵ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੀਵ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਆ ਸਰੀਰ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਹੈ? ਕਿੰਤੂ ਜੇ ਇਹੋ ਆਪ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਾਲੇ ਭੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾ ਲਈ ਫਿਰ ਆਪ ਅਤੇ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਿਚ ਕਿਆ ਭੇਦ ਹੈ?

ਇਸ ਕਥਨ ਪਰ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਅਰ ਚਾਰ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਮਗਰੋਂ ਬੋਲੇ ਕਿ ਜੀਵ ਉਸ ਸੂਖਮ ਤੇ ਚੇਤਨ ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੇਹੀ ਦੀ ਅਭਮਾਨੀ ਹੈ, ਅਰ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਾਲੇ ਨਾਸਤਕ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵੇਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਜਦ ਜੀਵ ਇਸ ਦੇਹ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਇਸ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਤੇ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਕਿਆ ਰੂਪ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਰ ਕਿਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ?

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਚਾਰ ਵਾਕ ਨਾਸਤਕ ਹੋ ਕੇ ਮਰਨ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਸੋਈ ਆਪ ਵੇਦ ਦੇ ਮੰਨਣੇ ਵਾਲੇ ਆਸਤਕ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਫਿਰ ਆਪ ਅਰ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਆ ਭੇਦ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਕਤੀ ਪੱਖ ਤਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਕੱਠਾ ਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੀਵ ਦਾ ਸਰੂਪ ਓਹੋ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦੇਹ ਵਿਚ ਸਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਓਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਚਾਰ ਵਾਕ ਜੀਵ ਦਾ ਨਾਸ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਇਹੋ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੇਦ ਹੈ।

ਇਸ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਓਹੋ ਜੀਵ ਦੇਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਭੀ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗਯਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਅਰ ਇਹ ਜਾਨ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੈਂ ਫਲਾਨਾ ਜੀਵ ਹਾਂ?

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਾਰ ਵਾਕ ਭੀ ਜੀਵ ਦਾ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਕਿੰਤੂ ਉਹ ਜੀਵ ਦਾ ਪਰਾਦੁਰਭਾਵ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਰ ਓਹ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਉਤਪੱਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੂਨਾ ਕੱਥਾ ਪਾਨ ਮਿਲਾਉਣੇ ਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਉਤਪੱਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਤੇ ਇਹ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹੋ ਜੀਵ ਦਾ ਪਰਾਦੁਰ ਭਾਵ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਲਯ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਨਾਸ ਇਕ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਜੋ ਵਸਤੂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਹੀ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਚਾਰ ਵਾਕ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਖਯਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਤਾਂ ਇਤਨਾਂ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਜੀਵ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ ਗਯਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਗਯਾਨ ਚੇਤਨ ਜੀਵਾਤਮਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜੜ੍ਹ ਦੇਹ ਦੇ ਤਯਾਗ ਮਗਰੋਂ ਓਹੋ ਚੇਤਨ ਗਯਾਨ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇਹ ਉੱਤਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਤਾਤਪਰਜ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦਾ ਨਾਸ ਮੰਨਣ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅਭਾਵ ਅੰਗੀਕਰ ਹੈ, ਸੋ ਅਭਾਵ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਗਾ ਭਾਵ, ਪ੍ਰਧ੍ਵੰਸਾ ਭਾਵ, ਅੰਨਯੋ ਅੰਣਯਾ ਭਾਵ ਅਤੇ ਅਤਯੰਤ ਭਾਵ ਸੋ ਚਾਰ ਵਾਕ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਜੀਵ ਦਾ ਅਭਾਵ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਸੋ ਅਭਾਵ ਭੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਇਹ ਆਖਯਾ:-

ਦੋਹਿਰਾ-ਚੇਤਨ ਹੇਤੂ ਗਯਾਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਰਬ ਦਾ ਸੱਤ।
ਸੁਖਪਤ ਮਹਿ ਨਹਿ ਜਾਣਦਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਗੱਤ॥੭॥

ਭਾਵ - ਬੇਸ਼ਕ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਗਯਾਨ ਸਰੂਪ ਆਖ ਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ "ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ" ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਭੀ

ਇਸ ਨੂੰ ਗਯਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਸ ਪਰ ਹੇਤੂ ਕੇਵਲ "ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ" ਹੋਣ ਦਾ ਹੀ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇਹ ਦੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਭੀ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਹੈ ਗਯਾਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਅੰਤਰ ਕਰਣ ਅਤੇ ਗਯਾਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਗਯਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਘੋਰ ਨੀਂਦ ਅਤੇ ਮੂਰਛਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਅਜੇ ਦੇਹ ਨੂੰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਦਾ ਤਾਂ ਭੀ ਆਪਣੇ ਗਯਾਨ ਨੂੰ ਛਡ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਜਦ ਇਸਨੇ ਮਰ ਕੇ ਇਸ ਦੇਹੀ ਨਾਲੋਂ ਸਾਰਾ ਹੀ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲੀਤਾ ਅਰ ਇਹ ਦੇਹ ਭੀ ਸਾੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਕਦ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਏ ? ਦੁਰਜਨ ਤੋਖ ਨਯਾਇ ਕਰਕੇ ਜੇ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਮੰਨ ਭੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਫੇਰ ਉਹ ਗਯਾਨ ਵਾਲੀ ਆਤਮਾ ਕਿਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ?

ਫਿਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਇਹ ਭੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਆਪ ਨੇ ਅਭਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਗਿਣ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿਤੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਇਹ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੀਵ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਅਭਾਵ ਚਾਰ ਵਾਕ ਪਰ ਲਗਾਓਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਾਗਾ ਭਾਵ ਤਾਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਅਨਾਦੀ ਸਿੱਧ ਕਰੇਗਾ ਜੈਸਾ ਕਿ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੇ ਪਰਾਦੂਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿੰਤੂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਉਤਪਤ ਨਹੀਂ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਅਨਾਦੀ ਚਲਯਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਅਨਾਦੀ ਆਪ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ।

ਫਿਰ ਜੋ ਪ੍ਰਧੁੰਸਾ ਭਾਵ ਮੰਨੋਗੇ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਘੜਾ ਉਤਪੱਤ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਦੀ ਨਯਾਈਂ ਸਾਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਪ੍ਰੰਤ ਇਹ ਭੀ ਕਾਰਣ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਦਾ ਲੈ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬਦਲਨ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਤੇ ਭੀ ਜੀਵ ਦਾ ਜੋ ਅਸਲੀ ਮਾਦਾ ਹੈ ਉਹ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਿਚ ਆਪਦੇ ਕਥਾਨੁਸਾਰ ਨਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਮੱਨਯਾ ਜਾਂਦਾ।

ਅੰਨਯੋ ਅੰਨਯਾ ਭਾਵ ਤਾਂ ਘੜੇ ਅਰ ਕੱਪੜੇ ਵਾਂਗ ਆਪ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਿਚ ਮੰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੜੇ ਵਿਚ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਅਰ ਕੱਪੜੇ ਵਿਚ ਘੜੇ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦਾ ਅਤੇ ਜੀਵ ਵਿਚ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਮੰਨਣੇ ਤੇ ਦੋ ਭਿੰਨ ਪਦਾਰਥ ਸਮਝੇ ਜਾਣਗੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਇਹ ਕਥਨ ਅਨੱਗਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਪਦਾਰਥ ਹੈ।

ਇਸ ਤੇ ਅਗੇ ਅਤਯੰਤਾ ਭਾਵ ਜੋ ਸਹੇ ਦੇ ਸਿੰਗਾਂ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਹੀ ਅਸੱਤ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਿਚ ਆਪ ਮੰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਚਾਰ ਵਾਕ ਜੀਵ ਤੇ ਐਸਾ ਇਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਪਦਾ ਅਭਾਵਾਂ ਦੇ ਆਖਨ ਪਰ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਸਭ ਐਵੇਂ ਗਿਆ।

ਪਰੰਤੂ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਤਾਈਂ ਯਾਦ ਰਹੇ ਜੋ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਾਰ ਵਾਕ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਕਰਨ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਮੰਨਨੇ ਅਰ ਨਾ ਮੰਨਨੇ ਪਰ ਨਹੀਂ ਸਾ ਕਿੰਤੂ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਸ ਪੱਖ ਵਿਚ ਸਾ ਕਿ ਮਰੇ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਤਾਂ ਚਾਰ ਵਾਕ ਭੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਆਪ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਤ ਤੋਂ ਕਯਾ ਭੇਦ ਹੈ? ਉੱਤਰ ਇਸ ਦਾ ਦੇਣਾ ਜੋਗ ਸਾ ਹੋਰ ਅਭਾਵਾਂ ਦੀ ਐਥੇ ਕੋਈ ਇਤਨੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਵੇ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਸੁਣਦੇ ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਹੋਏ ਸਾਧ ਹਰਾਨ।
ਆਖਨ ਇਹ ਕੀ ਮਾਰਿਆ ਇਸ ਨੇ ਚੁੱਕ ਤੁਫਾਨ॥੮॥
ਮਨ ਵਿਚ ਅੱਛਾ ਸੋਚਕੇ ਫਿਰ ਬੋਲੇ ਹਠ ਨਾਲ
ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਭੀ ਸੁਣੋ ਅਬ ਤੁਮ ਨਾਲ ਖਯਾਲ॥ ੯॥

ਭਾਵ - ਇਸ ਪਰ ਕੁਛਕ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਅਰ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ ਬੋਲੇ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਮੁਕਤ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਗਯਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੋਗੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਯਾਨ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ।

ਦੂਸਰਾ ਉਹ ਇੱਛਾ ਧਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਚਾਹੇ ਓਥੇ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਉਸ ਦੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਵਾਕ ਮਤ ਵਿਚ ਮੁਕਤ ਜੀਵ ਦਾ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਡੇ ਮਤ ਵਿਕ ਮੁਕਤ ਜੀਵ ਮੁੜ ਕੇ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਸਦਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਭੋਗਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੋਹਿਰਾ-ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਅਤਿ ਮਨਿਹ ਹਰਾਨ।
ਇਹਕੀ ਸੁਆਮੀ ਆਖਯਾ ਅਪਨਾ ਭਾਰਾ ਗਯਾਨ॥੧੦॥
ਏਹੋ ਜੇਹੀ ਬਾਤ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਅਜਾਨ।
ਅਜ ਤੀਕ ਨਾ ਵੇਦ ਵਿਚ ਨਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪੋਰਾਨ॥੧੧॥

ਮੈਂ ਇਸ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਵੱਡਾ ਹੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਅਰ ਸੋਚਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਘਰ ਦਾ ਗੰਢ ਤੁੱਪ ਕਿਥੋਂ ਜੋੜ ਲੀਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵ ਦਾ ਭਟਕਨਾ ਅਰ ਮੁਕਤ ਹੋਕੇ ਫੇਰ ਓਸੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੇ ਘਰ

ਦੇਹ ਵਿਚ ਆਉਂਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪੁਰਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰਯ ਜੈਸੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਨੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਯਾ ਅਰ ਅਜੇਹਾ ਯੁਕਤੀ ਉਕਤੀ ਵਿਰੁਧ ਮਤ ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਭੀ ਆਚਰਯ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ, ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਯਾ ਕੁੱਛੜ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲੇਲਾ ਮਾਰਿਆ ਜਿਸਦਾ ਕੋਈ ਸੁਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ॥

ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਭੀ ਮੈਂ ਇਹ ਆਖਯਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਆਪ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਦ ਮੰਨਨ ਵਾਲੇ ਰਿਖੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਅਰ ਯੁਕਤੀ ਹੀਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਫਿਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਆਪ ਉੱਤਰ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਦੇਵੋ॥

ਪਹਿਲੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੁਖ ਕਯਾ ਵਸਤੂ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੈਦੀ ਜੇਹਲਖਾਨਯੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਨਿਰਬੰਧਤਾ ਦਾ ਸੁਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ ?

ਦੂਸਰੇ ਕਯਾ ਇਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀ ਘਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਗ ਆਦਿਕ ਦੇ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਭੋਗਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਆਤਮਾ ਦੇਹ ਦੇ ਜੇਹਲਖਾਨਯੋ ਛੁਟ ਕੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਰਹਨ ਦਾ ਸੁਖ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ? ਯਾ ਆਪਣੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤਯਾਗ ਕੇ ਕਿਸੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਰ ਓਹ ਆਨੰਦ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਕਿੰਤੂ ਸਾਡੇ ਖਯਾਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅਨੰਦ ਦੇ ਭੋਗਨ ਲਈ ਇਸ ਆਤਮਾ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਜੈਸਾ ਅੱਛਾ ਸਾਧਨ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮਿਲਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕਠਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਅੱਖੀਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਗਯਾਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰਯਾਂ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਛ ਸੁਖ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀਨ ਹੋ ਗਯਾ ਤਦ ਤਾਂ ਸੁੰਨ ਮੁੰਨ ਹੋਕੇ ਖਰਾਬ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਅਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਂਦ ਅਤੇ ਮੂਰਛਾ ਵਿਚ ਬੇਖਬਰ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਤ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਬੇਖਬਰ ਹੋਕੇ ਪਿਆ ਰਹੇਗਾ।

ਇਸ ਤੇ ਅਗੇ ਜੋ ਆਪ ਆਖਦੇ ਹੋ ਕੇ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਭੀ ਯੁਕਤੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਉਸ ਆਤਮਾ ਪਾਸ ਇੱਛਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਇੰਦਰੇ ਅਤੇ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਇੱਛਾ ਕਿਥੋਂ ਹੋਣੀ ਹੈ॥

ਪਰ ਜੇ ਮੰਨ ਭੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਕ ਥਾਂਇ, ਮਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਪਿਆ ਫਿਰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਥਹੁ ਨਾ ਟਿਕਾਨਾ ਫਿਰ ਅਜੇਹੀ ਮੁਕਤੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਟਕੇ ਲੈਣੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾ ਬਿਆਧੀ ਸਹੇੜਨੀ ਹੈ॥

ਦੂਸਰਾ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਚਾਰਵਾਕ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਮਤ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਫੇਰ ਜਨਮ ਪਾਉਨਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਅਰ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸੁਖ ਦਾ ਅੰਤ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਇਹ ਭੀ ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਕ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਪਸ਼ੂ ਦਾ ਰੱਸਾ ਗਲੋਂ ਲਾਹਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦੇਈਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਸੁਤੰਤਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਜਦ ਉਸ ਅਵਾਰਾ ਗਰਦੀ ਦੇ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਭੋਗਦਾ ਭੋਗਦਾ ਥੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਫਿਰ ਮੁੜਕੇ ਓਸੇ ਖੁਰਲੀ ਪਰ ਆ ਕੇ ਓਸ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਬੰਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਜੀਵ ਭੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੱਸਿਓਂ ਛੁੱਟਕੇ ਪਿਆ ਭਰਮਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਅਰ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੁੱਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਉਹ ਸੁਖ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਮੁੜਕੇ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਰੱਸਾ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ॥

ਉਸ ਪਸ਼ੂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਮੁਕਤ ਜੀਵ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਾ ਉਸੇ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਮੁੜਕੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰ ਇਹ ਮੁਕਤ ਆਤਮਾ ਅਜੇਹਾ ਪਸ਼ੂ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਰੱਸੇ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਕਦੇ ਘੋੜਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਦੇ ਗਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਕਦੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੁਖ ਭੋਗ ਕੇ ਕਬੂਤਰ ਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਟਾਉਂਦਾ ਪਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ॥

ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਆਖਕੇ ਫਿਰ ਤਾਲਾਬ ਦੇ ਉਤੇ ਇੱਲਾਂ ਉਡਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੇਖੋ ਖਾਂ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਪਹਿਚਾਨ ਸਕਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਜੋ ਕਿਤੇ ਇਹ ਇੱਲਾਂ ਓਹੋ ਮੁਕਤ ਪੁਰਖ ਤਾ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਚਾਹੁਣ ਓਥੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਰ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਸਰੀਰ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਦ ਪਾਠੀ ਜਾਣਕੇ, ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ॥

ਦੋਹਿਰਾ-ਇਤਨੇ ਆਖਨ ਪਰ ਭਏ ਗੁੱਸੇ ਸੁਆਮੀ ਸਾਧ।
ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਿਹਾ ਵਧਨੇ ਵਿਚ ਵਿਖਾਧ॥੧੦॥
ਕਹਨ ਲਗੇ ਤੁਮ ਕਰਤ ਹੋ ਲੰਬੇ ਝਗੜੇ ਨਿਤ।
ਸੁਣ ਕਰ ਹਮਰਾ ਦੁਖਤ ਹੈ ਬਚਨ ਤੁਮਾਰੇ ਚਿੱਤ॥੧੧॥

ਭਾਵ - ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਦਿਤਾ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਆਖਯਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਲੰਬੇ ਝਗੜੇ ਛੇੜ ਦੇਂਦੇ ਹੋ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਕਥਨ ਤੇ ਅਸਚਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬੇ ਹੀ ਯੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਹੋਰ

"ਮਾੜਾ ਮਾੜਾ ਲੜੇ ਚੀਖ ਚੰਗੜਾ ਪੜੇ" ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਘਬਰਾਉਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ॥

ਇਸ ਪਰ ਆਖਨ ਲਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਬਣ ਗਏ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਫੌਜ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰ ਮੈਂ ਆਖਯਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਫੌਜ ਮਨ ਬੁਧਿ ਚਿੱਤ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ ਅਰ ਉਕਤੀ ਯੁਕਤੀ ਦੇ ਗੋਲੇ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪ ਜੈਸੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਕਪੋਲ ਕਲਪਤ ਮਤਾਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਉਡਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਯਾ ਆਪ ਦੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੇਰੀ ਫੌਜ ਕਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ਇਤਨੇ ਪਰ ਆਖਣ ਲਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੀ ਸਹੀ ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਏਹੋ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਦਸ ਚੁਕੇ ਹਾਂ, ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਉਠ ਖੜਾ ਹੋਯਾ ਅਰ ਉਹ ਬੰਗਾਲੀ ਬਾਬੂ ਭੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰ ਆਇਆ ਅਰ ਆਖਨ ਲਗਾ ਕਿ "ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਕਯੋਂ ਨਾ ਦੀਆ" ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਬੂ ਜੀ ਜੋ ਹੋਯਾ ਆਪ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਹੀ ਹੋਇਆ॥

ਇਹ ਮੇਰਾ ਅਖੀਰ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ ਜਿਸ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਤੀ ਵਾਲਾ ਖਯਾਲ ਭੀ ਅਯੁਕਤ ਦੇਖਯਾ ॥

ਪੰਡਤ ਦਯਾ ਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਿਯਾ ਪਰ ਮੇਰੀ ਸੰਮਤੀ

ਦੋਹਿਰਾ– ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੱਸਾਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜੋ ਵਿਦਿਯਾ ਦਾ ਹਾਲ।
ਉਸ ਸਾਧੂ ਵਿਚ ਦੇਖਯਾ ਅਪਨੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ॥੧॥
ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਵਿਗਯ ਜਨ ਸਮਝਨਗੇ ਮਨ ਸੱਤ।
ਭਾਵੇਂ ਮੰਨਨ ਨਾਹਿ ਉਹ ਜਿਨ ਘੱਟ ਨਹੀ ਮੱਤ॥੨॥

ਭਾਵ - ਸੁਆਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸਵਤੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕੰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖਯਾਨ ਸੁਣੇ ਸਨ ਜਿਸ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜੋ ਅੱਜ ਤਕ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਯਾ ਪਰ ਖਿਆਲ ਚੱਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਸਭਨਾ ਸੱਜਨਾਂ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਭੀ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।

ਪਹਿਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮਾਤਮਾਂ ਧਰਮ ਧੁਜਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਗਿਣ ਸਕਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਈਸ਼ਵਰ ਕੋਟੀ ਵਿਚ ਗਿਣਦੇ ਹਨ ਯਾ ਕੇ ਖਾਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਸ਼ਾਨ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਸੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਉਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਭੀ ਸ਼ਾਮਲ

ਕਰਦਾ ਲੱਜਤ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿੱਦਯਾ ਦੀ ਭੰਡਾਰ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਵਡੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਤਾ ਛੇ ਰਿਖੀ ਗੋਤਮ, ਕਪਾਲ, ਜੈਮਨਿ, ਪਤੰਜਿਲ, ਕਣਾਦਿ ਅਤੇ ਬਿਆਸ ਮੁਨਿ ਜੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੀਤੀ ਕਰਤਾ ਮਨੂੰ ਜੀ, ਬਸਿਸ਼ਟ ਜੀ ਅਤੇ ਯਾਗਵਲਕ ਆਦਿਕ ਜੋ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਰਤਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਲੱਜਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਰ ਬਿਆਸ ਜੀ ਨੇ ਜਿਤਨਾ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪੰਡਤ ਨੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਵੇਦ ਦਾ ਚਾਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਨਾ, ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਂਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾ, ਫਿਰ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਅਤੇ ੧੮ ਪੁਰਾਣ ਅਰ ੧੬ ਉਪ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਾ ਬਨਾਉਣਾ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਅਦਤੀਯ ਪੰਡਤ ਸਾ, 'ਸਮਾਜ' ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਗੁਰੂ, ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬਰਾਬਰ ਆਖਨਾ ਭੀ ਇਕ ਉਪਹਾਸ ਜੋਗ ਬਾਤ ਹੈ॥

ਫਿਰ ਸ਼ੰਕਰ ਜੀ ਜੈਸੇ ਪੂਰਣ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਭੀ ਜੇ ਕਦੇ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਭੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏਗਾ ਜਿਸ ਤੇ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਸੰਕਰਾਚਾਰਯ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜੁਦਾ ਰਖਨਾ ਹੀ ਅੱਛਾ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ॥

ਇਸ ਤੇ ਉਤਰਕੇ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਯਾ ਥੋਂ ਕੁਛ ਦਿਨ ਪਹਿਲੇ ਅਰ ਯਾ ਕੁਛ ਕਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭੀ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਭੀ ਸਾਧੂ ਜੀ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰਨਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਡਤ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਕਨਖੜ ਵਿਚ ਸੁਆਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਚੁਪ ਤੋ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਛ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਡਿਤ ਨਿਸਚਲ ਦਾਸ ਰਚਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕੇ ਇਹ ਬਾਤ ਕਈ ਪੋਖ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋਵੇ ਸੋ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਾਧੂ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸਤਯਾਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਵਲ ਪੰਡਤ ਨਿਸਚਲ ਦਾਸ ਜੀ ਰਚਤ ਵਿਚਾਰ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ॥

ਦੋਹਿਰਾ– ਫਿਰ ਇਹ ਅਪਨੀ ਬਾਤ ਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਨ ਸੀ ਪਰਪੱਕ।
ਝੱਟ ਬਦਲਦੇ ਤੁਰਤੁ ਹੀ ਜਿੱਥੇ ਪੈਂਦਾ ਸ਼ੱਕ॥੩॥

ਭਾਵ – ਇਸ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪੰਡਤ ਦਯਾਨੰਦ ਜੀ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਅਦਭੁਤ

ਬਾਤ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਵੈਦਕ ਮਤ ਕਯਾ ਹੈ, ਅਰ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਨਿਸਚਾ ਕਯਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਓਹ ਆਪਣੇ ਪੁਸਤਕ ਸੱਤਯਾਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਰ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਓਹ ਅੱਜ ਤਕ ਜ਼ਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਸਤਯਾਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਭੀ ਅਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਪਹਿਲਯਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕਰ ਦੇਂਦੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਤਕ ਆਪਣਾ ਮਤ ਕੋਈ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਕ ਵੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਵਿੱਖਯਾਨ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਭਰਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਏ, ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਡੇਰੇ ਆਏ ਤਦ ਲਾਲਾ ਸਾਈਂਦਾਸ ਜੀ ਪਰਲੋਕ ਵਾਸੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਭੌਂਦੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਲੋਕ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਜਾਨਣਗੇ, ਇਸ ਪਰ ਬੋਲੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਦੱਸਣਾ ਸਾ ਜਿਸ ਤੇ ਹੁਣ ਕੱਲ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰੇਂਗੇ॥

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਆਪ ਨੇ ਵਿਖਯਾਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਅਸੀਂ ਕੱਲ ਦੇ ਵਿਖਯਾਨ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਧਰਤੀ ਖੜੀ ਅਰ ਸੂਰਜ ਭੌਂਦਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ਸੋ ਵਾਦੀ ਦਾ ਕਥਨ ਸਾ ਜਿਸ ਤੇ ਓਹ ਵੇਦਾਂ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਤਰਾਂ ਤੇ ਸੂਰਜ ਫਿਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਕਿੰਤੂ ਧਰਤੀ ਭੌਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਪੱਕ ਨਹੀਂ ਸਾ॥

ਇਸ ਤੇ ਬਿਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਪਨਿਖਧਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੰਮ੍ਰਤੀਆਂ ਤੇ ਹੀ ਗਯਾਤ ਸਨ ਕਿੰਤੂ ਉਹ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਚੰਗਾ ਕਰਦੇ ਸੇ ਅਰ ਅਸ਼ਟ ਧਯਾਈ ਅਤੇ ਦਸ ਸਿੰਮ੍ਰਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀਆਂ ਜਾਣਦੇ ਸੇ ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਹੈ ਸੋ ਉਹ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ॥

ਦੋਹਿਰਾ– ਜੇ ਕੋ ਪੁੱਛੇ ਮੁੱਝ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਆਪੋ ਧਾਪ।
ਆਇ ਪਈ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿਸਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ॥੪॥

ਭਾਵ – ਜੇ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਦਯਾ ਬੁੱਧਿ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ੋਰ ਕਯੋਂ ਪੈ ਗਯਾ, ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਤਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪੰਡਤ ਵੇਦ ਅਤੇ ਬਯਾਕ੍ਰਣ ਘੱਟ ਜਾਣਦੇ ਸੇ ਜਿਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੇਵਲ ਸਬੂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੱਖਨ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ॥

ਦੋਹਿਰਾ- ਇਹ ਮੇਰੀ ਹੈ ਸੰਮਤੀ ਉਸ ਦੀ ਵਿੱਦਯਾ ਹੇਤ।
ਜੇ ਅਤਬਾਰ ਨ ਆਵੰਦਾ ਖੋਜ ਲਵੋ ਸਭ ਭੇਤ॥੫॥
ਮਨ ਦੇ ਵਿੱਦਯਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਵੇਦ ਔਰ ਸਭ ਭਾਸ।
ਤਦ ਆਪੇ ਲਖ ਲੇਹੁਗੇ ਜੋ ਹੈ ਸੱਤ ਬਲਾਸ॥੬॥
ਨਾਲ ਦਯਾਨੰਦ ਸਾਧ ਦੇ ਇਹ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸੰਗ।
ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਜਾਨ ਜਨ ਮਨ ਮਹਿ ਹੋਵਨ ਦੰਗ॥੭॥
ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਕਰੇ ਘਮੰਡ।
ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਦ ਹੀ ਤਯਾਰ ਹਾਂ ਖੋਲਨ ਹੇਤ ਪਖੰਡ॥੮॥
॥ਇਤੀ॥

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ
ਪ੍ਰੋ: ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ

ਕੌਮਾਂ ਕਿਉਂਕਰ ਬਣਦੀਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

੧. ਇਸ ਧਰਤੀ ਪਰ ਕਈ ਖਾਨਦਾਨ ਅਜਿਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਕੋਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਤਵਾਰੀਖ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਆਉਣਾ ਯਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਨਾ ਤਾ ਕਿਧਰੇ ਗਿਹਿਆ, ਫਿਰ ਜਦ ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥੀ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਦੇ ਚਰਾਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਤਦ ਉਹ ਖਾਨਦਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਫੈਲ ਦੁਨੀਯਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਤੇ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹੋਏ। ਖਿਆਲ ਕਰਨੇ ਦੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੀ ਜਾਨਦਾ ਬੁਝਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸੋ ਜਦ-ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਦਕੀ, ਪੁਰਸ਼ਾਰਥੀ, ਉਦਮੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਵੱਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਕੋਈ ਤੱਕਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਭ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਫਿਰ ਜਦ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਦਕੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਾਲੇ ਆਪਣਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਯਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਚੋੜੂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਨਿਆਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਵੱਲ ਖਯਾਲ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਗਿਹਿਆ ਉਸ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਨੂੰ ਭੀ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੱਤਯਾਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਦੇ ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥੀ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਪਰ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੀ ਜਾਣਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਭੀ ਸਿਦਕੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕੋਸ਼ਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਬਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁਨੀਯਾਂ, ਪਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਨੇਕ ਨਾਮ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਖੁਦਗਰਜ਼, ਇੱਜਤਾਂ ਲੈਨੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ, ਬੁਰੇ ਭਾਵ ਅਤੇ ਖੁਰੇ ਆਚਰਨ ਰਖਣੇ ਵਾਲੇ ਆਗੂ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਦ ਇਹ ਸਮਝ ਲਵੋ ਕਿ ਉਹ ਕੌਮਾਂ ਦੁਨੀਯਾ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਚਿਰ ਦੀਆਂ ਪਰਾਹੁਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆ ਹਨ।

ਹੁਣ ਜਦ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਯਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ-੨ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਬਨਣੇ ਅਤੇ ਇਸਥਰ ਰਹਿਣੇ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਪਰ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਤਮ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਾਤ ਮਾਲੂਮ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਮਸੀਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਈਸਾਈ ਮਜ਼ਬ ਅਤੇ ਨਾਂ ਕੋਈ ਇਸਾਈ ਕੌਮ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਜਾਨਦਾ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧੇ ਸਾਧੇ ਨਿਸਚੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨਿਸਚੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਦੁਖ ਅਤੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਨੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦਿਆਂ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਬਲ ਅਤੇ ਪਰਕਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਬੇਇਲਮ ਮਛੀਆਂ ਫੜਨੇ ਵਾਲੇ ਮਸੀਹ ਦਿਆਂ ਓਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨੇ ਵਲ ਲੱਗ ਗਏ। ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪਿੱਛੋਂ ਈਸਾਈ ਮਜ਼ਬ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਸਿਦਕੀ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮਜ਼ਬ ਦਿਨ ਦੂਣੀ ਰਾਤ ਚੌਗਣੀ ਉਨਤੀ ਕਰਦਾ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਕੁਸਤਖੂਨ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਫਿਰਕੇ ਬਨ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਮਸੀਹ ਦੇ ਪੈਰਵਾਂ ਦੇ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਤੁਫੈਲ ਇਹ ਮਜ਼ਬ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਫੈਲਿਆ ਹੈ ਕੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਮਜ਼ਬ ਪਰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਸਾਈ ਕੌਮਾਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਐਸ਼ ਅਸ਼ਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਨ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਅਜਿਹੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਏਸ ਵੇਲੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹਰਥੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਮਿਲਣਗੇ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਐਮ. ਏ. ਬੀ.ਏ. ਐਲ. ਐਲ. ਬੀ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਓਹਦੇਦਾਰ, ਅਪਨਿਆਂ ਓਹਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਯਾ ਪਿਨਸ਼ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਬ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੂਰ-੨ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਦੁਖ ਅਤੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰ ਕੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਉਨਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸੋਚਣੇ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਢਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਭਾਈ ਖੁਦ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਰਚ-ਆਫ-ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤਨੇ ੨ ਵਿਦਵਾਨ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ੨ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲੈ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਓਥੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਥੇ ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਮਨ ਚੈਨ ਅਤੇ ਜਾਨ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਬ ਦੀਆਂ

ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾ ਦਿਆਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਕਿ ਬਿਲਕੁਲ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਪਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਿਬਤ ਦਿਆਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਪਾਦਰੀ ਲੋਕ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਕੇ ਉਸ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਅੰਜੀਲ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਚੀਨ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਝੰਡੇ ਗੱਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਫਰੀਕਾ ਦਿਆਂ ਵਹਿਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਵੈਰਾਨ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬ੍ਰਹਮੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਸਿਖਕੇ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਅੰਜੀਲ ਦੀ ਮੁਨਾਦੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੇ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕਾਬਲ ਪਾਸ ਪਤ੍ਰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਈਸਾਈ ਮਜ਼ਬ੍ਹ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੋ। ਭਾਵੇਂ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਪਰੰਤੂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਪਠਾਨਾਂ ਜਿਹੇ ਬੇਤਰਸ ਅਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਆਦਮੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਰੇ। ਸਾਡੇ ਹੀ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਸੂਬੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਕੇ ਉਸੇ ਵਿਚ ਭੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਫੈਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਪਾਦਰੀ ਮਰ ਭੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਿਛਲੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਚੀਨ ਵਿਚ ਕਈ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਲੋਕ ਡਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟੇ ਹਨ। ਨਾ ਕੇਵਲ ਮਰਦ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਪਰ ਪੱਕੇ ਹਨ ਕਿੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਭਾਗ ਇਸਤਰੀਆਂ ਭੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮਿੱਸਾਂ ਦੁਆਈਆਂ ਵੰਡਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਮੁਫਤ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਗੁਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇਕੇ, ਮਸੀਹ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੁਣਾਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੰਦੇ ਤੋਂ ਗੰਦੇ ਫੋੜੇ ਫਿਨਸੀਆਂ ਨੂੰ ਚੀਰਨ ਵੇਲੇ ਜ਼ਰਾ ਭੀ ਘ੍ਰਿਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਬਾਤ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਪਰ ਪੱਕੇ ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਾਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਨ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਾਣੇ ਦੇ ਪਰੰਤੂ ਮਸੀਹ ਦੀ ਬਸਾਰਤ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆ[illegible] ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਭੀ ਨਾ ਦਿਸੇ ਜਿਸ ਦਿਆਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ

ਮਸੀਹ ਦਾ ਨਾ ਨਾਮ ਭੀ ਨਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਸਾਡੇ ਪਾਠਕ ਜ਼ਰਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਈਸਾਈ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਈ ਕਾਲਜ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਸਪਤਾਲ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਬੀਮਾਰਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯਤੀਮ ਖਾਨੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜਿਥੇ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੰਦੇ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਯਾ ਹੋਰ ਸਰਬੰਧੀ ਕਾਲ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਯਾ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮਰ ਗਏ ਹਨ, ਪਰਵਰਿਸ਼ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਸੀਹ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਹਰ ਇਕ ਮੁਲਕ ਯਾ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਅਤੇ ਵੱਡਿਆਂ-ਵੱਡਿਆਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਸਤੇ ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੇਚਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟਰੈਕਟ ਮੁਫਤ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਲ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਕੋੜ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਠਨ ਤੋਂ ਕਠਨ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀਆਂ ਨਸੀਹਤਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਵਿਚਾਰ ਯੋਗ ਇਹ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕ ਜਦ ਇਸਦੀ ਬਾਬਤ ਮਾਲੂਮ ਕਰਨਗੇ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਚਾਰ ਈਸਾਈ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਕਈ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਹਰ ਇਕ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਲਾਇਤ ਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾਂ ਦਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਏਨਾਂ ਰੁਪਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਪਰ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਓਥੋਂ ਦਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਦਾਨ ਯਾ ਖੈਰੀਅਤ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਧਰਮ ਵਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਉਹ ਚੁਪ ਚੁਪਾਤਾ ਆਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਆਕੇ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰੁਪਏ ਦੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਲੋਕ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਧਨ ਦੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਉਦਾਰਾਤਮਾਂ ਅਤੇ ਅੱਛੇ ਦਿਲ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਪਤ ਦਾਨ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਉਸ ਦਾਨ ਬਾਬਤ ਉਭਾਸਰਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਯਾ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਪਰ ਗਿਰਜਿਆਂ ਦਿਆਂ ਬਕਸਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਇਸੇ ਮਤਲਬ

ਵਾਸਤੇ ਲਟਕਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੈਂਕੜੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵਿਦਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੁਪਏ ਨੂੰ ਅੱਛੇ-ਅੱਛੇ ਕੰਮਾਂ ਪਰ ਹੀ ਖਰਚਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦੇ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੱਚੇ ਕਾਲ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਜੋ ਕਿ ਧਰਮ ਦਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮੁਲਕੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਦੀ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦਾ ਮੁਆਮਲਾ ਆ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਦ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਭੀ ਕੁਛ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਟਰੈਂਸਵਾਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਵਲਾਇਤ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਇਆਂ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਚੰਦਾ ਇੱਕਠਾ ਕਰਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਇਕ ਬੁਢੀ ਔਰਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਪੌਂਡ ਦੇ ਨੋਟ ਇਕ ਲਫਾਫੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਲਾਰਡ ਮੇਇਰ ਲੰਡਨ (ਅਰਥਾਤ ਲੰਡਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੰਟ) ਨੂੰ ਮੁਨਸਫਾਂ ਉਸਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ, ਚੁਪਕੇ ਉਹ ਲਫਾਫਾ ਬਗੈਰ ਕੁਛ ਕਹੇ ਦੇ ਝਟ ਪਟ ਹੀ ਫੜਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਲਾਰਡ ਮੇਇਰ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਰਖਾਸਤ ਯਾ ਸ਼ਕਾਇਤ ਹੈ। ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਨੋਟ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਥ ਹੀ ਇਕ ਪੁਰਜ਼ੇ ਪਰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਅਰਦਾਸਾ ਬੁੱਢੀਆ ਗਰੀਬਨੀ ਵਲੋਂ ਟਰੈਂਨਸਵਾਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਾਰਡ ਮੇਇਰ ਨੇ ਝਟ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਸ ਬੁੱਢੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੌੜਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਵੇਖਦੇ-ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ। ਪਾਠਕ ਵੇਖਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਉਦਾਰ ਦਿਲੀ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ, ਕੌਮੀ ਸਪਿਰਟ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਸੋ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਾਂਵਾਂ ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਪਰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਲਿਖਦੇ ਚਲੇ ਜਾਈਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਪਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਭਾਵ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ

ਖਿਆਲ ਪਰ ਪੱਕੀਆ ਹਨ।

ਇਸਾਈ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਉਨਤੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਮਸਤ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਨਹੀਂ ਹਟਾ ਸਕਦੀ। ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਅੰਜੀਲ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਦਾਵਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਜ਼ਜੂਨ ਖੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਇਲਹਾਮੀ ਆਏ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਇਲਹਾਮ (ਅਕਾਸ਼ਬਾਣੀ) ਉੱਤਰੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਸਨ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਅਹਿਦਨਾਮੇਂ ਦੇ ਕਈ ਕਰਤਾ ਸਨ, ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਅਹਿਦ ਨਾਮੇਂ ਦੇ ਭੀ ਮਸੀਹ ਦੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੈਗਬੰਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਬਾਤਾਂ ਇੰਜੀਲ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਇਹ ਸਭ ਮਸੀਹ, ਮੂਸਾ ਆਦਿਕ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨੇ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਨਸਫਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਤ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦੇ ਵਲ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕਈ ਸੱਜਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਉਸ ਵਿਚ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਓਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਹਨ ਬਾਕੀ ਸਾਖੀਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿਖਾ ਨੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੰਜੀਲ ਇਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮਜਮੂਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮਸੀਹ ਯਾ ਮੂਸਾ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਬੂਤ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇੰਜੀਲ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਸਮਝਨ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਈਸਾਈ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਪਰ ਰਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਕਲਾਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸੀ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਬਾਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖੁਦਾ ਬੇ ਰਹਿਮ ਤੇ ਬੇਤਰਸ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਕਈ ਮੌਜ਼ਜ਼ੇ ਅਜਿਹੇ ਹਨ

ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਨਾਮੁਮਕਨ ਖਯਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਭੀ ਇਸਾਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਕਲਾਮ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਜਾਣਕੇ ਵਡੇ ਫਖਰ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਸੀਹ ਬਾਬਤ ਯਕੀਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕੰਵਾਰੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਖੁਦਾ ਵਲੋਂ ਇਕ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਭੇਦ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਸਾਇੰਸ (ਪਦਾਰਥ ਵਿਦਯਾ) ਦੀ ਉਨਤੀ ਬਾਰੇ ਕਈ ਵਖਯਾਨ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੰਵਾਰੀ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਓਸ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਰਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਕੀਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਬਾਪ, ਬੇਟਾ, ਰੂਹਉਲਕੁਦਸ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਓਹ ਇਸਦੀ ਬਾਬਤ ਜਦ ਸੰਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਫਿਰ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਭਰੋਸਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਸੀਹ ਪਰ ਹੀ ਇਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੀ ਖਾਤਰ ਜਾਨ ਦੇ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਬਾਬਤ ਭਾਵੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਏਸ ਨੂੰ ਹੀ ਓਹ ਆਪਣੇ ਈਮਾਨ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਸੀਹ ਦੇ ਮਰਨੇ ਦੇ ਕੁਛ ਦਿਨੋ ਪਿਛੋਂ ਕਬਰ ਵਿਚੋਂ ਅਸਮਾਨ ਪਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣੇ ਨੂੰ ਇਕ ਵਡਾ ਭਾਰ ਮੋਜ਼ਜ਼ਾ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਕਿ ਏਹੋ ਜਹੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਸਿਰ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਅਤੇ ਯੁਕਤੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਠਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ। ਪਰੰਤੂ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪਰ ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਉਸਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਨਬਾਹੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿੰਤੂ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੁਲਕਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਲਹਾਮੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਖੁਦਾ ਦੀ ਕਲਾਮ ਤਾਂ ਦੂਰ ਰਹੀ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਬਾਤਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਮ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹਨ। ਫਿਰ ਭੀ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਨੂੰ ਕਿਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਪਰ ਸਾਡੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਭਾਵੇ ਈਸਾਈ ਮਜ਼ੁਬ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਜਿਤਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਨ ਸਭ ਏਸੇ ਹੀ ਮਜ਼ੁਬ ਦੇ ਹਨ ਕਿੰਤੂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਭੀ ਏਸ ਹੀ ਮਜ਼ੁਬ ਦਿਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਪਰ ਪ੍ਰੇਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ

ਕਿਰਪਾ ਹੈ। ਵਡੇ ਵਡੇ ਸੌਦਾਗਰ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਜਾਨਣੇ ਵਾਲੇ, ਕਲਾ-ਕੌਸ਼ਲਾਂ ਦੇ ਪਹਿਚਾਨਣੇ ਅਤੇ ਵਰਤਣੇ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣੇ ਵਾਲੇ ਭੀ ਇਸੀ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹਨ। ਗਲ ਕਾਹਦੀ, ਜਿਤਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਇਜ਼ਤ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਧਨ-ਮਾਲ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੌਦਾਗਰੀ, ਜੋ ਕੁਛ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਮਜ੍ਹਬ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਭ ਸਹੂਲਤਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਸ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਪੈਰਵਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸੇ ਮਜ੍ਹਬ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਉੱਪਰ ਕਥਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਕੇ ਹੌਸਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਭੀ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੈਸਾ ਕਿ ਅਸਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਭੀ ਇਸ ਬਾਬਤ ਨਿਰੂਪਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕ, ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਈਸਾਈਆਂ ਦੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਮਜ੍ਹਬ ਦਿਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਹੋਰ ਮਜ੍ਹਬਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੂਸਰੇ ਦਰਜੇ ਪਰ ਹੈ।

ਬੁੱਧ ਮਜ਼ਹਬ: ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਬੁੱਧ ਮਜ੍ਹਬ ਅਤੇ ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਬਣਨੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭੀ ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਤੋਂ ਭੀ ਸਾਨੂੰ ਕੁਛ ਸਿਕਸ਼ਾ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਬੁੱਧ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕਪਲਵਸਤੂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ, ਜੋ ਨਿਪਾਲ ਦਿਆਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਸੀ, ਪੈਦਾਂ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਭੀ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦੀ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਅਜੇ ਬੁੱਧ ਸਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਲਣੇ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਜੋ ਉਸੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਣੀ ਸੀ ਦੇ ਦਿਤਾ ਸੀ । ਬੁੱਧ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਅਤੇ ਹੋਣਹਾਰ ਲੜਕਾ ਨਿਕਲਿਆ ਪਰ ਉਹ ਲੜਕਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਲ ਕੁਦ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਜਦ ਉਹ ਕਿਸੇ ਬਾਗ ਯਾ ਜੰਗਲ ਦੇ ਛਾਂ ਦਾਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਕੇ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਦ ਉਹ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੋਚਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਲੜਕੇ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਣਿਆਂ ਹੀ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗਰਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚਕੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਵਹਿਮੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਆਪ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਤ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਦੇ ਵਾਂਗਾ। ਇਸ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚਿਆ

ਕਿ ਸ਼ਾਦੀ ਭੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦਿਆਂ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨੇ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਿਆ । ਆਖਿਰਕਾਰ ਇਕ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਮੁਕੱਰਰ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਉਸ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਜੋ ਆਪਣਿਆਂ ਹੀ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦੇਣਾ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਕ ਆਪ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਸ਼ਾਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅੱਛੀ ਸਾਬਿਤ ਹੋਈ ਪਰੰਤੂ ਬੁੱਧ ਦੇ ਖਿਆਲ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਨ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਭੀ ਫਰਕ ਨਾ ਆਇਆ। ਉਹ ਇਸ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਭੇਦ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਗਰਕ ਰਿਹਾ ਕਰੇ, ਇਹੋ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ "ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਅਨੰਤ ਹਨ, ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।"

ਫਿਰ ਬੁੱਧ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਭੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ 'ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਚੰਗਿਆੜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜੋ ਦੋ ਲਕੜੀਆਂ ਦੇ ਰਗੜਨੇ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਰੋਸ਼ਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਕਿਥੋਂ ਉਹ ਆਈ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਗਈ। ਉਹ ਬਾਂਸਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਾਗੂੰ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾਨਾ ਆਦਮੀ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਥੋਂ ਆਈ ਅਤੇ ਕਿਧਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਮਹਾਨ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਿਆਂ ਫਿਕਰ ਫਾਕਿਆਂ ਅਤੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ (ਮੁਕਤ) ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਵਾਂ ।

ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਖਿਆਲਾਤ ਬੁੱਧ ਦੇ ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਨ, ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਖਿਆਲ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਖਿਆਲ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰੰਤੂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਿਸਫਲ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਮਾਮੂਲੀ ਬਾਤਾਂ, ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਵੇਖਦਾ ਚਾਖਦਾ ਹੈ, ਬੁੱਧ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣੀਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬੁੱਧ ਜਦ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਡੀ ਗਾਰਡ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਸੈਰ ਗਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ

ਸੜਕ ਪਰ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਵੇਖਿਆਂ ਜੋ ਬੁਢਾਪੇ ਨਾਲ ਸੁੱਕ ਕੇ ਕੰਡਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਬਦਨ ਅਜਿਹਾ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਦਨ ਤੇ ਮਾਸ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਦੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਅਤੇ ਪੱਠੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਬਦਨ ਵਿਚੋਂ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਦੰਦ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਝੜ ਗਏ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਪਰ ਝੁਰੜੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਸਿਰੋਂ ਗੰਜਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਭੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੋਟੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕੁੱਬਾ ਹੋ ਕੇ ਖੜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬਦਨ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਚਵਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਆਦਮੀ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਾਸ ਅਤੇ ਖ਼ੂਨ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਸਫੈਦ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਦੰਦ ਨਿਕਲ ਗਏ ਹਨ, ਉਸਦਾ ਬਦਨ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਸੋਟੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕੁੱਬਾ ਹੋ ਕੇ ਖੜਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਿਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਕਦਮ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕਿਆ ਇਹ ਹਾਲਤ ਉਸ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਖਸੂਸੀਅਤ ਰਖਦੀ ਹੈ? ਯਾ ਸਾਰਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ?

ਕੋਚਵਾਨ ਨੇ ਅਗੋਂ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਬੁਢੇਪੇ ਨਾਲ ਇਹ ਹਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸਦੇ ਹਵਾਸ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਜ਼ਾਇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਅੰਗ-ਸਾਕ ਭੀ ਉਸਨੂੰ ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ ਹਟਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਕਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਕੇ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਦਾ ਖਾਸ ਕਰ ਉਸ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਬੁਢਾਪਾ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਆਪਦਾ, ਆਪਦੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਭੀ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਾਲ ਸਭ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਤ ਸੁਣਕੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਵਾ ਵਿਚ ਗਿੱਰਸੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਬੇਵਕੂਫ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਬੁਢਾਪੇ ਦਾ ਕੁਛ ਖਿਆਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ , ਜੋ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ? ਉਸੀ ਵੇਲੇ ਕੋਚਵਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਲਓ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੈਰਗਾਹ ਨੂੰ ਹੁਣ ਨਹੀ ਜਾਂਦਾ, ਜਦ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਬੁੱਢਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਫਿਰ ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ ? ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਹੋ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ

ਰਿਹਾ। ਪਾਠਕ ਵੇਖਣਗੇ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ

ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹੋਰ ਦਰਵਾਜੇ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸੜਕ ਪਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਹੋਰ ਵੇਖਿਆ ਜੋ ਬੀਮਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਤਾਪ ਨਾਲ ਭੁੱਜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਜਿਸਮ ਘਟ ਗਿਆ ਸੀ, ਘੱਟੋ-ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਲਿਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਹ ਭੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਲੈ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਉਥੇ ਉਹਦੇ ਸਬੰਧੀ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਉਹਦੀ ਖਬਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਚਵਾਨ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਸਮਯ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਤਾਂ ਇਕ ਸੁਫਨੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਕੌਣ ਦਾਨਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਬਾਬਤ ਫਿਰ ਖਿਆਲ ਕਰ ਸਕੇ? ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਅਪਣੀ ਗੱਡੀ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਫਿਰ ਇਕ ਤੀਸਰੀ ਵਾਰ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਗਿਆ ਇਕ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਲੰਘਿਆ ਜਦ ਕਿ ਓਸ ਨੇ ਇਕ ਮੁਰਦੇ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਸੜਕ ਪਰ ਪਈ ਹੋਈ, ਕਪੜੇ ਨਾਲ ਢਕੀ ਹੋਈ ਵੇਖੀ। ਉਸਦੇ ਮਿਤਰ ਅਤੇ ਸੰਬਧੀ ਉਸ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਰੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਧਾਂਹਾ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਿਟਨਾ ਕੁੱਟਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖੋਹ ਰਹੇਸਨ, ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਸਿਰ ਵਿਚ ਘੱਟਾ ਮਿੱਟੀ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰੋਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਕੋਚਵਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਜੁਆਨੀ ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਜੋ ਬੁਢਾਪੇ ਦੇ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਪਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਏਨੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਤਿਆਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਜਿਥੇ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬੁਢਾਪਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾ ਆਵੇ, ਮੌਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਸ ਵਿਚ ਇਹ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਅੱਛਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਚਲੋ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸੋਚਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਬੰਧਨਾਂ ਅਤੇ ਫਿਕਰ ਫਾਕਿਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਇਆ ਦੇ ਆਵਰਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵਾਂ।"

ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਹ ਸੈਰ ਨੂੰ ਗਏ ਜਦ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸਾਧੂ ਨੂੰ

ਵੇਖਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈ। ਫਿਕਰ ਫਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਉਹ ਤਾੜੀ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਬਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਉਪਜਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਬਰਤਨ ਖਾਣਾਂ ਆਦਿ ਵਾਸਤੇ ਸੀ। ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਇਹ ਕੌਣ ਆਦਮੀ ਹੈ? ਕੋਚਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਇਹ ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਭਿਖਾਰੀ ਯਾ ਸਾਧੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ , ਅਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਛੱਡ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਓਹ ਸਾਧੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਰਬਾਹ ਮਾਤ੍ਰ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਛ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਤਾਂ ਅੱਛਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸਭ ਦਾਨੀ ਆਦਮੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਤਾਂ ਕਹਿਕੇ ਫਿਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਅਪਣੇ ਘਰ ਜਾਕੇ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਲਗੇ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਬਾਅਦ ਬੁਧ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪ ਦੇ ਪਾਸ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਕਿ ਸਭ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਸੌਂ ਗਏ। ਇਕ ਘੋੜੇ ਪਰ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਦ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤਦ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਅਤੇ ਅਪਣਾ ਘੋੜਾ ਸਾਈਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਕਪਲ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦਿਤਾ। ਬੁਧ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨਗਰ ਵਿਸ਼ਾਲੀ ਨੂੰ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੰਡਤ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਦੇ ਪਾਸ ੩੦੦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਪੰਡਤ ਕੋਲੋਂ ਉਹ ਸਭ ਵਿੱਦਿਆ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਪੰਡਤ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੁਧ ਨੂੰ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਤਸਲੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਉਹ ਇਕ ਹੋਰ ਬ੍ਰਹਮਨ ਪਾਸ ਰਾਜਗ੍ਰਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗਿਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਓਹ ਮਘਦ ਦੇਸ ਅਰਥਾਤ ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਪੰਡਤ ਪਾਸ ੭੦੦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੁਧ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਭੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਬੁਧ ਉਥੋਂ ਵੀ ਉਠ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਏਥੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਏਥੋਂ ਜਾਕੇ ਛੇ ਵਰ੍ਹੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਸ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਉਸ ਨਤੀਜੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਅਤੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਨੇ ਨਾਲ ਵੀ

ਕੁਝ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਤਪੱਸਿਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਵੀ ਸਗੋਂ ਸਚਾਈ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਹਨ। ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਨ ਓਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਦ ਉਹ ਇਕਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਦ ਆਪ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਤੇ ਤਰੀਕਾ ਸੋਚਣ ਲਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਦਿਆ ਅਸੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਿਆਂ ਦੁਖਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸਤੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਨਵਰਿਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮਾਲੂਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸਚਾਈ ਪਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹਾਂ ਤਦ ਉਸਨੇ ਆਪਣ; ਨਾਮ ਬੁੱਧ ਰਖਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਧ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੁਛ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬੁਧ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾਂ ਗਿਆਨ ਪਾਸ ਹੀ ਰੱਖਾਂ ਯਾ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਭੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਾਂ, ਆਖਿਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਲੋਕਾ ਪਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਾਂ।

ਜਿਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਬੁੱਧ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਬਨਾਰਸ 'ਚ ਗਿਆ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸਾਰੀ ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ 'ਚ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਘਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਧਰਮ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਚਲੇ ਆਏ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਬੁਧ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਮਗਧ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੁਧ ਨੂੰ ਬੁਲਵਾਇਆ, ਉਥੇ ਬੁਧ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਨਾਢ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬੁਧ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਏਥੇ ਉਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਡੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚੇਲੇ ਸਾਰਪੋਤਰ, ਮਦਗਲਯਾਨਾ ਹੋਏ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਰਾਜੇ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬੁਧ ਏਥੋਂ ਸਰਾ ਬਸਤੀ ਨਗਰ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਬੁਧ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਕ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਮਕਾਨ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭੀ ਬੁਧ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਬਾਰਾਂ ਬਰਸਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਬੁਧ ਕਪਲ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ

ਆਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਬਣਾਇਆ,ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਭੀ ਬੁਧ ਮਤ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ। ਬੁਧ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਇਸ ਜਹਾਨ ਤੋਂ ਗੁਜਰ ਗਏ ਅਤੇ ਬੁਧ ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਬਾਨ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੇਲੇ ਬਣਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਰਾਜੇ ਭੀ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਬੁਧ ਮਤ ਦਾ ਮੁਖ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਬੁਧ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੈਨ ਮਤ ਬੁਧ, ਮਤ ਦੀ ਜੋ ਇਕ ਸਾਖ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵੱਡੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਫੈਲੀ। ਇਸਤਰਫ ਸ਼ੰਕਰਾ ਆਚਾਰੀਆ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬੁਧ ਮਤ ਦਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹੀ ਤਰਕੀਬ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬੁਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕੱਢ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂਤ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਵਿਚ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦੋਹਾਂ ਮਤਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਖਿਚੜੀ ਬਣਾਈ ਜਿਸਦੇ ਤਾਣੇ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਨਾ ਸੁਖਾਲਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪਾਠਕ ਵੇਖਣਗੇ ਕਿ ਬੁਧ ਨੂੰ ਹੋਇਆਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬੁਧ ਧਰਮ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੈਨ ਮਤ ਦੀ ਕੁਛ ਰਹਿੰਦ ਖੂਹੰਦ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਬੁਧ ਮਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ , ਬਰਮਾ, ਸਿਆਮ, ਥਾਈਲੈਂਡ ਚੀਨ ਤੇ ਜਪਾਨ ਆਦਿਕ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਅਬਾਦ ਹਨ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਕੋਲੋ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਧਕੇ ਹੈ, ਪੰਤਾਲੀ ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਇਸ ਧਰਮ ਦਿਆਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਚੀਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰੀਗਰ ਹਨ ਕਿ ਚੀਨੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਿਲੌਣੇ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਚੀਨ ਦੇ ਖੁਦ ਗਿਰਨੇ ਦੀ ਵੱਡੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਜੰਮਦਿਆਂ ਹੀ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਪਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਕਿਤੇ ਤੁਰਕੇ ਨਾ ਜਾ ਸਕਣ। ਪਰ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤੇ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹਾਲਤ ਦੀ ਦਰੁਸਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪਾਠਕ ਬੁਧ ਮਜ਼ੂਬ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੱਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕਰਨਗੇ। ਜਾਪਾਨ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਮੁਲਕ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਮੁਲਕ ਨੇ ਜੋ ਵਿਦਿਆ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਅਕਲ ਵਿਚ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ

ਉਸ ਜੈਸੀ ਕਿਸੀ ਏਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਮੁਲਕ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ, ਜਰਮਨੀ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਫਰਾਂਸ ਆਦਿਕ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜਕੇ ਸਭ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਵਾਈਆਂ ਹਨ। ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ, ਕਲਾ ਕੌਸ਼ਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਖਾਕੇ ਤਾਕ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਾਪਾਨ ਆਪਣੀ ਜਹਾਜ਼ੀ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੰਗੀ ਤਾਕਤ ਭੀ ਉਸ ਦੀ ਅੱਛੀ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸਾਲ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਚੀਨ ਨਾਲ ਜਪਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਤਦ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਮੁਲਕ ਚੀਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪਛਾੜ ਦਿਤਾ ਸੀ ਜੋ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲੇਗਾ। ਹੁਣ ਚੀਨ ਨੇ ਜਾਪਾਨੀ ਅਫਸਰ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਜੰਗੀ ਕਾਇਦੇ ਸਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਰਖੇ ਹਨ।

ਫਿਰ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਹੋਰ ਕੀ ਸਬੂਤ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਅਹਿਦ ਨਾਮਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅੱਗੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਯੂਰਪ ਦੀ ਤਾਕਤ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਨਾਲ ਅਹਿਦ ਨਾਮੇਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਹੁਣ ਇਹ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਰੂਸ ਨੇ ਚੀਨ ਦੇ ਸੂਬਾ ਮਾਨਚੋਰੀਆ ਉਤੇ, ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਉਨਤੀ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆ, ਪਦਾਰਥ ਵਿਦਿਆ ਕਾਰੀਗਰੀ ਅਦਿਕ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਮਾਲਾ-ਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਾਜਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀ ਕਪੜਾ ਕੇਹੋ ਜਿਹਾ ਬਾਰੀਕ ਅਤੇ ਮੁਲਾਇਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਸ ਮੁਲਕ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਐਥੋ ਤਕ ਕਿ ਹੁਣ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਓਥੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜਾ ਕੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਉਨਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਪੁਛ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਹੀ ਬਾਤ ਨਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਉਨਤੀ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੁੱਧ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਭੀ ਯੂਰਪ ਦਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਆ ਭਾਵ ਕਿ ਕਈ ਯੂਰਪ ਦੇ ਲੋਕ ਬੁਧ ਮਤ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਲਗ ਗਏ ਹਨ। ਥੀਓਸਾਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੈਂਬਰ ਬੁਧ ਮਤ ਦੇ ਹੀ ਹਨ ਯਾ ਬੁੱਧ ਮਤ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ

ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਜਾਪਾਨ ਨੇ ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਉਨਤੀ ਵਿਚ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਖ਼ੂਬੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਪੱਕੀ ਦੋਸਤੀ ਹੈ,ਅਤੇ ਚੀਨ ਦੀ ਹਫ਼ਾਜ਼ਤ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਤਾਕਤਾਂ ਇਕ ਵੱਡੇ ਭਾਰੀ ਥੰਮ ਹਨ। ਹੁਣ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗੇ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਉਨਤੀ :-

ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਉਨਤੀ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਪਰ ਭੀ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਬੀਆਬਾਨ ਅਤੇ ਉਜਾੜ ਮੁਲਕ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਖਜੂਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਹੋਰ ਫਲ ਮਿਲਣੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਨ, ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਕੁਛ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਉਮੀ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਪੱਕੇ ਆਦਮੀ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਖਿਆਲਾਂ ਕਰਕੇ ਉਸ ਮੁਲਕ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਭਾਵ ਕਿ ਉਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਿੱਦਿਆ, ਨਾ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਤਹਿਜੀਬ ਸੀ, ਬਿਲਕੁਲ ਵਹਿਸ਼ ਮੁਲਕ ਸੀ। ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਲੋਕ ਡੰਗਰਾਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰਲੇ ਪਾਰ ਦੇ ਸਨ, ਵਿਭਚਾਰ ਏਥੋਂ ਤਕ ਸੀ ਕਿ ਮਾਂ ਭੈਣ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ, ਭਰਾ ਦਾ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਕਿ ਕੁਕਰਮ ਇਤਨਾ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਹੱਦ-ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ-ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਈ ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਮੁਲਕ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸਲਾਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅੰਜੀਲ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੈ ਲਈਆਂ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਚੰਦ ਅਸੂਲ ਪਾ ਦਿਤੇ, ਈਸਾਈਆਂ ਦੀ ਤਸਲੀਸ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ- ਲਾ ਇਲਾ ਇਲਲਿਲ੍ਹਾ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲ ਅਲ੍ਹਾ' ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਵਾਇ ਅਲ੍ਹਾ ਦੇ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਥ ਹੀ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇਸ ਬਾਤ ਪਰ ਯਕੀਨ ਨਾ ਲਿਆਵੇ ਉਹ ਕਾਫਰ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਉਮੱਤ ਵਾਸਤੇ ਚਾਰ ਤਕ ਬੀਵੀਆਂ ਜਾਇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ

ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਮਦਰੱਸੇ ਬਣਾਕੇ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਬ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਨਤੀ ਲਈ ਪਰੇਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਤਰਫ ਸਰਕਾਰ ਦਿਆਂ ਹਾਕਮਾਂ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਗਿਰੀ ਹੋਈ ਹਾਲਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗੇ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿਕ ਬਹੁਤ ਮਿਲਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੀ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਿਆਂ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਵਾਵੇਲਾ ਮਚਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਸਿਲਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੇਖਦਿਆਂ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਉਹ ਉਨਤੀ ਕਰ ਗਏ ਕਿ ਕਈ ਬੀ.ਏ. ਐਮ. ਏ. ਹੋ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦਿਆਂ ਕਈ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ੨ ਅਹੁਦੇ ਪਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਨਿਬਾਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਵਾਇ ਇਸਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਈਸ ਭੀ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਪਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸਦਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਰ ਇਕ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹਰ ਇਕ ਮਹਕਿਮੇ ਵਿਚ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਇਹ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕਦੀ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਕਿਸੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਨਿਕਲੇ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰਈਸ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਭੀ ਨਾ ਹੋਣ, ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਹ ਖ਼ੁਦ ਸਿਫਾਰਸ਼ੀ ਚਿੱਠੀ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਵਿਚ ਦੀ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਫਰਕ ਹੋਵੇ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਭੀ ਇਹ ਖਿਆਲ ਰਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਛਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਈ ਤਾਂ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਅੰਜਮਣਾਂ ਹਨ । ਜੋ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਅਸੂਲ ਪਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ ਪਰੰਤੂ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਯਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਆ ਭਾਵ ਕਿ ਜਦ ਕਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਵੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਦਰਖਾਸਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਏਹ ਲੋਕ ਨਾ ਕੇਵਲ ਫੋਕੀਆਂ-ਇਜ਼ਤਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੋਮ ਦੀ ਉਨਤੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਸਾਬਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਦੂਰਅੰਦੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਮਾਦਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਕੰਮ ਵੀ ਅੱਛਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲਿਟਰੇਚਰ ਅਰਥਾਤ ਉਰਦੂ, ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਉਨਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਤਰਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੱਰਕੀ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਸੈਂਕੜੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਵੀਆਂ ਹਰ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਬਣਕੇ ਨਿਕਲ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਚਿਹਰੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਭੀ ਉਰਦੂ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ

ਪੁਸਤਕਾਂ ਅੰਗਰੇਜੀ ਵਿਚੋਂ ਉਲਥਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਰੌਣਕ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੈਂਕੜੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਇਸ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੁਫੈਲ ਹਰ ਰੋਜ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਜ਼ਖੀਰਾ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਈਸ ਭੀ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਸਵਾਇ ਇੱਕ ਅੱਧੇ ਦੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਰੀਗਰ ਭੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਇਹ ਕੌਮ ਭੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਮਾਲੂਮ ਕਰਕੇ ਉਨਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਕਾਲਜ ਦਿਆਂ ਵਿਦਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਡੈਪੁਟੇਸ਼ਨ ਉਸ ਕਾਲਜ ਲਈ ਚੰਦਾ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਆਪਣੀਆਂ ਛੁਟੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਗੱਪ ਯਾ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਹੈ ਬਲਕਿ ਜਿਸ ਬ੍ਰਿਖ ਦੀ ਸਾਯਾ ਹੇਠ ਅਰਾਮ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਰੁਪਏ ਦੀ ਨਹਿਰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਿਕਲੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਇਕ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਾਵਰਾ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚੋਂ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਚੰਦੇ ਦਾ ਹੱਥ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਪ ਕਰਦੇ ਹਨ" ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਕਾਲਜ ਲਈ ਇਹ ਸਹਾਇਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਛੁਟੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਕੇ ਚੰਦੇ ਜਮਾਂ ਕਰਨਗੇ। ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੈ ਕਿ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਭੀ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਚੰਦਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਅਪਣੀ ਕੌਮੀ ਉਨਤੀ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹਨਾ ਦੀ ਕੌਮ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇ।

ਹਿੰਦੂ-ਕੌਮ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਯਤਨ :-

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹਿੰਦੂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਮਾਲੂਮ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਖਤੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਏ। ਪਰੰਤੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਫਾਰਸੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਵੱਡੇ ੨ ਅਹੁਦੇ ਪਾਏ। ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਹੱਦ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਦੂਜਾ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾਇਆ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਦੇਸ਼

ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਕੇ ਬਾਹਰ ਮਾਰਿਆ। ਜਦ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜੀ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਇਆ ਤਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਗਰੇਜੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਖ਼ੂਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਭੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਬੰਗਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੰਗਾਲੀ, ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੇ ਮਰਹੱਟੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸੀਆਂ ਨੇ ਮਦਰਾਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਨਤੀ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਜਿਸਤੇ ਕਈ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਏਹ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਕਚਿਹਰੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ। ਸੂਬਾ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਜਬਾਨ ਉਰਦੂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉਨਤੀ ਵੇਖਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਾਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਸ ਸੂਬੇ ਦੀਆਂ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬਣਾਉਣੀ ਪਈ ਹੈ। "ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਆਪ ਕਰਦੇ ਹਨ" ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਉਨਤੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਹੁਤਾ ਵੇਰਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਅੱਛੇ ੨ ਲਾਇਕ ਆਦਮੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਜਪਾਨ ਆਦਿਕ ਦੇਸਾਂ ਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪ ਵਿਦਿਆ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕਈ ਲੜਕੇ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਵਲਾਇਤ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੁਲਕ 'ਚ ਇਹ ਲੋਕ ਹਰ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਇਹ ਭੀ ਜਿੰਦਾ ਰਹਿਣੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਦਸ਼ਾ : ਹਿੰਦੂਆਂ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਖ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤੋਂ ਇਹ ਬਾਤ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਗਿਰੀ ਹੋਈ ਅਵਥਾ ਮਾਲੂਮ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਵੇਖਕੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਛੱਟਾ ਦੇਣ, ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਅਰ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਿੰਜਣ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਲਾਂਭੇ ਸਹੇ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਦੀ ਕੁਛ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੁਰਾਹੀ ਅਖਵਾਇਆ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਪਾਪ ਜਾਲਾਂ ਦੇ ਫੰਦੇ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ, ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਸਫਰ ਕਰਕੇ, ਭੁਖ ਪਿਆਸ ਦਾ ਕੁਛ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਜਾੜੇ

ਅਤੇ ਗਰਮੀ ਦੀ ਸਖਤੀ ਤੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਅੰਗੀਕਰ ਕੀਤਾ ਅਜਿਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਉੱਤਮ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਿਆਂ ਸੁਕਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਬਾਤ ਸਭ ਪਰ ਵਿੱਦਤ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੋਮਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਸਾਰੇ ਉਤੱਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਫਲ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆ ਅਜਮਾਇਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਉਹ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੇ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਉਹ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਇਕ ਵਡੇ ਭਾਰੀ ਥੰਮ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵ ਨਾਲ ਆਪਣਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਉਹ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਲਫਜ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਪਰਉਪਕਾਰ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਉਤਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਿਸ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਹੀ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਕਲੀਫਾਂ ਉਠਾਈਆਂ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰੇ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਲਾਂਭੇ ਸਹੇ, ਪਰੰਤੂ ਆਪਣੀ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਤਿੱਗਿਆ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਛੱਡਿਆ।

ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਕਸ਼ਾ, ਇਖਲਾਕ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਯੁੱਧ ਕੀਤੇ ਕਿ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਖਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਲਈ ਜਾਣ ਦੀ ਧਾਕ ਦੇ ਅੱਗੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਬਹਾਦਰ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਖੁਸਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਮ ਦੀ ਰਕਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਧਨੀ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਿਆਰਾ, ਜਤ ਸਤ ਦਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ

ਮਹਾਰਾਜ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣਿਆਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਉਦਾਰਤਾ ਦਿਖਾਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਕਤ ਦੇ ਤਫੈਲ ਰਿਆਸਤਾਂ ਫੁਲਕੀਆਂ ਰਾਜ ਭਾਗ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਹੋਰ ਕਈ ਡੇਹਰੇ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਅੱਜ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਤ ਸਤ ਅਤੇ ਤਪ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਕਦਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਜਪ, ਤਪ ਦੇ ਤੁਫੇਲ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਮਦਦ ਮਿਲੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਬਚਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

"ਸਾਧਨ ਹੇਤ ਇਤੀ ਜਿਨ ਕਰੀ। ਸੀਸ ਦੀਆ ਪਰ ਸੀ ਨ ਉਚਰੀ॥
ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨ ਕੀਆ। ਸੀਸ ਦੀਆ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨ ਦੀਆ॥"

ਇਨ੍ਹਾ ਪਵਿੱਤਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਬੈਰਾਗ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਧਰਮ ਦੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਫਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ।

ਸਾਡੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪ ਖੁਦ ਇਸ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸਾਜਣ ਵਿਚ ਕਿਸ ਕਦਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿਸ ਕਦਰ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਾਲਾ ਬਣਾਇਆ, ਆਪਣੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਖੁਦ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਾਏ ਅਤੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗਏ। ਹੁਣ ਪਾਠਕ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਹੋਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਭੀ ਇਸੀ ਧਰਮ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਏ, ਆਪ ਭੀ ਪੰਥ ਦੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਇਮਾਰਤ ਬਣਾਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖਾਂ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਈਏ, ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੀਰਾ ਕੋਟੀਏ, ਸਬੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸੈਂਕੜੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਗਏ, ਬੰਦ-ਬੰਦ ਜੁਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਗਏ ਪਰੰਤੂ ਸੀ ਤਕ ਉਚਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਸਹਿਨਸ਼ਲਿਤਾ ਦਾ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਹੋਇਆ ਕੇ ਆਪ ਤਾਂ ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਮਿਾ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਗਏ ਅਤੇ ਪਿਛਲਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਕੱਢ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖੋਖਲੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਦਮ ਜਮਾਏ। ਫਿਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੈਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲਾਲ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੰਥ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰੱਖਣੇ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਹੋਕੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਰਹਿਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕੀਤਾ। ਮਿਸਲਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜ਼ੋਰ ਪਕੜਿਆ ਪਰੰਤੂ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਦਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸ੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਟਹਿਲ ਕੀਤੀ। ਜਦ ਤਕ ਇਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਹੇਗੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਟਹਿਲ ਸਦਾ ਹੀ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਸਹਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦਿਆਂ ਹਿਰਦਿਆਂ ਪਰ ਯਾਦ ਰਹੇਗੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਇਦਾ ਹੈ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਭੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਤਦਾਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਧਾਇਆ। ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਅੱਛੇ ਜਵਾਨ ਵੇਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਕੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ ਯਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਖੁਦ ਬਖੁਦ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਖੁਦ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਲੋਂ ਅਜਿਹਾ ਦਬਦਬਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਭੀ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਯਤ ਵਿਚੋਂ ਮੁਲਕ ਦੇ ਇਨਤਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਬਾਹਿਆ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਹਾਂ ਦਬਦਬਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਜੇਹੀ ਬਿਖਰੀ ਕਿ ਜਿੱਧਰ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜੁੱਧ ਲੜੇ, ਓਧਰੋ ਹੀ, ਹਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪਈ ਫੁੱਟ ਸੀ। ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਵੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ, ਥਾਂ ਥਾਂ, ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਅਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦ-ਦਿਲੀ ਫੈਲਾਉਣਾ ਸੀ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਇੱਕ ਹੱਥ ਸੀ। ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਡੋਗਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫਾੜਨ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸੀ। ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਮਿਯਾਬੀ ਨਾਲ ਵਰਤੀਆਂ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਇਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵਿਦਿਆ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਦਫਤਰ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਗਏ, ਤਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਕੁਛ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਫਿਰ ਕੁਛ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੀ ਵਿਦਿਆ ਵਲ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਤੂ ਅੰਗਰੇਜੀ, ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਅਤੇ ਕਦੀ ਪੂਰੀ ੨ ਉਨਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਦ ਤਕ ਹਰ ਇਕ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਸਿੰਘਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹ ਜਾਣ। ਆਪਣੀ ਮਾਤਰ ਭਾਸ਼ਾ, ਪੰਜਾਬੀ, ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਲੈਣ। ਇਹ ਖੁਸ਼ ਕਿਸਮਤੀ ਦੀ ਬਾਤ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿਖ ਲੋਕ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਅਤੇ ਵਫਾਦਾਰੀ ਰੱਯਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਭੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਖਿਆਲ ਭੀ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਛ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਯਾ ਮੇਜਰ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਲਟਨਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪਰ ਪੱਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅੱਛਾ ਖਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੋਰ ਉਸਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਧਰਮ ਵਲ ਖਿਆਲ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕੁਛ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਘਾਟੇ ਵਾਲੀ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਮਾਝੇ ,ਮਾਲਵ, ਦੁਆਬੇ ਤੇ ਮੇਨ ਦੁਆਬ 'ਚ ਸਭ ਪਿੰਡਾਂ ਦਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ 'ਚ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਫੈਲ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੇ ਦਾੜ੍ਹੇ ਯਾ ਤਾਂ ਕਤਰਾ ਛੱਡਦੇ ਹਨ। ਯਾ ਚੱਟਮ ਕਰਾ ਛਡਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਨਖਾਹੀਆਂ ਦੀ ਜੋ ਓਲਾਦ ਹੋਵੇਗੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਭੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਬਹੁਤ ਅਫਸੋਸਨਾਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਜਾਵੋ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਦੋ ਚਾਰ ਸਿੰਘ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਿੰਘ ਹੀ ਵੇਖੋਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੁਨ ਦਾ ਪੋਚ ਸਭ ਦਾ ਸਭ ਦਾੜ੍ਹੇ ਚੱਟਮ ਕਰਾਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਰਾਇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਕੋਮੀ ਮਰਜ਼ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ ਦਾ ਬੋਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਹ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪਿਛੋਂ

ਸਿਖ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਆਦਮੀ ਕਿਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੇ। ਸੋ ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ ਆਪ ਇਸ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ।

ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਪਾਠਕ ਈਸਾਈਆਂ ਵਲ ਵੇਖਣਗੇ ਤਦ ਉਹ ਮੀਂਹ ਹਨੇਰੀ, ਗਰਮੀ ਸਰਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦਰਬਦਰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਮਿੱਸਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਘਰ-ਘਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵੰਡਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਤਕਲੀਫ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮੁਨਾਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸਾਡੇ ਭਾਈਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਪਿੰਡ ੨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਤੋਂ ਰੋਕਣ। ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਯਾ ਕਿਸੇ ਰਈਸ (ਅੱਜਕਲ ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰ) ਦੇ ਜਲਸੇ ਪਰ ਤਾਂ ਇਤਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਖਯਾਨ ਦੇਨ ਨੂੰ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਥੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਗੱਫੇ ਮਿਲਨੇ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੋੜ ਘੋੜ ਹੁੰਦੇ ਹਨੇ ਸੋ ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ, ਆਪ ਸੋਚੋਗੇ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਖੁਦ ਬੀਮਾਰੀ ਪਈ ਹੋਵੇ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੀਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਯਤਨ ਨੂੰ ਨਿਸਫਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਕੁਰੀਤੀ ਅਤੇ ਕੁਰਹਿਤ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡਾ ਇਹ ਕਰਤਵ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਿਆਂ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੁਰਹਿਤ ਤੋਂ ਬਚਾਈਏ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਛ ਸੋਝੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਸਿੱਖ ਹਨ ਉਤਨੇ ਭੀ ਬਚੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਤਦ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਜਵਾਂ ਮਰਦੀ ਹੈ । ਜੋ ਆਪਣੇ ਬਾਪ-ਦਾਦੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਧਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਲੁਕੋ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭੀ ਇਕ ਲਾਇਕ ਪੁੱਤਰ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਭਾਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ। ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਐਵੇਂ ਨਿਕੰਮੀਆਂ ਚਾਂਘੀਆਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਨਿਸਫਲ ਹਨ। ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਪਰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਰਹਿਤ ਪਰ ਪੱਕੇ ਰਹਿਣ। ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਭਾਈ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ ਤਦ ਇਸਦਾ ਫਲ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਛਾ ਨਿਕਲੇ

ਗਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਜਸ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲੈਣਗੇ।

ਈਸਾਈਆਂ ਦਿਆਂ ਉਪਦੇਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਦੇਖੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਬੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਦ ਬਾਕੀ ਆਪਣਾ ਮਨ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਯਾ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ,ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਖਾ ਕੇ ਡਕਾਰ ਮਾਰਕੇ ਲੇਟੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕਈ ਨਾਮ ਧਰੀਕ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸੁਣਾਕੇ ਵੱਡਾ ਫਖਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖਿੜਕ ਗਏ ਹਾਂ, ਟੁਟ ਗਏ ਹਾਂ, ਕੋਈ ਵਾਲੀ ਵਾਰਸ ਨਹੀਂ, ਦਿਮਾਗ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਿਰ ਟਿਕਾਨੇ, ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਲਾ ਜਾਰੀ ਹੈ, ਯਾ ਵੇਹਲੇ ਬੈਠੇ ਟਚੂਰਾਂ ਮਾਰਨਗੇ ਅਤੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਨਫਾਕ ਪੁਆਉਣ ਦੀਆਂ ਯਾ ਜਿਸ ਸਭਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਣਗੇ ਉਸ ਦਿਆਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚ ਨਿਫਾਕ ਪੁਆਉਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਗੇ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਤਾਂ ਕੱਚੇ ਖੁਸ਼ਾਮਦੀ ਬਣਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ਮਦਾਂ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਕਰਨਗੇ। ਸਵਾਰਥ ਪੂਜਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਖ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਧਰ ਦੀਆਂ ਓਧਰ, ਓਧਰ ਦੀਆਂ ਏਧਰ ਜਿਥੋਂ ਸੁਲੱਭਾ ਖਾਨ ਪੀਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਓਥੋਂ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਫਾਂ, ਦੂਜਿਆ ਦੀ ਨਿੰਦਾ "ਜਿਥੇ ਦੇਖੀ ਤਵਾ ਪ੍ਰਾਤ ਓਥੇ ਗਾਵਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ" ਸੋ ਅਜਿਹੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕਾ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੌਰੇਗਾ। ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਮਾਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਓਹ ਕੇਵਲ ਟੁਕੜਗਦਾਈ ਅਤੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਵਾਸਤੇ ਸਾਦਾ ਰਹਿਣਾ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਗਲ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਵੇਖੋ ਕਈ ਐਉਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਰਮੈਨਾਂ ਦੇ ਤਲੰਗੇ ਨਾਮ ਕਟਾ ਕੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਯਾ ਐਉਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਟ ਪਤਲੂਨ ਅਤੇ ਟਸਰ ਦੇ ਸਾਫੇ ਅਤੇ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀਆਂ ਪਗੜੀਆਂ (ਅਜਕਲ ਟੈਰੀਕਾਟ) ਕੀ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਲ ਕੀ ਜਦ ਤਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਲ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਤਕ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰਤੀਬਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੀ ਉਨਤੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਪੰਥ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨੀਉਂ ਥੋਥਲੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਧਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੋਹਣੇ ਬਨੌਣ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਬਕਵਾਸ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਮਿਲਣਗੇ ਪਰੰਤੂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਮਿਲਣਗੇ, ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਗਰਜ਼ ਕਿ ਇਸ ਉਤਮ ਅਤੇ

ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਵਾਸਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹੋਣਗੇ ਪਰੰਤੂ ਸਵਾਸ ੨ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਜਪਣੇ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੋਣਗੇ।

ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਜਿਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸੁਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਇਖਲਾਕ ਅਤੇ ਧਰਮ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਓਹ ਕੌਮਾਂ ਛੇਤੀ ਸੁਧਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਮਾਨ ਵਡਾਈ ਅਤੇ ਗਰਜ਼ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਕੌਮਾਂ ਛੇਤੀ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵਿਦਯਾ ਅਜੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੂੰ ਭੀ ਸਿੱਖ ਲਿਖ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਤ੍ਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਿਛੇ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਅਸਲ ਭਾਵ ਨੂੰ ਲੋਕ ਓਸੇ ਨੂੰ ਸੱਤ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਵਾਇ ਇਸ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਛੀ ਵਿਦਯਾ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਪੂਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਵਿਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ "ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਮਨ ਪ੍ਰਬੋਧੇ ਅਪਨਾ ਪਾਛੈ ਅਵਰ ਰਿਝਾਵੈ। ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪ ਹਿਰਦੇ ਜਾਪੇ ਮੁਖ ਤੇ ਸਗਲ ਸੁਵਾਵੈ"- ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਫਿਰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਸੋ ਸੱਚੀ ਧਾਰਮਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਦ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਹਿਣੇ ਵਾਲਾ ਆਪ ਭੀ ਕਮਾਵੇ। ਦੂਸਰੀ ਇਹ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਸਾਡੇ ਸਲਾਨਾ ਜਲਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਵੱਡੀ ਘਬਰਾਹਟ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਜਲਸੇ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਉਪਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਹ ਰਚਨੇ ਵਾਲਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਿਬਾਹੁਣ ਅਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਮੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲਸੇ ਦੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੇ ਜਲਸੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨੇ ਲਈ ਬਾਜ਼ੇ ਵੇਲੇ ਅਜਿਹੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਖੜੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਦਿਲ ਤੋਂ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ੇ ਵੇਲੇ ਅਜਿਹੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਗਲੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਭੀ ਗਵਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਜ਼ੇ ਵੇਲੇ ਅਜਿਹੇ ਬੋਲਨੇ ਵਾਲੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਨੇ ਦਾ ਵੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕੁਵੱਲਾ ਬੋਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸਤੋਂ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਧੱਬਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਹਾਂ। ਸਵਾਇ ਇਸ ਦੇ ਫਿਰ ਇਹ ਭੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਬਾਤ ਸਮਝ ਸਕਣ ਕਿ ਬੋਲਨੇ

ਵਾਲਾ ਮਤਲਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਨ ਪਰ ਵਖਯਾਨ ਦੇਣੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਪਰ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਖਯਾਨ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਮਿਲਗੋਭਾ ਸਿੰਘ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਸੁਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਤ ਪਰਜ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਪਰ ਨਕਸ਼ ਕਰ ਲੈਣ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਉਸ ਵੇਲੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਯਾਦ ਰਹੇ ਯਾ ਨਾ ਰਹੇ। ਸੋ ਜਦ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਤਦ ਆਪ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਨਤੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਤਾਕਤ ਜੋ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹੋ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਸਾਲ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਥਾਂ ਢੂੰਡਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਛ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਖਾਈ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਹੋਰਥੇ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋਣੀ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਿਆਂ ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਛ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਲਈ ਵਾਹਿ, ਵਾਹਿ! ਧੰਨ! ਧੰਨ! ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਬੇਇਖਤਿਆਰ ਸਾਡੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਮੁਢ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਜਪ, ਤਪ, ਹਠ, ਜਤ, ਸਤ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਦ ਤਕ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਕੁਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਤਕ ਉਪਰਲੇ ਮਹਾਨ ਭਾਵ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹਰ ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ:

"ਜਹਾਂ ਗਯਾਨ ਤਹਾਂ ਧਰਮ ਹੈ, ਜਹਾਂ ਝੂਠ ਤਹਾਂ ਪਾਪ।
ਜਹਾਂ ਲੋਭ ਤਹਾਂ ਕਾਲ ਹੈ, ਜਹਾਂ ਖਿਮਾਂ ਤਹਿ ਆਪ।"

ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਧਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਝੂਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਪਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਲੋਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਮ੍ਰਿਤੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਖਿਮਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਹਾਈ ਅਤੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਅੱਜ ਕਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦਕਿ ਸਾਡੀ ਨਿਆਂਕਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਮਨ ਚੈਨ ਸਭ ਤਰਫ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ

ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਅੰਧਕਾਰ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਵਿਦਯਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਬ੍ਰਿਧੀ ਹੈ, ਤਦ ਕੇਵਲ ਸਾਡੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਅਪਣੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਜਤਨ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜਿਤਨ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਲੋਭ ਅਤੇ ਝੂਠ ਤੇ ਬਚਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ। ਤਦ ਪੰਥ ਪਰ ਨਮੂਨਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਖ਼ੁਦ ਬਖ਼ੁਦ ਹੀ ਪੰਥ ਸੁਧਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ***"ਜਹਾਂ ਖਿਮਾਂ ਤਹਾਂ ਆਪ"*** ਉਥੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਬ੍ਰਾਜਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਸਭ ਕਾਰਜ ਸਿਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਲੋਭ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਪਾਲਨੇ ਦੀ ਭਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਸਮਝ ਕਿ ਚੰਦ ਦਿਨ ਦੀ ਹੀ ਖੇਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਯਮ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਭ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਧ ਆਤਮਾ, ਸ਼ੁਧ ਆਚਰਣ, ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਤੇ ਕਹਿਣੀ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਦਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਜਦ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ ਤਦ ਪੰਥ ਦੀ ਉਨਤੀ ਅਵਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਉਤਮ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਫਲ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨਗੇ।

ਦੂਸਰੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਤਦ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਆਦਮੀ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਈ ਮਹਿਕਮੇ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਅਜੇ ਤੱਕ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਭੀ ਹਨ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਅਜਿਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਪਰ ਅਸੀਂ ਘਮੰਡ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਅੱਛੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣੇ ਲਈ ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ ਵਡੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਮਾਤ੍ਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਤਨੀ ਉੱਨਤੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਯਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਹਰ ਇਕ ਹੁਨਰ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾਣ, ਤਦ ਜਾਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ੍ਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਗਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਭ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਸਾਡੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਾਤ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲੂਮ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਬਨਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਅੱਛੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੌਮ ਰੂਪੀ ਵੱਡੇ ਭਾਰੀ ਮਕਾਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਤੀਰ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਦੀ

ਕੌਮ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਉਨਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਬਣਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਬਾਤ ਅਵੱਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਖਲਾਕੀ ਅਰਥਾਤ ਸੁਧਾਚਰਨ ਦੇ ਅਸੂਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣ ਨਾ ਕਿ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਿਕਸ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਨਸਾਨ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਪੀਰ ਦੀਆਂ ਸਿਕਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਨਾਉਣੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗਿਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬਾਤ ਵੱਡੀ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬਚਣ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੁਭ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਚਣ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਦੀਨ ਪਰ ਪੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਛ ਹਦਾਇਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਰਖਲਾਫ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪ ਨਹੀਂ ਵੇਖੋਗੇ ਜੋ ਸੁਨਤ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਵੇ। ਪਰੰਤੂ ਲੱਖਾਂ ਸਿਖ ਵੇਖੋਗੇ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਵੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਆਦਮੀ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਰਹਿਤ ਤੇ ਜਤ ਸਤ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਰਹਿਨੀ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਹੋਣ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਫਿਰਕੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਸਭ ਤੇ ਸਭ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੋਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੀ ਅਪਣੇ ਵੱਡੇ ੨ ਮਜ਼ਬੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫੀ ਰਖਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਲੱਖਾਂ ਸਿੱਖ ਵੇਖੋਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਪਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਸੋ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਬਾਤ ਸਾਫ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰਾ ੨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕੌਮ ਬਣਨੇ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬਾਤ ਕੌਮ ਬਣਨੇ ਦੀ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀ ਖਿਆਲ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਰਯਾ ਵਿਚੋਂ ਨਹਿਰ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਜਿਥੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਨਹਿਰ ਨੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਚਾਈ ਨਿਚਾਈ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਬਰਾਬਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਹਰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਪਾਣੀ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪੈਮਾਇਸ਼ ਤੇ ਲੈਵਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੀ ਨਹਿਰ ਕੱਢੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਨਿਸਫਲ ਧੰਨ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਅਕਾਰਥ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਇੰਜਨੀਅਰ ਲੋਕ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਨਹਿਰ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਚਾਈ ਨਿਚਾਈ ਨੂੰ ਇਕੋ

ਜਿਹਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਜਾਕੇ ਨਹਿਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮ ਬਣਨੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀ ਖਿਆਲ ਧਾਰਮਿਕ ਆਦਿ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਬਾਤ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਭੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਭਾਵ ਅਜਿਹਾ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲਾ ਦਾ ਧਾਗਾ ਮਣਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਸਭ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮ੍ਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਸਾਂਝਾ ਹੋਣੇ ਕਰਕੇ ਕੌਮਾਂ ਬਚ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਮ ਦੇ ਵਲ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਬਾਤ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਪੰਜ ਸੌ ਬਰਸ ਤਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਕੌਮ ਅਜੇਹੇ ਮਰਕਜ਼ ਦੇ ਗਿਰਦ ਹੁਣ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਧੁਰਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਖਕੇ ਅਜੀਬ ਬਾਤ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕ ਕਈ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਦੋ ਵੱਡੇ ਫਿਰਕੇ ਇਨਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਤਾਂ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਫਿਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰ ਕਈ ਫਿਰਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਇਕ ਕਨਸਰਵੇਟਵ, ਲਿਬਰਲ, ਯੂਨੀਅਨਿਸਟ, ਆਇਰਸ਼ਲੀਗ। ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਪਰ ਕਈ ਬਾਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇੰਗਲਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਕਦਰ ਧਰਮ ਦੇ ਝਗੜੇ ਹੁਣ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਚੰਦਾ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਫਿਰਕਾ ਦੂਜੇ ਫਿਰਕੇ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਭੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਇਕ ਕੌਮੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਮ ਦਾ ਜੋ ਮੁਖਾਲਫ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਜਾਂ ਝਗੜਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਉਹ ਸਾਰੇ ਭੀ ਇਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਭਾਵੇਂ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵੀ ਝਗੜਨਗੇ ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੁਖਾਲਫ ਪਾਰਟੀ ਭੀ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਮਰਕਜ਼ ਯਾ ਸਾਂਝਾਪਨ ਹੈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਮ ਵਿਚ। ਨਾਸਤਕ ਤੋਂ ਨਾਸਤਕ ਨੁਕਤਾਚੀਨ ਭੀ ਜੋ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ ਈਸਾਈ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਧੁਰੇ ਉਡਾਂਦਾ ਹੋਏ ਜਦ ਮੁਲਕ ਯਾ ਕੌਮ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਤਦ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਹੁਣ ਜਦ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਤਦ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਜੇ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਸੁਧਰੇਗੀ। ਜਦ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ੨ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਫਰਕ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ

ਕੋਈ ਕੌਮੀ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਵਾਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਬਾਜ਼ੇ ਵੇਲੇ ਦਬੇ ਦਬਾਏ ਹੋਇਆਂ ਕੋਈ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫੈਟਕ ਅਪਨਾ ਅਸਰ ਵਿਖਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ੨ ਖਿਆਲ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਇਕ ਇਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਬਣਾਉਣ ਤਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅੰਤਮ ਪੁਕਾਰਾਂ

ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਥ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਲਿਖੇ ਕੁੱਝ ਲੇਖ

ਹੱਡ ਤੋੜਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ,ਪਰ ਨਿਰਾਰਥ

੧. *ਲੁੱਧਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਕੰਮ :-*

ਲੁੱਧਰ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜਾਨਵਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ: ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ ਦਰਯਾ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਕੱਢ-ਕੱਢ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪਰ ਢੇਰ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਆਪਣੀ ਭੁੱਖ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਾਫੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤਦ ਸਾਰੇ ਬੈਠਕੇ ਵੰਡਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਵੰਡਦੇ ਵੰਡਦੇ ਇਕ ਮੱਛੀ ਵੀ ਘੱਟ ਵੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਅਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਫੇ ਰ ਉਦਮ ਆਰੰਭ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਪਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖਪ-ਖਪ ਕੇ ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਅਕਲ ਆ ਜਾਏ ਕਿ ਜੋ ਮੱਛੀ ਵੱਧ ਯਾ ਘੱਟ ਹੈ ਉਹ ਦਰਯਾ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦੇਈਏ ਅਰ ਜੋ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀਆਂ ਹਨ ਸੋ ਰਲ ਕੇ ਵੰਡ ਲਈਏ ਤਦ ਕਿਆ ਹੀ ਹੱਛਾ ਹੋਵੇ, ਕਿੰਤੂ ਇਤਨੀ ਹੀ ਅਕਲ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਜਦ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਦ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੁੱਧਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸੂਰਤ ਦਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਦਾ ਨਮੂਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਅਸੀ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਇਕ ਭਾਵ ਹੋਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ ਪੰਥ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਰੰਭਦੇ ਹਾਂ ਅਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਨ, ਮਨ ਅਤੇ ਧਨ ਤੇ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਮਿਹਨਤਾਂ ਅਰ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਉਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਅਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਫਲਦਾ ਫੁਲਦਾ ਦੇਖੀਏ ਤਦ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਉਸ ਮੱਛੀ ਦੀ ਨਯਾਈ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਭਾਵ ਵੱਧ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਸ ਹੁਣ ਇਹ ਕੰਮ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਣੇ ਬਣਾਏ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ, ਅਰ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਹੋਰ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਕੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਡੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ

ਅਤੇ ਪੰਥ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਸਿੰਘ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਕੰਮ ਆਰੰਭੇ ਸਨ ਅਰ ਅਰੰਭ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੁੱਧਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਸਫਲ ਗਏ।

ਕਿੰਤੂ ਜੇ ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਸਿੰਘ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਭੀ ਇਤਨੀ ਅਕਲ ਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜੋ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰੀਏ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਇਕ ਭਾਵ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਪਟ ਰੱਖਕੇ ਇਤਫਾਕ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਨਾ ਕਰੀਏ। ਜੇਕਰ ਖਾਸ-ਖਾਸ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕਰੀਏ। ਫਿਰ ਉਸ ਕਾਰਜ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਜਿਤਨੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਪੰਥ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਇਤਫਾਕ ਕਰਕੇ ਯਤਨ ਕਰੀਏ ਤਦ ਦੇਖ ਸਕੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਕਿਤਨੀ ਛੇਤੀ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਅਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਤੇ ਕਈ ਭਾਈ ਤੰਗ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਦ ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਯਾ ਸਭਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਯਾ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਸੋਚ ਕੇ ਨਹੀਂ ਚਲਾਇਆ, ਜੇਕਰ ਇਕ ਭਾਵ ਅਤੇ ਰਾਇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਮਿਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਅਗਨੀ ਪ੍ਰਜਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਜਦ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਦ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਸੂਰਤ ਪਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਜਦ ਕੁਛਕ ਦੇਰ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹੋ ਭੂਤਨੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕ ਦੇਖਕੇ ਹਾਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਰ "ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਅਕਲ ਨਹੀਂ" ਆਖਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਸੱਜਨਾਂ ਅੱਗੇ ਵੱਡੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਇਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਗਹਿਰੀ ਨਿਗ੍ਹਾਹ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੋ ਅਰ ਇਸ ਪਰ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰੋ, ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਜਨ ਜਨ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚਾਰਨਗੇ।

(ਮਈ ੨੪ ਸੰ: ੧੯੦੧, ਜੇਠ ਦੀ ੧੨ ਸੰਮਤ: ੧੯੫੮ ਬਿ:
ਨੂੰ ਅਖਬਾਰ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ)

੨. ਕੁੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਵਾਮੀ ਭਗਤੀ :-

ਕੁੱਤਾ ਇਕ ਐਸਾ ਜਾਨਵਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਛੂਹਨ ਤੇ ਭੀ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਤਾਈਂ ਅਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਰ ਹਰ ਇਕ ਪੁਰਖ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਦੂਰ

ਕਰਕੇ ਦੁਰਕਾਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਤੇ ਉਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਰਾਦਰ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਜਦ ਪੁਰਖ ਵੱਡੇ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਗੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨਾਂ ਦਾ ਥਾਲ ਰੱਖਕੇ ਛਕਦਾ ਹੈ ਤਦ ਇਹ ਵਿਚਾਰਾ ਦੂਰ ਬੈਠਾ ਹੀ ਝੁਰਕਦਾ ਅਰ ਪੂੰਛ ਹਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਰਜਕੇ ਪੇਟ ਭਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਖੁਚਿਆ ਜੂਠਾ ਅੰਨ ਦੂਰ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਯਾ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟੇ ਹੋਏ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਉਹ ਹਜ਼ਾਰ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਕੇ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਹ ਬਾਤ ਅਨੁਭਵ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਤਾ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਅਰ ਉਸਨੂੰ ਭੁਖ ਨੰਗ ਦਾ ਦੁਖ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਸਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਠ ਹਾੜ ਦੀ ਗਰਮੀ, ਸਾਉਨ ਭਾਦੋਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਅਤੇ ਸਿਆਲ ਦੀ ਸਰਦੀ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਖੂਬੀ ਦੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਫਤਾਂ ਦਾ ਸਤਾਇਆ ਹੋਇਆ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਭੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਵੱਡੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਤਨਾ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰ ਕੇ ਭੀ ਉਸ ਕੁੱਤੇ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਸਵਾਮੀ-ਭਗਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਸੱਚਾ ਖੈਰਖੁਆਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਚੋਰ ਅਤੇ ਉਚੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਭੌਂਕਦਾ ਹੈ ਅਰ ਪੁਕਾਰ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਆਖਦਾ ਕਿ ਹੇ ਪਾਪੀਓ ਤੁਸੀਂ ਚਲੇ ਜਾਉ ਅਰ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਹਾਨੀ ਨਾ ਕਰੋ ਅਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਉਠੋ ਜਾਗੋ "ਅਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਸ਼ਟ ਚੋਰ ਤੋ ਬਚਾਓ॥"

ਇਸ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਸਿਫਤ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਵਾਮੀ ਦਾ ਇਤਨਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਤੇ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਉਸਦਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਧਨਾਢ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਭਰਕੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ। ਧਨੀ, ਨਿਰਧਨ, ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਹੀ ਭਗਤੀ ਆਪਣਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੇ ਦੇਖ ਸਕੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਤਾ ਇਸ ਦੁਰਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸਵਾਮੀ ਦੀ ਰਖਿਆ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁੱਖ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਰ ਖਾਲਸਾ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਹਾਲ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਥੇ ਤਕ ਇਸਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ

ਹਾਂ ਤਦ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੜੀਆਂ ਤੇ ਬਾਜ਼ ਅਤੇ ਨਿਰਧਨਾ ਤੇ ਧੰਨਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਤੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਅਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਖਸ਼ੀ ਜਿਸ ਤੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਆਦਮੀ ਭੀ ਸਰਦਾਰ ਕਹਾਏ॥

ਪਰੰਤੂ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਆਪਣੇ ਰੱਖਕ ਦਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁਰਖਾਰਥ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਭੀ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਅਰ ਨਾਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਧਰਮ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣੇ ਲਈ ਕੋਈ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਅਜੇਹਾ ਕ੍ਰਿਤਘਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਖ ਭੋਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਐਸੇ ਸਿੱਖ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਪਾਕੇ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੇ ਚੇਲੇ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਕਈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇ ਧਨ ਸੰਪਦਾ ਪਾਕੇ ਸ਼ਿਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਠਾਕਰ ਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਘੰਟੇ ਬਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਗਰੜ ਪੁਰਾਣ ਨੂੰ ਵਡਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਕਦੀ ਖਾਲਸਾ ਭਾਈ ਜੋ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਸੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਅੰਨਮਤੀ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਫਿਰ ਕਈ ਅੱਛੇ ਅੱਛੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਸਿਰ ਦਾੜ੍ਹੀ ਮੁਨਾਕੇ ਆਪਣੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਗੁਵਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਫ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਪਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੇ ਚੋਰ ਇਸ ਪੰਥ ਨੂੰ ਹਾਨੀ ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕੋਈ ਵੀ ਖਯਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਰ ਐਥੋਂ ਤਕ ਗਿਰ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਭੀ ਰੱਖਨ ਦੀ ਅਕਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਐ ਸੱਜਨ ਜਨੋ, ਆਪ ਦੇਖੋ ਅਰ ਸੋਚੋ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖਕੇ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿੱਥੋਂ ਤਕ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਰ ਆਪਣੇ ਗਿਰੇ ਬਾਨ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਪਾ ਕੇ ਦੇਖੋ ਜੋ ਆਪ ਵਿਚ ਕਿੱਥੋ ਤਕ ਕ੍ਰਿਤਗਤਾ ਹੈ?

(ਜੇਠ ਦੀ ੧੨ ਸੰ:੧੯੫੮ ਬਿ: ਮਈ ੨੪ ਸੰ: ੧੯੦੧ ਈ: ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਸਪਤਾਹਕ-ਪੱਤ੍ਰ ਵਿਚ ਛਪਿਆ)

ਚੇਤਨਾ ਜਗਾਊ ਵੰਗਾਰ:

੩. ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਤੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ

ਇਹ ਇਕ ਆਮ ਬਾਤ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲਾ-ਪਰਵਾਹੀ ਪਰ ਹਾਨੀ ਉਠਾਉਣ ਤੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਰ ਇਸਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਪਾਸ ਮੱਝਾਂ ਸੂਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਇਕੋ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਲੈਂਦਾ ਰਹੇ ਕਿ ਕਦ ਸੂਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਕੱਟੇ ਦੇਣਗੀਆਂ ਕਿ ਕੱਟੀਆਂ, ਦੂਜਾ ਬੇਫਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਮਝ ਛੱਡੇ ਕਿ ਅਕਸਰ ਜੋ ਹੋਵੇਗਾ ਸੋ ਆਪੇ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਮਹੀਆਂ ਸੂਣੀਆਂ ਆਰੰਭ ਹੋਈਆਂ। ਤਦ ਜੋ ਜਾਗਦਾ ਸੀ ਉਹ ਇਹ ਕਰੇ ਕਿ ਜੋ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਦੀ ਮੱਝ ਕੱਟੀ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦੇ ਕੱਟੇ ਨਾਲ ਬਦਲ ਲੇਵੇ, ਅਰ ਉਸਨੂੰ ਜਗਾਕੇ ਆਖ ਦੇਵੇ ਕਿ ਤੇਰੀ ਮੱਝ ਨੇ ਕੱਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਦ ਪੰਜ ਚਾਰ ਮਹੀਆਂ ਦਾ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਤਦ ਸੌਣ ਵਾਲੇ ਸੁਸਤ ਆਲਸੀ ਨੇ ਉੱਦਮੀ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਇਹ ਕਯਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਜੋ ਤੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਝਾਂ ਕੱਟੀਆਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੇ ਕੱਟੇ?

ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭਾਈ "ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁੱਤਿਆ ਦੇ ਕੱਟੇ" ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੇ ਤੂੰ ਭੀ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਜਾਗਦਾ ਤਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਮੱਝੀਆਂ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਕੱਟੀਆਂ ਦੇਂਦੀਆਂ।

ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਨੂੰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਖਾਲਸਾ ਭਾਈਆਂ ਪਰ ਲਗਾਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਦ ਠੀਕ ਏਹੋ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਅਮੋਲਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਗਯਾਨ ਰੂਪ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਅਚਲਤਾ ਰੂਪ ਧਰਮਾਕਾਰ ਬਿਰਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਉਸ ਮੱਝ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਕੁਰਾਨ, ਈਸਾਈਆਂ ਦੀ ਅੰਜੀਲ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵੇਦ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਤ ਦੀਆਂ ਹੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਮਝੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਖੂਬੀ ਦੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰਕੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਅਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਅਗਯਾਨ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਫਲ

ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਹਿਬ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੁਰਾਨ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਹੀ ਮੱਤ ਹੈ। ਜਿਸਤੇ ਕਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਮੱਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੱਤ ਦਾ ਸਾਇਆ ਆਖਕੇ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਰੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਲੋਕ ਜਾਕੇ ਨੱਗਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ ਅੰਜੀਲ ਦਾ ਹੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਭਾਈ ਤਾਂ ਪੁਕਾਰ-ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਹੀ ਤਰਜਮਾ ਹੈ ਅਰ ਇਸ ਵਿਚ ਜੋ ਗਿਆਨ ਹੈ ਸੋ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਨਾਮੇਂ ਮੱਤ ਨਵਾਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨੇ ਕਈ ਸਿੱਖਾ ਨੂੰ ਚਾਟੜੇ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਮਨ ਘੜਤ 'ਵੇਦ ਭਾਸ਼ਾ' ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਭਾਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬ੍ਰਹਮ ਧਰਮ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤੇ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਫਿਰਕਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੱਤ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਮੱਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦੀ ਸਾਖ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅੱਜ ਤਕ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸਤੇ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਹਰ ਇਕ ਮੱਤ ਵਾਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਮਨ ਘੜਤ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਕੇ ਜੈਸਾ ਕਿ "ਬਾਝ ਮੁਹੰਮਦ ਭਗਤ ਅਜਾਈਂ" ਲਿਖਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸਾਈ "ਸ੍ਰੀ ਅਸਕੇਤ ਜਗਤਕੇ ਈਸਾ" ਰੂਪੀ ਕਟੇ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇ ਅਨਰਥ ਕਰਕ ਜਿੰਮੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਫਿਰ "ਹਿੰਦੂ ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹ" ਦੀ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹਕੇ ਬਿਨਾਂ ਵਿਚਾਰ "ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ" ਆਖਕੇ ਹਿੰਦੂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਬ੍ਰਹਮ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਹਰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਸਚਾਈ ਚੁਰਾਨੇ ਦਾ ਕੱਟਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੱਥੇ ਮੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤੇ ਸਾਫ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਐਸੀਆਂ ਚਾਲਾਕੀਆਂ ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਸੋ ਕੇਵਲ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਸੁਸਤੀ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ

ਜਿਸਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਕੇ ਧਰਮੋਂ ਅਧਰਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹੋ ਬਾਤ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ।"

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਪੰਥ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਐ ਸੱਜਣ ਜਨੋਂ ਹੁਣੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਗੋ ਅਰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸਾਰ ਲੇਵੋ ਜਿਸਤੋਂ ਇਸਦੇ ਤੱਤ ਗਯਾਨ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰੋ ਅਰ ਅੰਨਮਤਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਓ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਜ਼ਰੂਰ ਖਯਾਲ ਕਰੋਗੇ।

(ਜੇਠ ਦੀ ੧੯ ਸੰ: ੧੯੫੮ ਬਿ: ਮਈ ਦੀ ੩੧ ਸੰ: ੧੯੦੧ ਈ: ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਸਪਤਾਹਕ-ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ)

ਜੇ ਧਰਮ ਨਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ

੪. ਜਿੱਥੇ ਧਰਮ ਓਥੇ ਸੱਭੋ ਕੁਛ :-

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਕੇਵਲ ਇਕ ਧਰਮ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕੌਮ ਯਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਇਸ ਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਤਮਾਂ ਸਮੇਤ ਹਾਨੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਨੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਰਮਤਾਤ ਸੱਦਦੇ ਸਨ, ਏਹੋ ਆਖਯਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਪੁਰਖ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਸੁਖ ਸੰਪਦਾ ਦਾ ਘਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਰ ਜਿਸ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਖਿਆ ਹੈ ਉਸਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਪਦਾ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਧਰਮ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਧਰਮੀ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਨੀ ਅਤੇ ਅਧਰਮੀਂ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਪੁੰਨੀ ਸਵਰਗੀ ਅਤੇ ਪਾਪੀ ਨਰਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਭੀ ਸਾਫ ਸਾਬਤ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਕੌਮ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਵਿਚ ਯਾ ਜਿਸ ਕੌਮ ਵਿਚ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਹ ਪਾਪੀ ਕੌਮ ਨਰਕ ਦੀ ਅਧਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਸੁਭਾਗ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਰ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਖ ਸੰਪਦਾ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਅੱਗੇ ਦਾਸੀਆਂ ਹੋਕੇ ਖੜੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਰ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਕੈਸਾ ਉੱਤਮ ਪਦਾਰਥ ਹੈ।

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਧਨੀ ਪੁਰਖ ਨੇ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ ਅਰ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਧਰਮ ਕਰ ਲੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਬਿਉਪਾਰੀ ਨੂੰ ਨਰਾਸ ਨਹੀਂ ਜਾਣ

ਦਿਆਂਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਮਾਲ ਮੇਰੇ ਨੱਗਰ ਦਾ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਖਰੀਦਾਂਗਾ । ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਇਕ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾਈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਦਰਿਦ੍' ਰੱਖਯਾ ਅਰ ਉਸ ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਵੇਚਨੇ ਲਈ ਗਿਆ। ਜਦ ਜਾਕੇ ਇਕ ਹੋਕਾ ਦੇਵੇ ਕਿ "ਲੈ ਲਵੋ ਦਾਰਿੱਦ" ਤਦ ਇਸ ਨਾਮ ਤੇ ਸਾਰੇ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਨ ਅਰ ਆਖਨ ਕਿ ਅਸਾਂ ਨੇ ਦਰਿਦ੍ ਘਰ ਵਿਚ ਰੱਖਕੇ ਕੰਗਾਲ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਮੂਰਤੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਭੀ ਨਾ ਖਰੀਦੀ। ਜਦ ਉਹ ਆਦਮੀ ਨਰਾਸ਼ ਹੋਕੇ ਮੁੜ ਚਲਿਆ ਤਦ ਉਹ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਦੇਖਿਯਾ ਅਰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਤੇਰੀ ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਖਰੀਦੀ ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਇਹ ਦਾਰਿਦ੍ ਹੈ ਉਸ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪਰੇ ਨੱਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਸਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਇਸਨੂੰ ਮੈਂ ਖਰੀਦਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਅਰ ਅਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕੀਤਾ।

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਰਾਤ ਪਈ ਤਦ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਸਾਹੂਕਾਰ ਦੇ ਪਾਸ 'ਭਾਗ' ਆਇਆ ਜਿਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਵਿਦਾ ਦਿਓ। ਜਿਸ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੋ ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ 'ਭਾਗ' ਹਾਂ ਅਰ ਆਪ ਨੇ ਘਰ ਵਿਚ ਦਾਰਿਦ੍ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੇ ਫਿਰ ਜਿੱਥੇ ਦਾਰਿਦ੍ ਹੈ ਉਥੇ 'ਭਾਗ ਦਾ ਕਿਆ ਕੰਮ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਇਹੋ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮੈਂ ਵੱਡੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਦਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ॥

ਜਦ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਆਇਆ ਤਦ 'ਲਛਮੀ' ਆਈ ਅਰ ਓਸਨੇ ਭੀ ਆਕੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਾ ਮੰਗੀ, ਉਸਨੂੰ ਭੀ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ ਜਿਸਦਾ ਉੱਤਰ ਉਸ ਨੇ ਏਹੋ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾਰਿਦ੍ ਹੈ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਰਹਿਣਾਂ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਦੂਸਰਾ ਜਦ ਭਾਗ' ਭੀ ਨਾ ਰਹੇ ਫਿਰ ਅਭਾਗ ਪਾਸ ਮੈਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਏਹੋ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।

ਫਿਰ ਜਦ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਆਇਆ ਤਦ 'ਯਸ਼' ਅਰਥਾਤ 'ਕੀਰਤੀ' ਆਈ ਅਰ ਆਕੇ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਾ ਮੰਗੀ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਿਆ ਦੁੱਖ ਹੈ? ਜਿਸਦਾ ਉੱਤਰ ਉਸਨੇ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਨੇ ਘਰ ਵਿਚ 'ਦਾਰਿਦ੍ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਧਨ ਦੇ ਪਾਸ ਯਸ਼ ਕਦੇ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਚਲਯਾ ਹਾਂ, ਸਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵੱਡੀ

ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਜਾਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ॥

ਜਦ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਧਰਮ ਆਇਆ ਅਰ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਾ ਮੰਗੀ ਜਿਸ ਪਰ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਰੱਖ ਲੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਭਾਗ, ਲਛਮੀ ਅਤੇ ਯਸ਼ ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਗਏ ਹਨ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਭਾਗਾ ਨਿਰਧਨ ਅਪਯਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦਾਰਿਦ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਪਾਸ ਧਰਮ ਕਦ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਜਦ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਬਾਤ ਸੁਣੀ ਤੱਦ ਹੱਸਕੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਐ ਧਰਮ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਰੱਖਯਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਕੋਈ ਨਾ ਖਰੀਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਖਰੀਦਾਗਾਂ ਸੋ ਇਹ ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਖਰੀਦਿਆ। ਜਿਸ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ। ਸੋ ਜਦ ਮੈਂ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਨਿਭਾਇਆ, ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਛਡ ਜਾਏ॥

ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਧਰਮ ਵੱਡਾ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ ਅਰ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੜਿਆ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਤਿੰਨ ਅੱਗੇ ਖੜੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਨਾ ਆਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਰਯਾਫਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਹੂਕਾਰ ਦੇ ਪਾਲਨ ਕਰਨ ਪਰ ਓਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਧਰਮ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਜਿਸਤੇ ਪਹਿਲੇ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਗ ਆਏ ਅਰ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਤੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਯਾ ਮੰਗੀ ਜਿਸ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਾਰਿਦ੍ਰੀ ਜਾਨ ਕੇ ਛਡ ਗਏ ਸੋ ਫਿਰ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਆਏ ਹੋ ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਉਨ੍ਹਾ ਨੇ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਥੇ ਧਰਮ ਓਥੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਰਹਾਂਗੇ। ਫਿਰ ਲਛਮੀ ਆਈ ਅਰ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਜਿਸ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਮੁੜੀ ਹੈ ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਧਰਮ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਓਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਗਯਾ ਦੇਵੋ ਜੋ ਘਰ ਜਾਵਾਂ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਜੋ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੁੜਕੇ ਘਰ ਆ ਬਿਰਾਜੇ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਸਮਾਨ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਭੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪਾਸ ਧਰਮ ਹੈ ਉਸ ਪਾਸ ਨੌ ਨਿਧਾਂ ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਸਿਧਾਂ ਹਨ, ਅਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਸ ਪਾਸ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂ ਵੱਲ ਲਗਾਉਂਦੇ

ਹਾਂ ਤਦ ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਪਹਿਲੇ ਈਸਾਈ ਕੌਮ ਜੋ ਧਰਮ ਪਰ ਪੱਕੀ ਹੈ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਇਤਨਾ ਅਰੂਜ ਪਾਇਆ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੌਮ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰੱਖਯਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਪੀ ਆਪਣੀ ਵਡਾਈ ਕੁਝ ਘੱਟ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਖਾਲਸਾ ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਰਹੀ ਉਤਨਾਂ ਚਿਰ ਇਸ ਦਾ ਸਤਾਰਾ ਬੁਲੰਦ ਰਿਹਾ, ਅਰ ਇਸਨੇ ਦੀਨੀ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਭ ਤੇ ਵਧਕੇ ਕੀਤਾ। ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਤੇ ਇਸ ਕੌਮ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪੱਲਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤਦ ਤੇ ਹੀ ਇਸ "ਸੰਸਾਰਕ ਅਤੇ ਪਰਮਾਰਥਕ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਤੇ ਇਹ ਕੌਮ ਧਰਮ ਤੋਂ ਪਤਤ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਰ ਆਸ਼ਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਾਈਂ ਨਾ ਸੰਭਾਲਯਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਰੀ ਰਹੀ ਤਦ ਰਹੀ ਸਹੀ ਭੀ ਗਿੱਲ ਸੁੱਕ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਐ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸੱਜਨ ਜਨੋ ਆਪ ਯਾਦ ਕਰੋ ਉਪਰਲੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਤਾਤ ਪਰਜ ਨੂੰ ਅਰ ਧਾਰਨ ਕਰੋ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਪਰ ਹੋਰਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸੁਭਾਗ ਹੋਕੇ ਰਹੋ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਖਾਲਸਾ ਭਾਈ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਪਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਖਿਆਲ ਕਰਨਗੇ।

(ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ੧ ਸੰ: ੧੯੫੮ ਬਿ:
ਜੂਨ ਦੀ ੧੪ ਸੰ: ੧੯੦੧)

੫. ਕੋਹ ਨਾ ਚੱਲੀ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ :-

ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਆਂਕ ਜੋ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਘਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਵਰਖਾ ਪੈਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਧੁੱਪ ਦੇ ਲਗਣ ਤੇ ਸੜਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਰ ਅੰਬ ਦੇ ਪੇੜ ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤਾਈਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਰਗੀ ਦਾ ਬੱਚਾ ਜੋ ਅੰਡੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੀ ਮਾਂ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣੇ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਹੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਆਦਮੀ ਦਾ ਬੱਚਾ ਜੋ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਨਾਲ ਪਰਵਰਸ਼ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸੌ ਸਾਲ ਤਕ ਯਾ ਕੁਛ ਘੱਟ-ਵੱਧ ਆਪਣੇ ਅੱਛੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ ਅਪਣੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖਣੇ ਤੇ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਸ ਕੌਮ ਯਾ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਰੱਕੀ ਸੁਆਂਕ ਅਤੇ ਮੁਰਗੇ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਕਰ ਲੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਚਿਰ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜਿਸ ਕੌਮ ਨੇ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤਾਂਈਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿੱਧੇ -ਸਾਦੇ ਅਤੇ ਵਿਸਵਾਸ਼ੀ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਅੱਛੇ ਪੁਰਖਾਰਥ ਨਾਲ ਉਸ ਕੌਮ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਧਨੀ, ਰਾਜਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ, ਆਲਮ ਅਤੇ ਫਾਜ਼ਿਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਾ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਈਸਾਈ ਕੌਮ ਦੇ ਬਨਾਉਣੇ ਵਾਲੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮਸੀਹ ਕੋਈ ਧਨੀ ਅਤੇ ਆਲਮ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨੇ ਵਾਲੇ ਮਣੁਏ ਅਤੇ ਟਿੱਡੀਆਂ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਪੜਾ ਤਕ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਅਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਕੱਚੇ ਚਮੜੇ ਕਪੜੇ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਿੰਡੇ ਪਰ ਲਪੇਟਦੇ ਸੇ। ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਪੋਚੇ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਢੱਕਦੇ ਸੇ। ਖਾਣੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਕੱਚੇ ਮਾਸ ਅਤੇ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਆਲੂ ਖਾਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸੇ। ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਨੇ ਐਥੋਂ ਤਕ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਿਖਾਈ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਭਾਗ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਛੂਆਂ ਅਤੇ ਟਿੱਡੀ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਏਹ ਖਯਾਲ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਉਹ ਦਿਨ ਆਵੇਗਾ ਕਿ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਲਾਲ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰ ਹੋਵੇਗਾ ਅਰ ਰੇਲ, ਤਾਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕਪੜੇ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਫੋਟੋਗਰਾਫ ਆਦਿਕ ਵਿੱਦਯਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਭੂਗੋਲ ਨੂੰ ਭਾਲ ਪਹੁੰਚਾਣਗੇ ਅਰ ਮਸੀਹ ਦਾ ਧਾਰਮਕ ਝੰਡਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਪਰ ਝੁਲੇਗਾ।

ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਦੀਨ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣਾ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਇਆ ਤਦ ਇਕ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਉਸੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੁਛ ਦਾ ਕੁਛ ਦਿਖਾਇਆ। ਅਰਬ ਦੇ ਰੇਗਿਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਵਸਨੇ ਵਾਲੇ ਉਹ ਆਦਮੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਰਤਾਓ ਦੀ ਕੁਛ ਤਮੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਹ ਖਯਾਲ ਜੋ ਖੁਦਾ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸਮਾਨ ਖਲੀਫਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਥਰਾਂ ਉਤੇ ਲਿਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ

ਦੇ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਤਲ ਹੁੰਦੇ ਸੇ। ਕਿਆ ਉਸ ਵਕਤ ਕੋਈ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਆਲਮ ਫਾਜ਼ਿਲ ਅਤੇ ਦੀਨਦਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਰੌਣਕ ਦੇਣਗੇ? ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਫਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਸਿਦਕੀਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤਾ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਤ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਮਿਸਰ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਉਸਰਿਆ। ਜਿਸ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਇਹ ਹੇ ਕਿ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਪਰ ਉੱਨਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਪਰ ਨਤੀਜੇ ਦਿਖਲਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ; ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ, ਧਨਾਢ ਅਤੇ ਆਲਿਮ, ਫਾਜ਼ਿਲ ਬ੍ਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਆਪਣੀ ਦੀਨੀ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਉੱਨਤੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹੁਣ ਜਦ ਅਸੀਂ ਖਾਲਸਾ ਕੌਮ ਦੇ ਆਦਿ ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਫ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਉਸ ਧਰਤੀ ਪਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿੱਥੇਂ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖੀ ਤਦ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਇਕ ਗਰੀਬ ਜੱਟ ਜਿਸਦਾ ਨਾਉ ਬਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਪਹਾੜਾਂ, ਜੰਗਲਾਂ, ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਦੁਰਗਮ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰਮਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦਾ ਪਿੱਛੋ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ। ਜਿਸਤੇ ਦਸਮੇਂ ਜਾਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿਦਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਘਾਸ ਤੇ ਤਿਣਕਿਆਂ ਵਾਗੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਬੂੱਤ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਖਾਲਸਾ ਕੌਮ ਐਸੀ ਬਣੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ, ਹਠੀ, ਤਪੀ, ਜਤੀ, ਸਤੀ, ਗੁਣੀ, ਗਯਾਣੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨੇਕ ਨਾਮ ਬਣਾਉਣਗੇ?

ਪਰ ਦੇਖਣੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਈ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਨੇ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ, ਸੋਦਾਗਰ ਨਹੀਂ, ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਨਹੀਂ, ਵਿਦਯਵਾਨ ਨਹੀਂ, ਦੂਰੰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਇਤਫਾਕ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਕੌਮ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗਿਰ ਜਾਏਗੀ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਪਰ ਅਸੀਂ ਵੱਡੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਐ ਸੱਜਣ ਜਨੋਂ ਦੇਖੋ

ਕਿ ਇਹ ਕੌਮ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਚਿਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੱਚਾ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬਾਲ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਹਠੀ, ਤਪੀ, ਜਤੀ ਅਤੇ ਸਤੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਕੇ ਇਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਐਥੋਂ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਗੇ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਗੂੰ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤਨ, ਮਨ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਇਸ ਪੰਥ ਵਾਸਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰੋ ਜਿਸਤੇ ਆਸ਼ਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰਨਗੇ। ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਤੁਸੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਅਰ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਥ ਉਨਤੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਜੋ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਖਯਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਬਚਨ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ, ਯਥਾ:- "ਲੋੜੇ ਦਾਖ ਬਿਜੋਰੀਆਂ ਕਿਕਰ ਬੀਜੈ ਜੱਟ ਹੰਢੇ ਉਨ ਕਤਾਇਦਾ ਪੈਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ"। ਅਰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਪਰ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ "ਕੋਹ ਨਾ ਚੱਲੀ, ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ"ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

(ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ੧੫ ਸੰ: ੧੯੫੮ ਬਿ: ਜੂਨ ਦੀ ੨੮
ਸੰ: ੧੯੦੧ ਈ: ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ 'ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ' ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ)

੯. ਐ ਪੰਥ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਪਰ ਪੱਕਾ ਰਹੁ :-

ਅਸੀਂ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਵਸਤੂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਹਾਲਤ ਪਰ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਦੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਜੋ ਵਸਤੂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਬੈਠਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਨਫਰਤ ਦੇ ਜੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਫ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇੱਕ ਵਸਤੂ ਦਾ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਖੜੇ ਰਹਿਣਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹਨ।

ਕੇਸ ਜੋ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਨਮੂਨਾ ਹਨ, ਅਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਕਵੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕਾਵ੍ਯ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਤਨੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਰ ਸ਼ੋਭਾ ਉਤਨੇ ਚਿਰ ਹੀ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ। ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਕੱਟਕੇ ਗੇਰੇ ਜਾਨ ਤਦ ਮਹਾਂ ਭਯਾਨਕ ਅਤੇ ਘ੍ਰਿਣਾਂ ਦੇ ਜੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਣ ਤੇ ਭੀ ਚਿਤ ਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੰਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰ

ਕਵੀ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਬੇ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨਾਰ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹੋ ਦੰਦ ਜੋ ਟੁੱਟ ਕੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਭੀ ਚਿੱਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੁਰਖ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦਾ ਭੀ ਘ੍ਰਿਣਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੰਦ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦੇ ਜੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ "ਸੰਗੇ ਸੰਗੀਣ ਬਜਾਏ ਖੁਦ ਅਸਤ" ਇਸ ਦਾ ਤਾਤਪ੍ਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੱਥਰ ਅਪਨੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਪਿਆ ਹੀ ਭਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਜਦ ਅਪਨੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਹਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਭਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕ੍ਰਿਹਾ ਜਾਂਦਾ।

ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਅਸੀਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਦ ਭੀ ਇਹੋ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਰ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਕੌਮ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਖੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਸ਼ੋਭਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਕੌਮ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਗਿਰੀ ਹੋਈ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਕੌਮ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਗਿਰੀ ਪਈ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜੋ ਇੱਜ਼ਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਕਾਇਮ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਕੌਮੀ ਖਯਾਲਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਇਹ ਕੌਮਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪਵਾਨ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਕੌਮ ਭੀ ਜਿਤਨੇ ਚਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਦਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਪਰ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਇਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਖਾਨਦਾਨ ਭੀ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਕਰਕੇ ਪੁਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਰ ਹੋਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਓਹ ਇੱਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤੇ ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਆਦਮੀ ਧਰਮ ਤੇ ਗਿਰ ਕੇ ਦਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਬੈਠੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਬੈਠੇ ਹਨ ਤਦ ਤੇ ਇਹ ਕੌਮ ਹਾਸੀ ਦੇ ਜੋਗ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਮੂਰਖ ਤੇ ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਭੀ ਹਰ ਇੱਕ ਬੇਵਕੂਫੀ ਦੀ ਬਾਤ ਵਿੱਚ 'ਸਿੱਖਾਂ ਸ਼ਾਹੀ' ਕਰਕੇ ਪੁਕਾਰਨ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੈ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਪਰ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਇਹ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਵੱਡੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਪੰਥ ਹਤੈਸ਼ੀਆਂ ਅੱਗੇ

ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਐ ਸੱਜਨ ਜਨੋ ਆਪ ਜਾਗੋ ਅਰ ਦੇਖੋ ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਿੱਥੋਂ ਤੋੜੀ ਗਿਰ ਗਈ ਹੈ, ਅਰ ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਪਰ ਰੱਤੀ ਭਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੇ ਸੱਜਨ ਜਨੋਂ ਆਪ ਉਠੋਂ ਅਰ ਪੁਕਾਰੋ ਕਿ ਐ ਪੰਥ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਪਰ ਪੱਕਾ ਰਹੁ।

(ਹਾੜ ਦੀ ੨੯ ਸੰਮ: ੧੯੫੮ ਬਿ: ਜੁਲਾਈ ਦੀ ੧੨ ਸੰ: ੧੯੦੧ ਈ: ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ: 'ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ' ਸਪਤਾਹਕ ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ)

੭. ਸਾਡੀ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ :-

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੌਮੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਾਨੂੰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਅੱਛਾ ਅਰ ਧਰਮ ਪਰ ਪਰਪੱਕ ਹੋਣਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਧਰਮ ਪਰ ਦ੍ਰਿੜ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸਟਾਚਾਰ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹੋਣ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਬੱਚੇ ਭੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਛੋਟੀ ਉਮਰਾ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਈ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਕੁਰ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜਿਸ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਧਰਮ ਕਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹੋਣ ਉਹ ਕੌਮਾਂ ਕਦੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ਉੱਨਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਤਨ ਮਨ ਅਤੇ ਧਨ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਉਨਤੀ ਵਾਸਤੇ ਖਰਚ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੁਨਯਾਵੀ ਕੰਮਾਂ ਧੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਰ ਤੁਛ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਈਸਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਐਸੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਗੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਰ ਅੰਜੀਲ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਨਿਸ਼ਚੇ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਨਮੂਨਾ ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਦਸਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਐਨ ਵਕਤ ਪਰ ਉਹ ਹੱਥ ਵਿਚ ਅੰਜੀਲ ਫੜੀ ਗਿਰਜੇ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਧਰਮੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਭਾਵ ਦੇ ਹੋਣੇ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੜੇ ਬੜੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਐਸ਼ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਪਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਧਰਮ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਰ ਸ਼ਹਰ ਬਸ਼ਹਰ ਗਾਉਂ ਗਾਉਂ ਅਤੇ ਘਰ ਘਰ

ਵਿਚ ਫਿਰ ਫਿਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਂਵੇਂ ਲੋਕੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਦੁਰਬਚਨ ਭੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਰ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੜਨੋਂ ਭੀ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ੇ ਪਰ ਸਾਬਤ ਕਦਮ ਰਹਿਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇਖੋਟੇ ਬਚਨਾ ਪਰ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੋਯਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਕੋਈ ਐਸਾ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਧਰਮ ਉੱਨਤੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਦੂਰ ਕਿਉਂ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਮਦਰਾਸ ਅਤੇ ਆਸਾਮ ਵਿਚ ਇਸਾਈਆਂ ਦੇ ਨੱਗਰਾਂ ਦੇ ਨੱਗਰ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਲਵੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਐਸੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਅਰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਭੀ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ। ਆਪਣੇ ਦੀਨ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਇਹ ਭੀ ਈਸਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਘਟ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਕਿੰਤੂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਹੋਰ ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਦੱਸਣਾ ਆਪਣਾ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਫਰਜ਼ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰ ਆਪ ਭੁੱਲਕੇ ਭੀ ਹੋਰ ਪਾਸੋਂ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਡੁਲਾਉਂਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨ ਨੇ ਭੀ ੧੩ ਸੌ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦੀ ਨੂੰ ਐਸੀ ਤਰੱਕੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਜ਼ਹਬ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਰ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਥ ਪ੍ਰੇਮ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਗੰਧ ਮਾਤ੍ਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਕਿੰਤੂ ਅਨਪੜ੍ਹ, ਜਾਹਲ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਗਿਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਦੇਸ਼ਾਂ, ਪਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮਨ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨੇ ਦੀ ਉਮੰਗ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਧਰਮ ਕਿਸ ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਅਰ ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ ਅਰ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫਰਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਥੇ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਰ ਨਿਸ਼ਚਾ, ਕਿੱਥੇ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਮੀਰ ਮਨੂੰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਜਾਣ ਕੇ ਸਿਰ ਸਹਿਣ ਦੀ ਸਮ੍ਰੱਥਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਸੁਣਕੇ ਮੁਰਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭੀ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਲਹਿਰਾਂ ਮਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਦਕਵਾਨਾਂ

ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀ ਔਲਾਦ, ਹੁਣ ਦੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਗੁਣ ਜੋ ਕਿ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਪੁਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ,ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਖ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਉਹ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜੂਹਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ੇਰ ਆਦਿਕ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਭੈ ਸਨ, ਨਿਧੜਕ ਵਿਚਰਦੀਆਂ ਅਰ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿੱਥੇ ਇਹ ਅੱਜ ਕਲ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬਿੱਲੀਆਂ ਅਤੇ ਚੂਹਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਡਰ ਕੇ ਅੰਧੇਰੇ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵੜਦੀਆਂ। ਕਿਥੇ ਕੈਦ ਖਾਨਿਆਂ ਅਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭੁਖੇ ਅਤੇ ਪਿਆਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਅਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਨਾਗਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁਭਾਗ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਕਿੱਥੇ ਆਨੰਦ ਯੁਕਤ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਨਿਤਨੇਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੰਤਰਾਂ ਜੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਕਬਰਾਂ ਪਰ ਭਟਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ। ਕਿਥੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤੇ, ਭੂਤ ਪਰੇਤ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀਆਂ, ਸਿਦਕਵਾਨ ਭੈਣਾਂ, ਕਿਥੇ ਭਰਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੀਰਨੀਆਂ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ, ਕਿਥੇ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੀ ਹਰਦਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਕੁਰੀਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਯਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ। ਇਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਮਜਬੂਰਨ ਇਹ ਆਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੱਜ ਕਲ ਦੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਕਹਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜਿਤਨੀ ਕੌਮੀ ਉਨਤੀ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਲਾ ਸੋਚੋ ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਮਤੇ ਹੋਣ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਵੱਸੇਗਾ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਪੁਰਖ ਦੀ ਵਜ਼ੀਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਭਲਾ ਜੇ ਵਜ਼ੀਰ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਉਲਟ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੌਣ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਪਰ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਵੀ ਹੈ ਯਥਾ:-

"ਖਸਮ ਪੂਜੇ ਦੇਵਤਾ, ਭੂਤ ਪੂਜਨੀ ਜੋਇ।
ਏਕ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਦੋਮਤਾ, ਕੁਸ਼ਲ ਕਵਨ ਵਿਧ ਹੋਇ"

ਹੁਣ ਜ਼ਰਾ ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਮਾਈਆਂ, ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਹੀ ਦੱਸਣ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕੀ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ? ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਉੱਤਮਤਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਭਾਵ ਤੋਂ ਗਿਰ ਕੇ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੋ। ਦੇਖੋ ਤੁਹਾਡੇ ਹਮਸਾਇਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਕਿਤਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਰ ਤੁਸੀਂ ਇਤਨੀਆਂ ਗਿਰ ਗਈਆਂ ਹੋ ਅਰ ਦਿਨੋ ਦਿਨ

ਗਿਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹੋ। ਸੋਚੋ ਅਰ ਸੁਧਾਰੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਜੇ ਹੁਣ ਵੀ ਨਾ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਕਦੋਂ ਧਰਮ ਭਾਵ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆ ਸਕੋਗੀਆਂ?

ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਈਆਂ, ਭੈਣਾਂ, ਬੀਬੀਆਂ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਉੱਤਮ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਉੱਨਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰੋ ਅਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਅਤੇ ਵਿਸਵਾਸ਼ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖੋ, ਜੋ ਤੁਹਾਡਾ ਪਰਮ ਕਰਤੱਵ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਯਾਦਰੱਖੋ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਪਰਉਪਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਕ੍ਰਿਤਘਣਤਾ ਦੇ ਪਾਪ ਨਾਲ ਐਥੋਂ ਤਕ ਗਿਰ ਜਾਓਗੀਆਂ ਕਿ ਫੇਰ ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕੋਗੀਆਂ। ਸੋ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਸਾਡੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਧਰਮ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਬੀੜੇ ਉਠਾ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਗੀਆਂ।

(ਸਾਉਣ ਦੀ ੨੬ ਸੰ: ੧੯੫੮ ਬਿ: ਅਗਸਤ ੯ ਸੰ: ੧੯੦੧ ਈ: ਨੂੰ ਨੰ: ੧੫, ਜਿ: ਨੰ: ੯ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ 'ਖਾਲਸਾ-ਅਖਬਾਰ' ਸਪਤਾਹਕ ਵਿਚ ਛਪਿਆ।)

੮. ਮੁੰਡਨ ਈਸ਼ਵਰ ਵੱਲੋਂ ਨਹੀਂ :-

ਮੁੰਡਨ ਦੀ ਰਸਮ ਅੱਜ ਕਲ ਇਤਨੀ ਤਰੱਕੀ ਪਰ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਇਸਤੇ ਬਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਰਸਮ ਤਕਰੀਬਨ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਉੱਨਤੀ ਪਰ ਹੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਬੂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੀਸ ਬਰਸ ਪਹਿਲੇ ਜਿਤਨੇ ਹਿੰਦੂ ਹੁੰਦੇ ਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਪਰ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਪਟੇ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਅਜੇ ਭੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਹੁਣ ਮੂੰਹ ਸਿਰ ਮੁਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਪਟਿਆਂ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦੀ ਰਸਮ ਭੀ ਤਕਰੀਬਨ ਗੁੰਮ ਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅੱਗੇ ਸਿਰਫ ਆਦਮੀ ਹੀ ਸਿਰ ਮੁਨਾਯਾ ਕਰਦੇ ਸੇ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਐਥੋਂ ਤਾਈਂ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹਰਦੁਆਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯਾਗ ਰਾਜ ਜਾਕੇ ਸਿਰ ਮੁਨਾਕੇ ਬੁਰੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਬਣਾਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮਾਰਵਾੜ ਅਤੇ ਨੇਪਾਲ ਆਦਿਕ ਇਲਾਕਿਆ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੁੰਡਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ

ਹੋਈ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਵੇਦਾਂ ਵੱਲ ਨਿਗਾਹ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੇਦਕ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਇਹ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਹੈ ਯਥਾ: "ਹਿ੍ਣਯ ਮੈ ਕੇਸ਼ ਹਿ੍ਣਯ ਸ਼ਮਸ਼ੂ" ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਕੇਸ ਸੋਨੇ ਵਰਗੇ ਹਨ ਅਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਵੇਦ ਵਾਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਨ ਤੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਉਹ ਕੇਸਾਂ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਕਿਆ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹੋ ਈਸ਼ਵਰ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਇਸ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀ ਰਸਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਕੇ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੰਡਨ ਤੁਹਾਡਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ? ਪਰੰਤੂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਈਸ਼ਵਰੀਯ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਕਿੰਤੂ ਖੁਦਗਰਜ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਢਕਵੰਜ ਚਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਜੇ ਇਹ ਮੁੰਡਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੁਛ ਬਾਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿੰਤੂ ਉਹ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੋਣੇ ਕਰਕੇ ਖੁਦ ਬਖੁਦ ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲੇ ਜੇ ਕਰ ਕੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਨ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਨਾਈਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿੰਤੂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਮਿਆਦ ਮੁਕੱਰਰ ਪਰ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਲੜਕਾ ਸੱਤਾਂ ਕੁ ਬਰਸਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੰਦ ਜੋ ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਦੰਦੀਆਂ ਅਖਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਕ ਵਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਉਖੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਦੰਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਖਾਣੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਮੁੰਡਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਨਿਯਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਦੰਦਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਵਾਲ ਉਤਾਰ ਦਿਆ ਕਰਦਾ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਠੀਕ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਅਰ ਇਹ ਭੀ ਦੰਦਾਂ ਵਾਂਗਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ, ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਮੁੰਡਿਆ ਦਾ ਜਿਕੁਰ ਈਸ਼ਵਰ ਸਭ ਦਾ ਇਕ ਅਤੇ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਹੈ, ਇਕੁਰ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਨਿਯਮ ਭੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਦੂਸਰਾ ਜੋ ਸਿਰ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਮੁਨਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਨਾਉਣਾ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੁਨਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਰ ਈਸ਼ਵਰ ਰੋਜ਼ ਫਿਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਸਿਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸਾਫ ਰੱਖਦਾ ਅਰ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਬੋਦੀ ਰੱਖ ਦੇਂਦਾ।

ਤੀਜਾ ਜੋ ਉਹ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਹੀ ਬੁਰਾ ਜਾਣਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਪੈਦਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕੋ ਪਿਤਾ ਅਰ ਮਾਤਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਪੁੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸਾਫ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਦਾੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਜੇ ਪੁਰਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਉਹ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦਾ ਤਾਂ ਕਦੇ ਭੀ ਪੈਦਾ ਨਾ ਰਕਦਾ ਕਿੰਤੂ ਗੰਜੇ ਅਤੇ ਖੋਜੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੰਡਨ ਸੰਸਕਾਰ ਅਥਵਾ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਕਟਵਾਉਣਾ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਇਹ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਨਣੇ ਕਰਕੇ ਢਕਵੰਜ ਬਾਜ਼ੀ ਹੈ।

ਜੋ ਇਹ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਭੀ ਰੋੜਾ ਭੋੜਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਅਰਥਾਤ ਸੋਨੇ ਵਰਗੇ ਕੇਸ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨਾ ਰੱਖਦਾ। ਜੋ ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਜਟਾਜੂਟ ਰਹੇ ਅਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੰਡਨ ਦੱਸੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਤ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੰਮ ਆਪ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਉਸ ਪਰ ਕੌਣ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ ਇਤਨਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਮੁੰਡਨ ਦੀ ਰਸਮ ਈਸ਼ਵਰ ਵੱਲੋਂ ਯਾ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਮੁੰਡਨ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਾਲ ਜੋ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਹਨ ਮਹਾਂ ਅਸ਼ੁਧ ਅਤੇ ਮਲੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰ ਸਾਡੀ ਇਤਨੀ ਯੁਕਤੀ ਕਾਫੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੁੰਡਨ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਵਾਲ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚੋ ਆਏ ਹਨ ਜਿਸਤੇ ਅਸ਼ੁਧ ਹੋਣੇ ਕਰਕੇ ਕਟਾਉਣੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੜਕੇ ਦਾ ਬਾਕੀ ਸਰੀਰ ਭੀ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਯਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਚਮੜਾ ਭੀ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਯਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਚਮੜਾ ਭੀ ਉਤਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਬਲਕਿ ਉਹ ਬਾਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ਟਾ, ਮੂਤਰ, ਲਹੂ, ਹੱਡ ਅਤੇ ਮਾਸ ਆਦਿਕ ਮਹਾਂ ਮਲੀਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਸ਼ੁਧਤਾ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਜਾਣਕੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਿੱਟ ਦਿੰਦਾ ਅਰ ਨਾ

ਹੀ ਕਿਸੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚੋਂ ਆਯਾ ਹੋਇਆ ਚਮੜਾ ਹੀ ਉਤਾਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਪੋਲ ਕਲਪਨਾ ਹੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀ ਮਰਜ਼ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਢੂੰਡਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਯੋਗ ਮਹਾਤਮ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਾਲਵ ਦੇ ਢੰਗ ਪਰ ਦੋ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਮੁੰਡਨ ਦਾ ਭਾਰਾ ਮਹਾਤਮ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣਕੇ ਲੋਕ ਓਧਰ ਫਸ ਗਏ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਈਸ਼ਵਰ ਆਗਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਯਥਾ:- "ਮੂੰਡ ਮੁੰਡਾਏ ਜੋ ਸਿਧ ਪਾਈ। ਮੁਕਤੀ ਭੇਡ ਨ ਗਈਆ ਕਾਈ।।" ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸਿਰ ਮੁਨਾਉਣ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਅਰਥਾਤ ਮੁਕਤੀ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭੇਡਾਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜੋ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੇ ਸੱਜਣ ਪੁਰਸ਼ੋ ਇਹ ਮੁੰਡਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੱਜਣਾਂ ਅੱਗੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਨਵੇਦਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੂਰਖਾਂ ਦੇ ਠੱਗਣੇ ਵਾਸਤੇ ਢਕਵੰਜ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਅਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਜੇ ਹੁਣ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਪਰ ਭੀ ਆਪ ਈਸ਼ਵਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਗਿਆ ਭੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਓਗੇ ਤਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਸੁਆਇ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਤੋਂ ਕੋਈ ਯਤਨ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੋਗੇ? ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਆਪ ਹੁਣ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲੋਗੇ ਤਾਂ ਕਿ ਪਿਛੋਂ ਪਛਤਾਉਣਾ ਨਾ ਪਵੇ।

(ਭਾਦੋਂ ਦੀ ੧ ਸੰ: ੧੯੫੮ ਬਿ: ਅਗਸਤ ਦੀ ੧੬ ਸੰ: ੧੯੦੯ ਈ: ਨੂੰ 'ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ' ਲਾਹੌਰ ਨੰ: ਜਿ: ਨੰ; ੯ ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ)

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਕੀਕੁਰ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹਾਲੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖਕੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਕ ਹੁਸਨ ਦੇ ਝਗੜੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਕੌਮ ਦੇ ਹਾਲ ਪਰ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦੇ ਅਸਰ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਸੁੱਤੇ ਜਾਗ ਉਠੇ। ਸਰ ਸੱਯਦ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਨੇ ਲੱਕ ਬੰਨ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਕੌਮੀ ਖਿਦਮਤ ਚੱਕੀ, ਹਾਲੀ ਨੇ ਜਗਾਉਣਾ ਤੇ ਪੁਕਾਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਅੱਜ ਵੇਖੋ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਅਜੇ ਸਾਰੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ ਸੀ ਕਿ ਚਲ ਬਸੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਰ ਸੱਯਦ ਦੀ ਤੁਲੱਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਨਿੱਤਰਦਾ, ਸੋ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਗਿਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਲੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਰਲਾਪ ਕੌਮੀ ਦਸ਼ਾ ਪਰ ਦਸਦੇ ਹਾਂ, ਆਪ ਦੇਖੋ ਹੁਣ ਏਹ ਸਾਡੇ ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਘਟਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਯਥਾ:-

ਕਿਸੀ ਨੇ ਯਿਹ ਬੁਕਰਾਤ ਸੇ ਜਾ ਕਰ ਪੂਛਾ (ਕਿਸੀ ਨੇ ਬੁਕਰਾਤ ਹਕੀਮ ਪਾਸੋਂ ਜਾਕੇ ਪੁਛਿਆ) ਮਰਜ਼ ਤੇਰੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਮੁਹਲ ਕਹੱਕਿਆ ਕਿਆ (ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਮਾਰੂ ਰੋਗ ਕਿਹੜਾ-੨ ਹੈ)

ਕਹਾ 'ਦੁਖ ਜਹਾਂ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਐਸਾ, (ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰੋਗ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦਾ ਦਾਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ , ਨਾ ਬਨਾਯਾ ਹੋਵੇ।)

ਮਗਰ, ਵਹ ਮਰਜ਼ ਜਿਸਕੋ ਆਸਾਨ ਸਮਝੇਂ (ਪਰ ਉਹ ਰੋਗ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰੋਗ ਨੂੰ ਤੁਛ ਸਮਝੋ)

ਕਹੇ ਜੋ ਤਬੀਬ ਉਸਕੋ ਹਿਜ਼ਯਾਨ ਸਮਝੇਂ (ਜੋ ਕੁਛ ਹਕੀਮ ਉਸਨੂੰ ਕਹੇ ਉਸਨੂੰ ਬਕਵਾਸ ਸਮਝੇ)

ਸਬਬ ਯਾ ਅਲਾਮਤ ਗਰ ਉਨਕੋ ਸੁਝਾਏਂ (ਰੋਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਲੱਛਣ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈਏ) ਤੋ ਤਸ਼ਖੀਸ਼ ਮੇਂ ਸੌ ਨਿਕਲੇ ਖਤਾਏ। (ਤਦ ਹਕੀਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿੱਚ ਸੌ ਭੁੱਲਾਂ ਕੱਢਣ) ਦਵਾ ਔਰ ਪਰਹੇਜ਼ ਸੇ ਜੀ ਚੁਰਾਏਂ (ਦਾਰੂ ਤੇ ਪਰਹੇਜ਼ ਤੋਂ ਨਕ ਵਟਣ)

ਯੂੰਹੀ ਰਫਤਾ ਰਫਤਾ ਮਰੱਜ਼ ਕੋ ਬੜ੍ਹਾਏ। (ਇਕੁਰ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਰੋਗ ਵਧਾਈ ਜਾਣ)

ਤਬੀਬੋਂ ਸੇ ਹਰਗਿਜ਼ ਨ ਮਾਨੂਸ ਹੋ ਵੋਹ (ਹਕੀਮਾਂ ਨਾਲ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਰਨ)

ਯਹਾਂ ਤਕ ਕਿ ਜੀਨੇ ਸੇ ਮਾਯੂਸ ਹੋਂ ਵੁਹ (ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜਿੰਦ ਤੋਂ ਭੀ ਹੱਥ ਧੋ ਲੈਣ।)

ਯਹੀਂ ਹਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਮੇਂ ਉਸ ਕੌਮ ਕਾ ਹੈ, (ਠੀਕ ਇਹੋ ਹਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਕੌਮ ਦਾ ਹੈ)

ਭੰਵਰ ਮੈਂ ਜਹਾਜ਼ ਆ ਕੇ ਕਾ ਜਿਸ ਗਿਰਾ ਹੈ (ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਜਹਾਜ ਘੁੰਮਨਘੇਰ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ।)

ਕਿਨਾਰਾ ਹੈ ਦੂਰ ਔਰ ਤੂਫਾਂ ਬਪਾ ਹੈ।(ਕਿਨਾਰਾ ਦੂਰ ਹੈ ਤੇ ਤੁਫਾਨ ਮਚ ਗਿਆ ਹੈ)

ਗਮ ਹੈ ਯਿਹ ਹਰਦਮ ਕਿ ਅਬ ਡੂਬਤਾ ਹੈ (ਇਹੋ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਡੁੱਬਾ ਕਿ ਹੁਣ ਡੁੱਬਾ)

ਨਹੀਂ ਲੇਤੇ ਕਰਵਟ ਮਗਰ ਅਹਿਲ ਕਿਸ਼ਤੀ (ਪਰ ਬੇੜੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਊ ਪਾਸਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਰਤਦੇ)

ਪੜੇ ਸੋਤੇ ਹੈਂ ਬੇਖਬਰ ਅਹਿਲ ਕਿਸ਼ਤ (ਨਿਸਲੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਬੇਸੁਰਤ ਸੌਂ ਰਹੇ ਨੇ ਬੇੜੀ ਵਾਲੇ)

ਘਟਾ ਸਿਰ ਪੈ ਅਦਬਾਰ ਕੀ ਛਾ ਰਹੀ ਹੈ (ਸਿਰ ਪਰ ਤਬਾਹੀ ਦੀ ਘਟਾ ਛਾ ਰਹੀ ਹੈ)

ਫਲਾਕਤ ਸਮਾਂ ਅਪਨਾਂ ਦਿਖਲਾ ਰਹੀ ਹੈ (ਕੰਗਾਲ ਪਨਾ ਅਪਣਾ ਰਾਜ ਜਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ)

ਨਹੂਸਤ ਪਸੋ ਪੇਸ਼ ਮੰਡਲਾ ਰਹੀ ਹੈ।(ਬਦਸਗਨੀ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਘੁਮਨ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ)

ਚਪੋ ਰਾਸ ਸੇ ਯਿਹ ਸਦਾ ਆ ਰਹੀ ਹੈ (ਸੱਜੇ ਖੱਬਿਓਂ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਹੈ)

ਕਿ ਕਲ ਕੌਨ ਥੇ ਆਜ ਕਿਆ ਹੋ ਗਏ ਤੁਮ (ਕਿ ਕਲ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਾਓ ਤੇ ਅੱਜ ਕੀ ਹੋ ਗਏ ਹੋ)

ਜੱਲਤ ਪੈ ਆਪਣੀ ਕਨਾਤ ਵੁਹੀ ਹੈ।(ਆਪਣੇ ਘਾਟ ਪਰ ਉਹੋ ਸੰਤੋਖ ਹੈ)

ਮਿਲੇ ਖਾਕ ਮੇਂ ਪਰ ਰਊਨਤ ਵਹੀ ਹੈ। (ਮਿਟੀ ਵਿਚ ਰਲ ਗਏ ਪਰ

ਆਕੜ ਉਹੋ)

ਹੁਈ ਸੁਬਹ ਔਰ ਖਾਬਿ ਰਾਹਤ ਵਹੀ ਹੈ (ਸਵੇਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦ ਉਹੋ ਆ ਰਹੀ ਹੈ)

ਨਾ ਅਫਸੋਸ ਉਨ੍ਹੇਂ ਅਪਨੀ ਦਿਜਤ ਪੈ ਹੈ ਕੁਛ। (ਉਹਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨੀ ਖੇਹ ਖੁਆਰੀ ਪਰ ਰਤਾ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ)

ਨ ਰਸ਼ਕ ਔਰ ਕੌਮੋਂ ਕੀ ਇਜ਼ਤ ਪੈ ਹੈ ਕੁਛ। (ਨ ਹੋਰ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕੁਝ ਗੀਸ ਹੀ ਉਪਜਦੀ ਹੈ।) *

* ਬਹਾਂਯਮ ਕੀ ਔਰ ਉਨਕੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਯਕਮਾਂ (ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਦਸ਼ਾ ਹੈ) ਕਿ ਜਿਸ ਹਾਲ ਮੇਂ ਹੈ ਉਸੀ ਮੇਂ ਹੈ ਸਾਦਾਂ (ਕਿ ਜਿਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਹਨ ਉਸੇ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਹਨ)

ਨਾ ਜ਼ਿਲਤ ਸੇ ਨਫਰਤ ਨ ਇਜ਼ਤ ਕਾ ਅਰਮਾਂ (ਨਾ ਖੁਆਰੀ ਤੋਂ ਨੱਕ ਵਟਦੇ ਹਨ ਨ ਅਬਰੋ ਦਾ ਅਫਸੋਸ ਹੈ)

ਨ ਦੋਜ਼ਖ ਮੇਂ ਤਰਸਾਂ ਨ ਜਨਤ ਕੇ ਖਾਹਾਂ (ਨਾ ਨਰਕਾਂ ਦਾ ਭੈ ਹੈ ਨਾ ਸਵਰਗ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ)

ਲੀਆ ਅਕਲ ਵ ਦੀਨ ਸੇ ਕੁਛ ਕਾਮਨ ਉਨ੍ਹੋਂ ਨੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਤੇ ਅਕਲ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆ)

ਕੀਆ ਦੀਨਿ ਬਰਹਕ ਕੋ ਬਦਨਾਮ ਉਨ੍ਹੋਂ ਨੇ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਟਾ ਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ)

ਹੁਣ ਦਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਆਪ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕੀ ਹੈ? ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਕੇ ਤੇ "ਮੈਨੂੰ ਕੀ" ਕਹਿਕੇ ਦਿਲ ਪਰਚਾ ਲਿਆ ਕਰੋਗੇ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਗੋਗੇ ਅਰ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ ਡੁਬਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਬਚਾਓਗੇ। ਕੁਝ ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ। ਮਖੌਲ ਤੇ ਝਗੜੇ ਬੋਲੀਆਂ ਤੇ ਠੱਠੇ ਬਹੁਤ ਹੋ ਚੁਕੇ। ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਪਰ ਆਪ ਬੀ ਤਰਸ ਖਾਓ।

(ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਪੰਨਾ ੪, ਕਾਲਮ1 ਫਰਵਰੀ ੧੯,੧੯੦੨)

(ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਸਤੀ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਧਰਮ ਦੀ ਜਾਨ, ਪਰਾਣ ਚੂਸਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੀ ਅਮਰ ਵੇਲ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਆਈ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਦਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਿਖ ਰਾਜ ਪਿਛੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੰਦੂਏ ਵਾਂਗ ਲਪੇਟਾਂ ਤੇ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਜੋ ਹਸਤੀ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਗੰਮੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨੇ ਉਭਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਅਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜੋ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਭਰੀ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਪੰਥ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਸਜਣ ਇਸ ਕਾਰਨ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ 'ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲੇ' ਆਦਿਕ ਸ਼ੋਭਾ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਿ: ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਸਨ ਉਥੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਪਕ (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ) ਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਘੰਟੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਵੀ ਸਨ। ਵੇਦਾਂ, ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰਾਂ ਨਿਆਇ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਆਦਿਕ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਿਆਂ ਵਿਚ ਏਨੇ ਨਿਪੁੰਨ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਸਾਧੂ ਦਇਆ ਨੰਦ ਸਰਵਸਵਤੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ, ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਵਿਚ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਵਿਜੈ ਪਤਾਕਾ ਲਹਿਰਾਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਵਰਨਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਧੂ ਦਇਆ ਨੰਦ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੰਵਾਦ' ਵਿਚ ਕਲਮਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਆਪ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਘਾਲਣਾ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾ ਨੂੰ ਅਨ-ਮਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਨ ਨਿਤਾਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦੀ ਹੈ। ਇੰਜ ੨੦ ਸਾਲ ਆਪ ਦੀ ਕਲਮ ਨੇ ਜੀਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਤੇ ਜੀਭ ਨੇ ਕਲਮ ਤੋਂ ਵਧ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰੀ ਤੇ ਉਸਾਰੂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦੇ ਲਿਖੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੇਖਾਂ, ਦਰਜਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜੋ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ ਉਸੇ ਦਾ ਫਲ ਸਰੂਪ ਸੀ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਇਕ ਸਥਾਨਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਇਕ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ

ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਜਣਾਂ ਮਿਤਰਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵਖੋ ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੌਮ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਮਹਾਜ਼ ਤੇ ਉਸਦਾ ਹਰ ਇਕ ਪਹਿਲੂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਇਤਨਾ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਵੀ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਦੀ ਹਸਤੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਸਮਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲ ਜਾਣ ਨਾਲ ਅਜੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਸੌਖੀਆਂ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਦੋਂ ਦੇ ਕਈ ਸਾਧਨਾ ਤੋਂ ਉਕੇ ਹੀ ਸੱਖਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਫੌਜ ਤੋਂ ਹੀ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਇਸ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਰਣ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਚਹੁੰ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋ ਰਹੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਠਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਤੱਤ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਰਸਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕੁ ਥਹੁ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀਆ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਸਤੀ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਤੋਂ ਲਿਖੀ ਸਮਗਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਨਿਰੀਖਣ ਵੇਲੇ ਇਕ ਨੁਕਤਾ ਵੀ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਾਹੌਰ ਦੋ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਾਹੌਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਸਨਾਤਨਵਾਦੀ, ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆਕੇ ੧੮੭੯ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੀਹ ਪੈਂਤੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਪੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸੰਸਥਾ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾਹੌਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਾਲੇ ਪੁਜਾਰੀ ਜਗੀਰਦਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਆਗੂਆਂ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਂਗਰੀ ਦਾ ਪੁਤਰ, ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਚਮਿਆਰ ਆਖਕੇ ਭੰਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਮਰ ਭਰ ਇਹ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਨਿਭਾਈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਉਪਰ ਕਦੇ ਕੌੜਾ ਅਤੇ ਕਮੀਨਾਂ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਰਚਾ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁਖਾਰ ਬਿੰਦ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਰਚੇ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਫਾਈਲਾਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੀਆਂ ਗਵਾਹ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪੰਥ ਏਕਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ

ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਲਬ ਤੋਰ ਤੇ ਪਰਚਾਰਦੇ ਤੇ ਉਭਾਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਨੋਟਾਂ ਅਤੇ ਦਰਦ ਭਿੰਨੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਦੂਜੇ ਧੜੇ ਦੇ ਆਗੂ ਜਾਂ ਸੰਪਾਦਕ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੋਰ ਵੀ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਭਾਵ ਭਿੰਨੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਂਟ ਕੀਤੀ ਉਸ ਜਿਹੀ ਉਨਾਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਦਿਲ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਵਿਚ ਰੰਗ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ।

ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ੨੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੫੨ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਨੰਦਪੁਰ ਕਲੌੜ (ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ), ਜੋ ਕਈਆਂ ਦੇ ਦਸਣ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਨਕਾ ਪਿੰਡ ਹੈਸੀ, ਭਾਈ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਜਨਮੇ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਧੂ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਅੰਬਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਤ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਕੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਤਨੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਛੋਟੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦਿੱਤ ਰਾਮ ਸਾਧੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਕਢੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਪਾਸ ਪਿੰਡ ਚੱਠਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਟਿਕਕੇ ਸੰਤ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਪਾਸੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਨਿਧੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸੰਚਿਤ ਕੀਤੀ। ਏਥੋਂ ਆਪ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਲਾਹੌਰ ਹੋ ਗਈ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਰੇਲਵੇ ਬਾਬੂ) ਨਾਲ ਮਿਲਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਇਮਿਤਿਹਾਨ ਹੀ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ। ਇਥੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਯੋਗ ਤੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ ਸ਼ਿਸ਼ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਯੋਗੀ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਤੇ ਭਾਈ ਤਖਤ ਸਿੰਘ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜਿਹੇ ਉਘੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਮੇਲ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਸਨੱਦ ਬੱਧ ਹੋਕੇ ਜੂਝਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਤਰੇ।

ਸਾਧੂ ਦਇਆ ਨੰਦ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਸ਼ਾਸ਼ਤਾਰਥ ਵਿਚ ਹਰਾਉਣ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਲਿਆਕਤ ਦੀ ਧਾਕ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਸ਼ੁਕਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਲਿਆਕਤ ਫਿਰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਗੁਰਮਤ ਉਪਰੋਂ ਅਨਮਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਅਖੰਡ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆਈ ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਪੁੱਜਿਆ। ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਰੂਹ ਭਰ ਕੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਖੜੋਣ ਅਤੇ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਕੌਮ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਲੇਖਣੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕੁਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੩੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ; ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਛਾਪਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਅਣਛਪੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਅਦਾਰੇ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਂਵਰ ਲੋਕ ਅਜੇਹੀ ਹਸਤੀ ਬਾਰੇ ਬੜਾ ਘਟ ਜਾਣ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ, ਨਵੀਂ ਸੇਧ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਚਿਰ ਜੀਉਣੇ ਜੀਵਨ, ਤਤ ਨਿਖਾਰ ਨਿਖਾਰ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਟੋਰਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਵੀ ਲਹਿਰਾਂ ਚਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਜੋ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਉਪਰ ਗਿ: ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਬਲ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਤੇ ਗੁਪਤ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਰੇ ਉਘੀ ਹਸਤੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਤ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚ ਲਿਆਉਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਜਾਣ ਸਕਣ ਕਿ ਇਕ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਲੇਖਕ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਅਜਿਹੀ ਉਚ ਭਾਵਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆਰ ਰਖਦੇ ਸਨ।

ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ਜਿਗਰ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਪੇਚਸਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਖਬਰ ਜੰਗਲ ਦੀ, ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਫੈਲੀ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਨੂੰ ਕੌਮ ਲੁਟ ਗਈ ਦੀ ਹਾਹਾਕਾਰ ਦੀ ਧੁਨੀ'ਚ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਕੰਬਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ, ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਖਬਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਲਿਖਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਖਾਤਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਨੇ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਕਾਲੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਕੌਮੀ ਸ਼ੋਕ ਮਨਾਇਆ ਸੀ, ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸੇ ਪਰਚੇ (ਮਿਤੀ ੧੧ ਸਤੰਬਰ

੧੯੦੧) ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਛਾਪੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਫੇ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਨੇ ਦੀ ਖਬਰ ਛਪੀ। ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਸੁਨੇਹੇ ਕਾਲੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਲਾ ਕੇ ਦਿਤੇ, ਪੱਤਰ ਪ੍ਰੇਰਕਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਦੇ ਕੇ ਜੋ ਮੁਖ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਉਹ ਪੜ੍ਹਕੇ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਹੁਣ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਨਾ ਕਰੇ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਸੀ, ਜਾਗੋ ਜਾਗੋ ਜੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪਿਆਰੇ ਕੌਮ ਬੈਠੀ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਜਗਾਵੇ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਰਦ ਭਿੰਨੀ ਝੀਣੀ ਬਾਣ ਰਾਹੀਂ ਕੀਰਨਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੋ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ ਉਹ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ਕਿ ਤੂੰ ਸੁੱਤੀ ਕੌਮ ਜਗਾਈ ਸੀ, ਅਜ ਕੌਮ ਤੈਨੂੰ ਜਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਗ ਤੇ ਦੇਖ ਹਾਲਾਂ ਤੇਰਾ ਛੋਹਿਆ ਕੰਮ ਕਿੰਨਾ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਜ਼ਰ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਜੋ ਕੌਮ ਦੀ, ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਤੋਂ, ਰਖਿਆ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਗਣ ਲਈ ਕੌਮ ਹਾਵੇ ਭਰਦੀ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਧੁਨੀ ਉਠਦੀ ਹੈ:

ਜਾਗੋ ਜਾਗੋ ਜੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਪਿਆਰੇ,
ਕੌਮ ਬੈਠੀ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਜਗਾਵੇ।
ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਨੀਂਦ ਪਿਆਰੀ,
ਕਿਉਂ ਜਾਗ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨ ਆਵੇ।
ਕਦੀ ਕੌਮ ਜਗਾਈ ਸੀ ਤੈਨੇ
ਲੰਮੇ ਕਢ ਕਢ ਵੈਣ ਤੇ ਹਾਵੇ।
ਹਾ! ਜਗਾਇਕੇ ਕੌਮ ਭੁਲੱਕੜ,
ਆਪ ਸੌਂ ਗਏ ਹੋਇ ਬੇਦਾਵੇ।
ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਤੇ ਹੁਣ ਜਾਗੋ,
ਏਹ ਨੀਂਦ ਨ ਸਾਨੂੰ ਭਾਵੇ।
ਕੀਤੀ ਕੌਮ ਜਗਾਇ ਨ ਤਕੜੀ,
ਨਿਰਬਲ ਛਡ ਨ ਹੋਵਨਾ ਵਾਵੇ।
ਦੇਈਏ ਦੁਖ ਨ ਸੁਤੇ ਨੂੰ
ਐਪਰ ਤੇਹੇ ਜਿਹਾ ਨ ਨਜ਼ਰੀ ਆਵੇ।
ਜੇਹੜਾ ਪੰਥ ਦੀ ਰਖਯਾ ਸੰਭਾਲੇ,
ਭਾਰੀ ਪੰਡ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੇ ਚਾਵੇ।

ਅਖਬਾਰ ਖਾਲਸਾ ਲਾਹੌਰ ਸਫਾ ੮ ਸਤੰਬਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਦੇ ਜਲੂਸ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਛਾਪੀ ਗਈ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਅਰਥੀ ਦੇ ਜਲੂਸ ਸਮੇਂ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ।

ਸੰਗਤ ਵੈਰਾਗਮਈ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ੧੧ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਡੇਹਰੇ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਵਿਖੇ ਪੁਜੀ, ਉਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ 'ਚੋਂ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਨੀਂਦ ਵਾਲਾ ਗੀਤ ਇਤਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਭਰ ਆਇਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਏਸੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਲਮ ਦਾ ਵਿਰਲਾਪ ਵੀ ਛਪੀ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

"ਪਈ ਪਾਸ ਦੁਆਤ ਹੈ ਉਹੀ।
ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਉਵੇਂ ਹੀ ਸੋਹੀ।
ਕਲਮ ਦਾਨ ਉਵੇਂ ਹੀ ਧਰਿਆ।
ਪੱਤਰ ਕਾਗਜ ਡੁਬਕਾ ਭਰਿਆ।
ਵਿਚ ਨਿਥਾਂਵੀ ਬੈਠੀ ਮੈਂ ਹਾਂ।
ਸੀਨਾ ਪਾਟਾ ਰੁਦਨ ਕਰੇ ਹਾਂ।
ਹੱਥ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾ ਸੀ ਕਾਨੀ।
ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਗ ਹੁਤੀ ਕਤਵਾਨੀ।
ਉਹ ਸੀ ਬੀਰ ਤੇ ਯੋਧਾ ਭਾਰਾ।
ਮੈਂ ਤਲਵਾਰ ਹੁਤੀ ਦੋ ਧਾਰਾ।
ਕਈ ਜੰਗ ਫਤੇ ਰਲ ਕੀਤੇ।
ਵੈਰੀ ਕਈ ਮੁਕਾ ਸਨ ਲੀਤੇ।
ਸ਼ੋਕ ਛਡ ਕੇ ਆਪ ਸਿਧਾਰੇ।
ਉਹੋ ਮੈਂ ਹਾਂ ਤੇਗ ਮਹਾਨੀ
ਪਰ ਨਾ ਸ਼ਕਤ ਰਹੀ ਕਤਵਾਨੀ।
ਹੋਇ ਨਿਮਾਣੀ ਹੁਣ ਮੈਂ ਪਈਆਂ
ਫਿਰ ਕਾਨੀ ਦੀ ਕਾਨੀ ਰਹੀਆਂ।
ਮੇਰਾ ਤੇਜ ਗਿਆ ਉਠ ਨਾਲੇ।
ਮੇਰੇ ਖੰਬ ਹੋ ਗਏ ਕਾਲੇ।
ਜਿੰਦੜੀ ਬਾਝੋ ਜੀ ਪੁਰ ਦੇਹੀ।

ਹੋਈ ਬਾਝੋਂ ਧਨੀ ਦੇ ਉਜੇਹੀ।
ਮੇਰੀ ਸ਼ਕਿਤ ਹਿਰੀ ਹੁਣ ਸਾਰੀ।
ਰਹੀ ਕਾਨੀ ਦੀ ਕਾਨੀ ਵਿਚਾਰੀ।
ਬਜਾਵਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹਥ ਬਾਜਾ।
ਹਥੋਂ ਛੁਟਿਆ ਤੇ ਕੂੜਾ ਸਾਜਾ।
ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਤਿਆਗੀ ਕਾਨੀ।
ਰਹੀ ਤੇਗ ਨਾ ਹੁਦ ਕਤਵਾਨੀ
ਮੇਰਾ ਧਨੀ ਜੋ ਅਹਿ ਸਿਆਣਾ।
ਛੋਡ ਬਿਦੇਸੀ, ਦੇਸ਼ ਸਿਧਾਣਾ।
ਛਵਿਧਵਾ ਭੇਸ ਭਇਆ ਹੁਣ ਮੇਰਾ।
ਲਗ ਜੰਗਾਲ ਛਇਆ ਕੁਵਲੇਰਾ
ਮੈਨੂੰ ਨਾਲ ਚਿਖਾ ਤੇ ਪਾਉ।
ਸਤੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਮੋਹਿ ਦਿਵਾਉ।
ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਹਥ ਜਾਵਾਂ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਰਚੇ ਵਿਚ ਜੋ ਮੁਖ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ ਸੀ:- 'ਕੌਮ ਲੁੱਟੀ ਗਈ'

ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਨਤੀ ਦੇਣ ਤੇ ਆਪਣੇਂ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਇਕ ਜੁਦਾ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਖੂਬ ਫੈਲਾਇਆ। ਦੂਜਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਹਮਦਰਦੀ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਏਕਤਾ ਜਗਾਈ ਸੀ। ਆਪ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਐਡੀਟਰੀ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ "ਜੋ ਐਡੀਟਰੀ ਉਹ ਕਰ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈ" ਫੇਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਆਕਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਆਦਮੀ ਕੌਮ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। (ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮਾਸ਼ਕ-ਪੱਤ੍ਰ ਨਿਰਗੁਣੀਆਰਾ ਵਿਚੋਂ ੧੫ ਜੂਨ, ੧੯੭੩)

ਤਿੰਨ ਸੌ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ

1999 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਮਹਾਨਪੁਰਬ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣ ਦਾ ਲਖ਼ਸ਼ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ । ਇੱਥੇ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਤੋ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਜੋ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਹੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਇਹ ਵੀ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਜਿਨੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਛਾਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਲਾਪਤਾ ਹਨ।

ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਸੱਜਣ ਕੋਲੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁੜ ਛਪਾਈ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਛਾਪਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਅਰੰਭਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਾਹਿੱਤ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਪੁਰਾਣੇ ਕਵੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਜਿੱਥੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਉਹ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ-ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਾਲਾਂ ਤੱਕ ਵੀ ਅਣ-ਛਪੀਆਂ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪਣਾ ਇਸ ਲੜੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਸਮੇਂ ਹੋਈਆਂ ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ, ਖੋਜ ਨਿਬੰਧਾਂ, ਖੋਜ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਅਦੁਤੀ ਤੇ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਅਜੀਹੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਓਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਗੋਚਰ ਕਰਨਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿੱਤ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ।

ਜੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ, ਕਮੇਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇਗੀ। ਨਵੇਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਲਾਭ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁਹਿਮ ਚਲਾ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਇਸ ਲੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਮੇਟੀ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗੀਆਂ ਜਾਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਪੁਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਅਤੇ ਛਾਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰੇਗੀ।

ਅਜੇਹੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਾਪਣ ਲਈ ਜੋ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਜਣ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।